

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ
NA OBSZARACH WIEJSKICH
POSTAWY I PREDYSPOZYCJE OSÓB Z GRUPY NEET

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ
NA OBSZARACH WIEJSKICH
POSTAWY I PREDYSPOZYCJE OSÓB Z GRUPY NEET

REDAKCJA
dr Joanna Kosmaczewska
dr Mariusz Barczak
dr Robert Brudnicki

Bydgoszcz 2016

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich:
Europa inwestująca w obszary wiejskie

Projekt dofinansowano ze środków Unii Europejskiej, w ramach pomocy technicznej
PROW 2014-2020, z Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

Naukowe Obserwatorium Obszarów Wiejskich - Wyższa Szkoła Gospodarki
Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020,
Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

REDAKCJA

dr Joanna Kosmaczewska – rozdz. 1.1; 1.3; 2.2; 3.1; 4.2; 4.3; 5

dr Mariusz Barczak – rozdz. 1.2; 2.1; 2.3; 3.1; 3.3; 3.4; 5

dr Robert Brudnicki – rozdz. 3.2; 4.1; 5 ryciny w całej monografii

RECENZENCI

Prof. dr hab. Wiesław Maik - Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy

Dr hab. Agnieszka Niezgoda, prof. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

KOREKTA

Elżbieta Rogucka

SKŁAD

Adriana Górską

PROJEKT OKŁADKI

Studio Grafiki Wyższej Szkoły Gospodarki

Zdjęcia na okładce: IstockPhoto, Fotolia

Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki

ISBN: 978-83-65507-03-7

Spis treści

1. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – teoretyczno-statystyczne ujęcie zjawiska	7
1.1. Diagnoza stanu przedsiębiorczości	7
1.2. Uwarunkowania przedsiębiorczości	12
1.3. Turystyka jako pozarolnicza forma przedsiębiorczości	15
2. Zjawisko NEET a zagrożenie wykluczeniem społecznym	21
2.1. Charakterystyka grupy NEET i determinanty przynależności	21
2.2. Koszty społeczne i ekonomiczne zjawiska NEET	26
2.3. Wsparcie przeciwdziałania zjawisku NEET w perspektywie finansowej 2014–2020	29
3. Bierność młodych – charakterystyka zjawiska NEET na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego	33
3.1. Metodyka badań własnych	33
3.2. Charakterystyka społeczno-demograficzna osób z grupy NEET	37
3.3. Przyczyny niepodejmowania edukacji i kształcenia	54
3.4. Przyczyny niepodejmowania aktywności zawodowej	58
4. Młodzież z grupy NEET a przedsiębiorczość – empiryczna analiza zjawiska	61
4.1. Predyspozycje do samozatrudnienia	61
4.2. Postawy względem przedsiębiorczości	68
4.3. Postawy względem rozwoju turystyki	74
5. Projektowanie działań na rzecz osób z grupy NEET na regionalnym rynku pracy – rekomendacje	79
Ankieta indywidualnego wywiadu	87
Bibliografia	95

Niniejsza monografia zawiera wyniki badań realizowanych w ramach projektu Naukowe Obserwatorium Obszarów Wiejskich finansowanych ze środków Unii Europejskiej, w ramach pomocy technicznej PROW 2014-2015, z Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich.

Celem realizowanych badań była analiza predyspozycji do samozatrudnienia i postaw względem przedsiębiorczości wśród nieuczących się i niepracujących młodych (18-29 lat) mieszkańców obszarów wiejskich (tzw. grupa NEET), w tym także w kontekście możliwości rozwoju turystyki.

Monografia składa się z pięciu rozdziałów. W części pierwszej i drugiej zaprezentowany został przegląd literatury z zakresu przedsiębiorczości oraz teoretyczne ujęcie zjawiska NEET. Pozostałe rozdziały prezentują wyniki badań, w tym charakterystykę społeczno-demograficzną respondentów z grupy NEET, ich postawy względem przedsiębiorczości oraz rozwoju turystyki, diagnozę przyczyn niepodejmowania przez osoby z grupy NEET aktywności zawodowej oraz edukacji i kształcenia. W ostatnim rozdziale sformułowano rekomendacje w zakresie projektowania działań na rzecz poprawy kondycji osób młodych (NEET) na regionalnym rynku pracy.

Ze względu na ograniczony terytorialnie zakres badań do województwa kujawsko-pomorskiego zaprezentowane wyniki nie mogą podlegać uogólnieniom na inne jednostki terytorialne. Ponadto zaprezentowany materiał nie wyczerpuje wszystkich aspektów związanych z istnieniem grupy osób klasyfikowanych jako NEET, lecz może stanowić podstawę do dalszych poszukiwań badawczych.

Serdeczne podziękowania kierujemy w stronę Recenzentów niniejszej monografii, którzy swoimi uwagami i radami bez wątpienia przyczynili się do podniesienia jakości tejże publikacji.

1. PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ NA OBSZARACH WIEJSKICH – TEORETYCZNO-STATYSTYCZNE UJĘCIE ZJAWISKA

1.1. DIAGNOZA STANU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

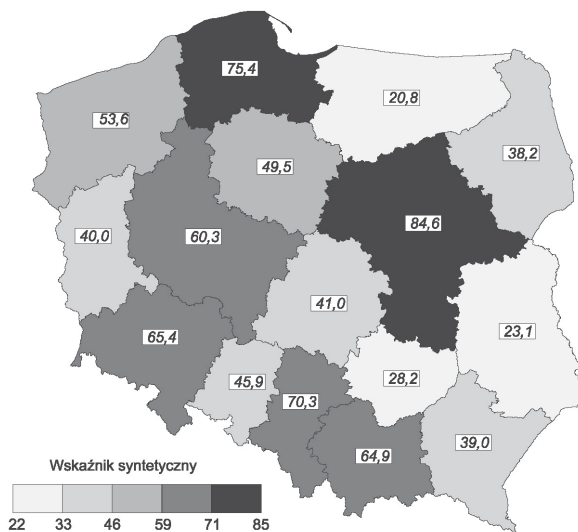
Przedsiębiorczość jako zjawisko jest przedmiotem zainteresowań badaczy wielu dyscyplin naukowych. Mnogość ujęć samego zjawiska skutkuje zatem obfitością dostępnych definicji (Majkut 2014). Generalizując nieco, kluczowe wydają się dwa zasadnicze podejścia, tj. atrybutywne, definiujące przedsiębiorczość jako zbiór cech osoby charakteryzującej się przedsiębiorczą postawą lub czynnościowe, funkcjonalne, rozumiane jako proces, określony sposób podejmowania i prowadzenia działań przez osoby (Grzegorzewska-Mishka 2010, Krzyżanowska 2012, Psyk-Piotrowska i Sudra 2014). Przedsiębiorczość może być zatem definiowana jako „twórcze i aktywne dążenie do doskonalenia istniejących stanów rzeczy, wyrażające się gotowością do podejmowania nowych działań czy chociażby rozszerzania dotychczasowych” (Klonowska-Matynia, Palinkiewicz 2013). Przy czym zjawisko to można odnosić do jednostki (przedsiębiorczość indywidualna) i określonej zbiorowości osób (przedsiębiorczość grupowa) (Wiatrak 2003). Ponadto, jak wskazuje T. Piecuch (2010), przedsiębiorczość można rozpatrywać w odniesieniu do postaw, zachowań, procesów.

Postawa przedsiębiorcza, na którą składa się element emocjonalny (np. nastroje), behawioralny (np. predyspozycje do określonych zachowań) i poznawczy (np. wiedza, umiejętności) warunkuje zachowania i wpływa na ich efektywność. Postawy przedsiębiorcze mierzone są m.in. za pomocą czterech wskaźników: intencji przedsiębiorczych, rozpoznawania szansy biznesowej, samooceny zdolności przedsiębiorczych oraz strachu przed niepowodzeniem (Łapiński, Nieć, Rzeźnik, Węclawska 2015). Poprzez przedsiębiorcze zachowania natomiast należy rozumieć aktywność, gotowość do wykorzystania potencjalnych szans, co przejawia się w działaniach. Podejście procesowe do przedsiębiorczości obejmuje przejawienie inicjatywy, połączenie zasobów w celu utworzenia przedsiębiorstwa, kontrolowanie funkcjonowania, swobodę działania, a także ryzyko, przy czym podstawowymi elementami tego procesu są: szansa, zasoby oraz zespół (Piecuch 2010).

Jak podaje A. Wiatrak (2003), przedsiębiorczość „rozstrzyga o efektywności gospodarowania poprzez wybór kierunków prowadzonej działalności, stosowanych technik wytwarzania i dostosowania ich do założonych celów działania oraz

istniejących warunków otoczenia”. Wszystko to sprawia, że przedsiębiorczość jest postrzegana jako istotny czynnik rozwoju, także w odniesieniu do jednostek terytorialnych. Zróżnicowanie terytorialne możliwych do wykorzystania zasobów społecznych, ekonomicznych, kulturowych, przyrodniczych, technicznych czy instytucjonalnych wpływa na ilość i jakość przedsiębiorczych postaw, zachowań i procesów, jakie mają miejsce na danym obszarze.

Według szacunków GUS, przedsiębiorstwa w Polsce wytwarzają 73% PKB, w tym udział sektora MSP wynosi prawie połowę (48,5%). Ponadto ze wszystkich grup przedsiębiorstw według wielkości największy wkład w tworzenie PKB przedsiębiorstw mają mikroprzedsiębiorstwa (30%) (Łapiński i in. 2015). Badany od 2008 r. syntetyczny wskaźnik przedsiębiorczości, obrazujący kształtowanie się zmiennych dotyczących rozwoju przedsiębiorczości w układzie województw i uwzględniający ich pozycję w 26 szczegółowych rankingach, charakteryzuje się dużą zmiennością w układzie regionalnym i dużą stabilnością w czasie. Do województw zajmujących najwyższe pozycje w rankingu należą: województwo mazowieckie, pomorskie, śląskie, wielkopolskie. Najniższy syntetyczny wskaźnik przedsiębiorczości obserwujemy w województwach słabiej zurbanizowanych, takich jak: podlaskie, warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie, lubelskie i podkarpackie oraz lubuskie (Nieć 2015). Poziom przedsiębiorczości w poszczególnych województwach wyrażony syntetycznym wskaźnikiem obrazuje rysunek 1. Przy czym wskaźnik ten określa poziom zrealizowania przez region maksymalnego wyniku, czyli zajęcia pierwszego miejsca we wszystkich 26 podrankingach (Nieć 2015).

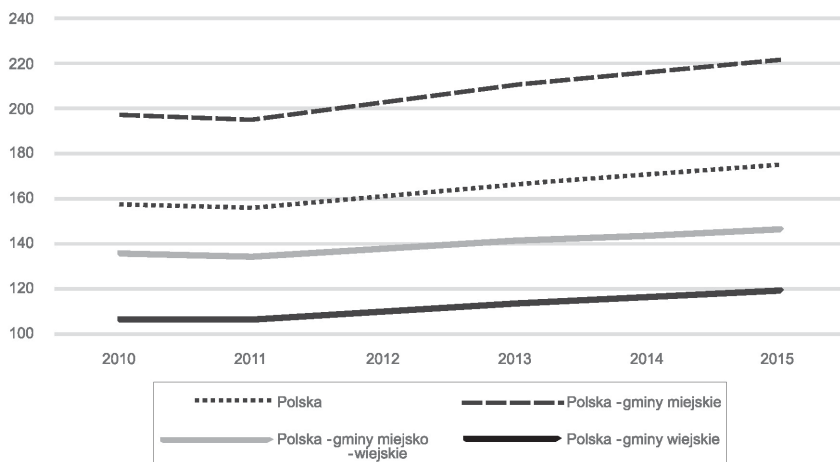

Rysunek 1. Procentowy udział NEET wśród młodzieży w wieku 15–24 lata w Polsce według województw
 Źródło: M. Nieć (2015) *Ranking przedsiębiorczości w układzie wojewódzkim. Wskaźnik syntetyczny*, [w:] A. Tarnawa, P. Zadura-Lichota (red.) *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2013–2014*, PARP, Warszawa, s. 54–60.

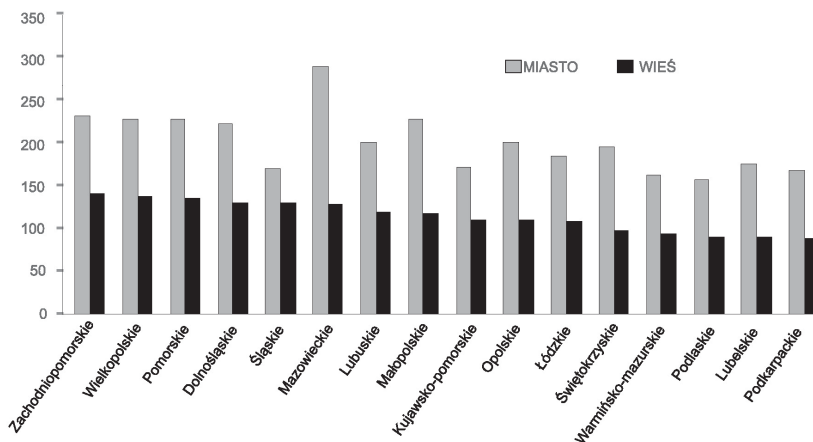
Jak wskazują wyniki badań realizowanych w ramach Globalnego Monitora Przedsiębiorczości, także postrzeganie szans biznesowych jest zróżnicowane regionalnie. Możemy zatem wyróżnić województwa, w których poziom rozpoznawania szans biznesowych jest bardzo niski (podkarpackie, opolskie, zachodniopomorskie), niski (warmińsko-mazurskie, lubelskie, małopolskie, podlaskie, łódzkie), średni (świętokrzyskie, śląskie, wielkopolskie, lubuskie, kujawsko-pomorskie) oraz wysoki (pomorskie, dolnośląskie, mazowieckie) (Zbierowski 2015). Ponadto w województwach, gdzie dostrzeganie szans jest wysokie, a przedsiębiorczość niska przeważa, przedsiębiorczość jest oparta na szansie, a w regionach, gdzie jest odwrotnie, dominuje przedsiębiorczość z konieczności (Zbierowski 2015). Dla przykładu – w województwie kujawsko-pomorskim mieszkańcy poddani badaniu znacznie częściej postrzegali przedsiębiorczość jako konieczność (54%), niż jako szansę (20%) (Zbierowski 2015).

Zróżnicowanie przedsiębiorczości nie dotyczy tylko województw, ale jest także bardzo silnie dostrzegalne w podziale na miasto i wieś. Zdecydowanie wyższy wskaźnik przedsiębiorczości wyrażony np. liczbą podmiotów na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym występuje w miastach i gminach miejsko-wiejskich, co wskazuje na realizację renty położenia w stosunku do dużych rynków zbytu oraz wyższą alokację możliwych do wykorzystania zasobów (rysunek 2).

Rysunek 2. Podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, według typu gmin
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

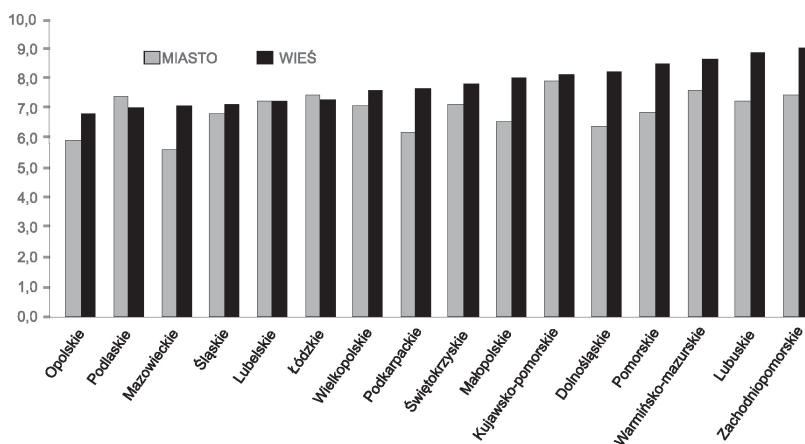
Pomimo że od 2011 r. niezmiennie rośnie liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, to wciąż jest ich prawie dwukrotnie mniej na obszarach wiejskich. Największe dysproporcje obserwujemy oczywiście w województwie mazowieckim, co wynika z silnej pozycji miasta stołecznego Warszawy (rysunek 3).

Rysunek 3. Podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, w podziale na miasto i wieś

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

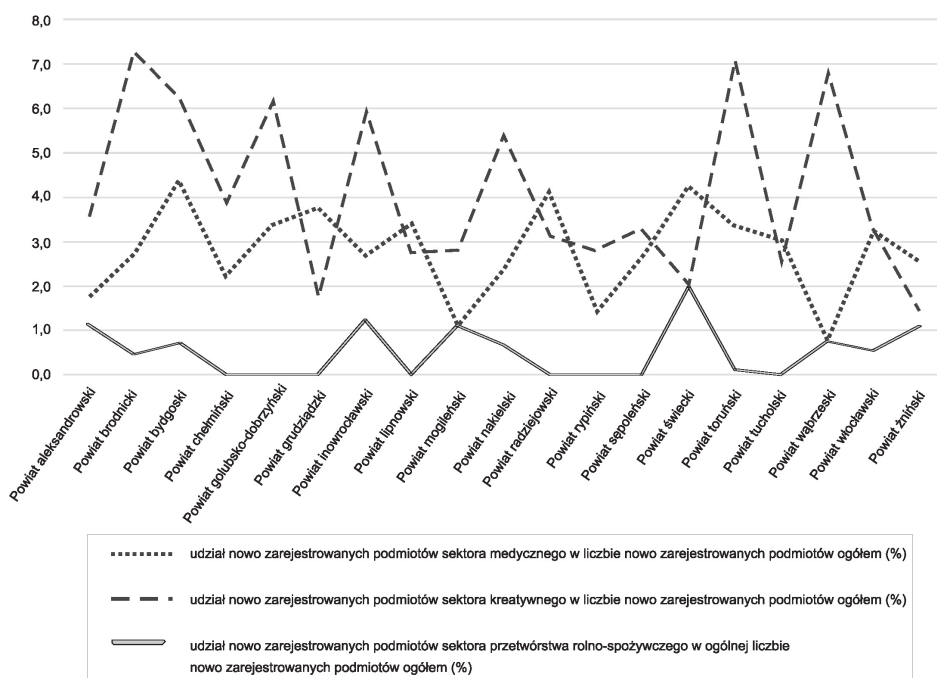
W przypadku 11 województw udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON jest wyższy na obszarach wiejskich, co może świadczyć m.in. o trudniejszych warunkach prowadzenia działalności, braku wsparcia instytucjonalnego lub kwalifikacji samego przedsiębiorcy (rysunek 4). Jak wskazują bowiem wyniki badań innych autorów, podstawowymi przyczynami niskiej aktywności ekonomicznej na wsi są: niski poziom wykształcenia ludności, niedorozwój infrastruktury finansowej i instytucji wspierania przedsiębiorczości, w tym także samorządów gminnych (Bański, Czapiewski, Szymańska, Mazur 2014; Leśniewski 2010).

Rysunek 4. Udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON (%), w podziale na miasto i wieś

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W przypadku przedsiębiorczości na wsi podkreśla się jej znaczenie w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich, w tym stopniowej transformacji z przestrużeni rolniczej w kierunku innych dziedzin gospodarowania (Szopiński 2004, Kłodziński 2015, Bański i in. 2014). Zmiany takie są także dostrzegalne w danych statystycznych, które wskazują na odchodzenie w prowadzonej działalności gospodarczej także od sektora przetwórstwa rolno-spożywczego. Jak wskazuje przykład województwa kujawsko-pomorskiego, w 8 powiatach w 2015 r. nie odnotowano powstania podmiotów działających w tym sektorze, a w pozostałych powiatach udział nowo powstałych podmiotów tego sektora był bardzo niski (0,5–2%). Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich łączy się zatem z dywersyfikacją prowadzonej działalności gospodarczej i poszukiwaniem nowych pozarolniczych dziedzin aktywności zawodowej (rysunek 5).

Rysunek 5. Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora medycznego, kreatywnego, przetwórstwa rolno-spożywczego w liczbie nowo powstałych podmiotów ogółem w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ponadto, opierając się na ogólnych statystykach, można stwierdzić, że wśród pracodawców jest więcej mężczyzn niż kobiet (70/30) w porównaniu z samozatrudnionymi (66/34) i są oni lepiej wykształceni. Przy czym średnia wieku przedsiębiorcy czy samozatrudnionego to 44 lata (Nieć 2015). Jednak, jak wskazują wyniki badań realizowanych w ramach Globalnego Monitora Przedsiębiorczości,

udział osób młodych, w wieku 18–34 lata wśród nowych przedsiębiorców wzrósł w latach 2011–2014 średnio o około 3% (Więclawska 2015).

Dokonana diagnoza stanu przedsiębiorczości prowadzi do wniosków, że na wsi przedsiębiorczych postaw, zachowań i procesów, jakie mają miejsce, jest znacznie mniej, a podjęcie działalności gospodarczej jest w dużej mierze wynikiem oddziaływania czynników zewnętrznych, takich jak bezrobocie czy niskie kwalifikacje lub ich niedopasowanie do popytu obserwowanego na lokalnym rynku pracy.

1.2. UWARUNKOWANIA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Od wielu lat pytania badawcze skupiają się na poznaniu uwarunkowań przedsiębiorczości. Celem badań może być diagnoza cech i powodów decyzji związanych z podejmowaniem i prowadzeniem działalności gospodarczej. Badacze niektórych dyscyplin naukowych, jak np. psychologii, próbują przy tym ustalić, jak sposób myślenia wpływa na podejmowanie ryzyka związanego z prowadzeniem działalności gospodarczej, natomiast w socjologii poszukuje się wpływu otoczenia na zachowanie jednostki. Z kolei w ekonomii bada się bilans korzyści wynikających z podjęcia konkretnych działań.

Wśród istotnych uwarunkowań przedsiębiorczości i postaw przedsiębiorczych można wyróżnić myślenie przedsiębiorcze, postawy, cechy oraz wiedzę.

Myślenie przedsiębiorcze wyraża się ciekawością, potrzebą poznania i działania, a działanie pozwala radzić sobie w zmieniających się warunkach, natomiast rezultatem działań przedsiębiorczych często bywa rozpoczęcie własnego przedsięwzięcia gospodarczego (Makarski 2000). Z kolei postawy przedsiębiorcze nie zawsze są od razu widoczne wśród osób posiadających takie predyspozycje. Dość często jednostki dopiero w obliczu zagrożenia brakiem pracy nieoczekiwanie przejawiają taką inicjatywę, pomysłowość i energię w działaniu (Sudoł 2008). W pewnym momencie okazuje się, że potrafią nie tylko uodpornić się na zmiany, ale także sami je inicjują, biorąc za nie odpowiedzialność.

W ten sposób ujawniają się pewne cechy, które są rezultatem ukrytej wiedzy i doświadczenia (Sypniewska 2016). Korelację pomiędzy wiedzą a przyczyną niepodjęcia działalności gospodarczej z powodu braku środków lub braku pomysłu wykazała w swoich badaniach B.A. Sypniewska (2016). W przytoczonych badaniach to osoby z dobrą wiedzą na temat przedsiębiorczości przeważały (55%) wśród tych, którzy nie podejmowali działalności z powodu braku środków. Z kolei badani deklarujący wiedzę przeciętną dominowali (71%) wśród osób, dla których takim powodem był brak pomysłu na biznes. Na podstawie analizy wyników badania stwierdzono, że większość osób wskazała jako powód niepodjęcia działalności gospodarczej brak środków finansowych, a najmniej – brak pomysłu,

nie wskazując braku środków finansowych (Sypniewska 2016).

Według J. Lichtarskiego i M. Karasia (2003), przez uwarunkowania rozwoju rozumieć należy nie tylko te siły, które sprzyjają wzmocnieniu procesu przedsiębiorczości i jego rezultatów, ale także te, które wpływają hamująco na ten proces.

Własny podział uwarunkowań przedsiębiorczości przedstawił K. Rogala (2011), który podzielił je na osobowościowe, ekonomiczne, lokalne, społeczno-kulturowe oraz prawne. Uwarunkowania te można podzielić na wewnętrzne – stanowiące źródło kreowania postaw przedsiębiorczych i zewnętrzne – stanowiące instrumentarium realizacji i rozwoju tych postaw. Jak zauważa T. Kraśnicka (2000), analizowane zmienne psychologiczne, których nośnikiem jest osobowość człowieka, są tylko w części uwarunkowane genetycznie. Brak jest dowodów na istnienie „osobowości przedsiębiorczej”, bowiem zmienne te można w istotny sposób kształtować w procesie wychowania, socjalizacji i kształcenia, jakim podlegają członkowie społeczeństwa. Natomiast zmienne uwarunkowań zależnych od lokalizacji przedsiębiorcy opracowali K. Stockelberg i U. Hahne (1998), którzy do głównych czynników zaliczają:

- warunki naturalne (charakter i stan środowiska naturalnego, klimat);
- możliwości dysponowania czynnikami produkcji (jakość i rzadkość dostępnych oraz wykorzystywanych „klasycznych” czynników produkcji: ziemi, pracy i kapitału);
- efektywność podaży i rynku zbytu;
- położenie geograficzne i ułatwienia komunikacyjne (koszty transportu, czas pokonywania odległości);
- postęp techniczny (dostępność i transfer wiedzy technicznej);
- powiązania pierwotne i wtórne (decydujące o możliwościach rozwoju kontaktów regionalnych i ponadregionalnych);
- miękkie czynniki lokalizacyjne (środowisko społeczne, atrakcyjność rynku mieszkaniowego);
- czynniki aglomeracyjne i infrastrukturalne.

Prowadzenie przez państwo stabilnej polityki gospodarczej jest podstawowym warunkiem rozwoju przedsiębiorczości. Ten element ma bowiem wpływ na uwarunkowania ekonomiczne i prawne. Wśród czynników ekonomicznych najważniejszą rolę odgrywają trzy czynniki: wzrost gospodarczy, poziom bezrobocia oraz wysokość stóp procentowych. Wskaźniki te pozwalają bowiem na ocenę ryzyka podjęcia działalności gospodarczej. Kolejnym elementem (uwarunkowaniem przedsiębiorczości) są aspekty prawne, które bez stabilnej polityki gospodarczej mogą okazać się największym źródłem niepewności, głównie ze względu na zwiększający się proces regulacji prawnych. Ostatnim elementem są

uwarunkowania społeczno-kulturowe, które uwidaczniają się poprzez wypracowane przez lata wzorce, systemy wartości i normy postępowania. Mogą mieć one inną specyfikę w różnych grupach wiekowych, grupach społecznych, a także miejscach zamieszkania (miasto lub wieś).

Wieś nadal jest postrzegana jako miejsce ograniczające szanse rozwoju (tzw. stygmatyzacja „wiejskością”). Wskaźnik przedsiębiorczości (mierzony liczbą podmiotów gospodarczych przypadających na 1000 mieszkańców) był w 2015 r. prawie dwukrotnie niższy na obszarach wiejskich niż w miastach i wyniósł 74 (w mieście 132).

Uznaje się, że rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest wynikiem racjonalnych zachowań jego mieszkańców w wyniku dostępu do ograniczonych zasobów. Przedsiębiorczość na tych obszarach jest uważana za mechanizm, który zapewnia optymalną alokację zasobów, wykorzystuje bowiem mocne strony i przyszłe możliwości oraz analizuje słabości i zagrożenia w rozwoju obszarów wiejskich (Heaton 2005). Czasami impulsem takich działań stają się lokalni liderzy i lokalne grupy działania, w innych przypadkach wpływ na takie działanie wynika z bogatych tradycji kulturowych bądź zawodowych. Sprzyjającym uwarunkowaniem jest także kultura pracy panująca na obszarach wiejskich, która przejawia się wysoką wydajnością i lojalnością pracowników. W połączeniu z innymi czynnikami społecznymi (takimi, jak więzi społeczne i klimat zaufania panujący w mniejszych miejscowościach) i ekonomicznymi (niższe koszty utrzymania sprzyjają niższym wynagrodzeniom), obszar może charakteryzować się wysoką konkurencyjnością produktów i usług. Wzmocnieniem może okazać się także moda na produkty naturalne, które nie są wytwarzane na skalę masową. Ponadto na obszarach wiejskich działania przedsiębiorcze odbywają się zazwyczaj z większym poszanowaniem zasad zrównoważonego rozwoju, co wynika z konieczności zaspokojenia potrzeb kolejnych generacji.

Oczywiście, poza licznymi korzyściami wynikającymi z prowadzenia działalności gospodarczej na terenach wiejskich, występuje tam wiele barier. Czasami wręcz czynnik, który z pozoru wydaje się korzystny, sprawia że działalność nie przynosi oczekiwanych rezultatów. Być może, właśnie tak często działalność gospodarcza na obszarach wiejskich przybiera formę działalności dodatkowej, doraźnej, a nawet wynikającej z odbywającego się na danym terenie wydarzenia. Ponadto produkty wytwarzane na tych obszarach powinny być oferowane poza rynek lokalny, który charakteryzuje się niską gęstością zaludnienia i wyższym poziomem bezrobocia. Wiele z oferowanych produktów posiada także liczne substytuty wytwarzane na swoje potrzeby w innych gospodarstwach, co znacznie utrudnia poszukiwanie rynków zbytu. Kluczem do zlikwidowania istniejących barier mogą okazać się ośrodki szkoleniowe i doradcze, które będą wskazywały, jak radzić sobie z istniejącymi problemami.

Kolejnym niezwykle istotnym czynnikiem, wpływającym na kierunki i tempo procesów rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym przedsiębiorczość, jest poziom wyposażenia w infrastrukturę społeczną i techniczną. Pomimo wielu pozytywnych zmian w tym zakresie, głównie dzięki skierowaniu sporych środków publicznych, głównie z UE, w przypadku polskiej wsi wyposażenie w infrastrukturę nadal znacznie odstaje od miast, przy czym jest też głęboko zróżnicowane regionalnie (FIR 2011, s. 8).

Badania fokusowe przeprowadzone na obszarach wiejskich województw mazowieckiego i małopolskiego (FIR 2011) wśród przedsiębiorców wskazały kluczowe kompetencje, jakie powinien posiadać przedsiębiorca. Są to:

- zdolności planowania, organizacji i zarządzania,
- umiejętności pozyskania kapitału na rozwój,
- zdolności komunikacyjne i nawiązywanie współpracy (networking),
- posiadanie wizji i zdolność dostrzegania możliwości,
- zdolność rozwiązywania problemów i radzenia sobie z sytuacjami kryzysowymi,
- gotowość do podejmowania ryzyka,
- kreatywność.

Jednak, jak słusznie zauważyli autorzy badań, wymienione cechy nie są związane z miejscem zamieszkania na wsi lub w mieście, ale dotyczą całego społeczeństwa. Wspomniane kompetencje nie powinny więc mieć wpływu na fakt, że wskaźnik przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest dwukrotnie niższy niż w mieście. Jak podkreślali respondenci cytowanych badań, „większą przeszkodą okazuje się dostęp do rynków zbytu bądź do wykwalifikowanych specjalistów”.

Podsumowując problematykę uwarunkowań przedsiębiorczości na terenach wiejskich, warto wspomnieć, że najbardziej skuteczną metodą aktywizacji osób bezrobotnych na obszarach wiejskich są dotacje na rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej. Natomiast o ponad połowę mniejszą skuteczność mają staże zawodowe i szkolenia (FIR 2011). Właściwą drogą dla planowanych działań powinna być analiza struktury bezrobotnych, która pozwoli na zdefiniowanie grupy objętej planowanym wsparciem oraz zdiagnozowaniem potencjalnych branż, wśród których istotną rolę może odgrywać także turystyka.

1.3. TURYSTYKA JAKO POZAROLNICZA FORMA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Zróżnicowanie struktury gospodarczej obszarów wiejskich jest niezbędnym elementem w procesie zrównoważonego rozwoju. Poszukiwanie dodatkowych bądź alternatywnych w stosunku do rolnictwa źródeł zarobkowania jest podsta-

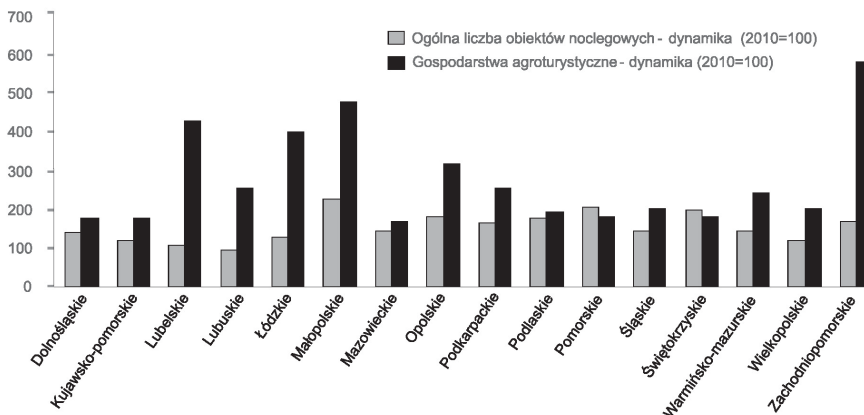
wą wielofunkcyjnego rozwoju wsi i pozwala na aktywizację ukrytych zasobów siły roboczej.

Pozarolnicza przedsiębiorczość może nie być związana z gospodarstwem rolnym lub w sposób bezpośredni wykorzystywać jego zasoby. Według danych GUS, 19,7% indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzi działalność pozarolniczą, z czego 85,5% gospodarstw nie wiąże prowadzonej działalności z zasobami gospodarstwa rolnego (GUS 2012). Jak podaje M. Błąd (2013), na zwiększenie ogólnej liczby indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących działalność pozarolniczą w latach 2007–2010 składa się spadek liczby gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą związaną z gospodarstwem rolnym i wzrost liczby gospodarstw prowadzących działalność gospodarczą niezwiązaną z gospodarstwem rolnym (Błąd 2013). Do najczęściej rozwijanych pozarolniczych funkcji na obszarach wiejskich zalicza się: usługi, turystykę, leśnictwo, rzemiosło, mieszkalnictwo czy drobną wytwórczość (Pałka 2010).

Możliwości rozwoju turystyki na danym obszarze jako jednej z form pozarolniczej działalności gospodarczej wynikają m.in. z obecności odpowiednich zasobów przyrodniczych, kulturowych, społecznych i ekonomicznych. Swoiste dla danego miejsca natężenie wspomnianych zasobów sprawia, że jego atrakcyjność dla rozwoju turystyki jest zróżnicowana. Dlatego też widoczne są po stronie podaży istotne różnice w ilości i jakości świadczonych usług turystycznych, a po stronie popytu zmienne (w czasie i przestrzeni) zainteresowanie ze strony turystów. Wskaźnik dynamiki zmian liczby obiektów noclegowych ogółem zlokalizowanych na wsi w latach 2010–2015 był najwyższy w województwie mazowieckim, co bez wątplenia wskazuje na istotną rolę, jaką odgrywa położenie terenów wiejskich względem silnych ośrodków miejskich, co dotyczy głównie obiektów zlokalizowanych w gminach ościennych. Ponadto, jak wykazały badania prowadzone przez D. Kołodziejczyk, największa koncentracja podmiotów pozarolniczych ogółem ma miejsce w strefach podmiejskich dużych miast oraz na obszarach atrakcyjnych turystycznie (Kołodziejczyk 2004). Dlatego też najwyższą dynamikę zmian liczby gospodarstw agroturystycznych, których funkcjonowanie co do zasady powinno opierać się na zasobach gospodarstwa rolnego, odnotowujemy w województwie zachodniopomorskim i małopolskim, co z pewnością wynika z atrakcyjności tych obszarów dla turystów i występowania zasobów przyrodniczych (rysunek 6).

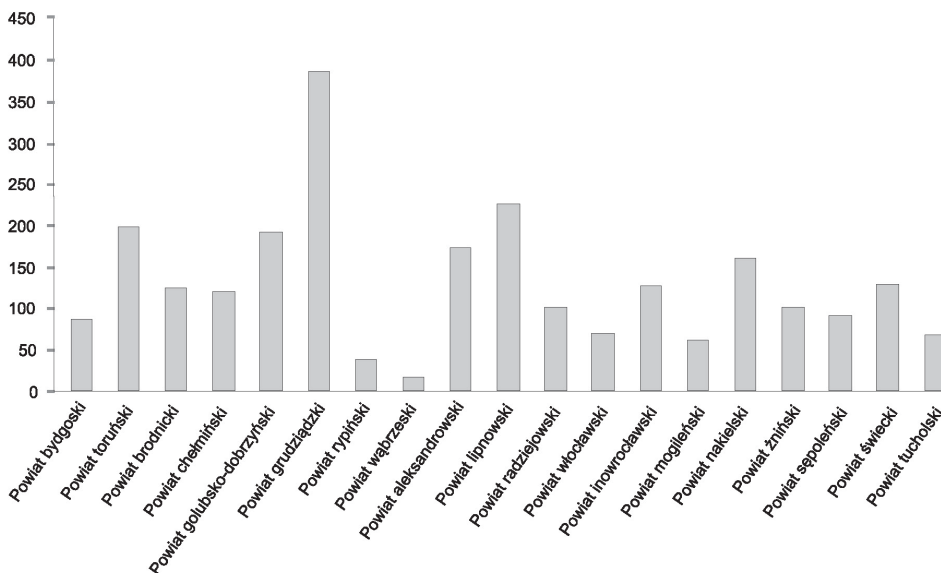
Wśród czynników determinujących powstawanie gospodarstw agroturystycznych, oprócz wcześniej wspomnianych, należy także wymienić: typ, wielkość gospodarstwa oraz rodzaj prowadzonej hodowli i uprawy (Wojciechowska 2009, Ziolo i Badach 2013). Szczególną uwagę pod względem rozwoju bazy agroturystycznej zwracają obszary wiejskie województwa łódzkiego i lubelskiego, gdzie dynamika korzystnych zmian w liczbie tychże obiektów jest trzykrotnie większa niż w przypadku liczby obiektów noclegowych ogółem. Należy w takiej sytuacji założyć, że rozwój agroturystyki na wspomnianych obszarach wynika głównie z lokalnych i wewnętrznych zasobów gospodarstw rolnych.

Rysunek 6. Wskaźnik dynamiki zmian liczby obiektów noclegowych ogółem i gospodarstw agroturystycznych zlokalizowanych na obszarach wiejskich, w podziale na województwa (2010=100)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przykład województwa kujawsko-pomorskiego pokazuje, że bliskość miasta (Bydgoszczy, Torunia, Inowrocławia) nie warunkuje jeszcze istotnego zainteresowania ze strony turystów przyległymi obszarami wiejskimi (rysunek 7).

Rysunek 7. Wskaźnik dynamiki zmian liczby udzielonych noclegów na 1000 ludności, w podziale na powiaty województwa kujawsko-pomorskiego (2010=100)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Korzystne położenie względem miasta, zgodnie z efektem gapowicza (Lundtorp 2003, Murzyn-Kupisz 2015, Nicolau, Mas 2015), umożliwia wiejskim obszarom ościennym obsługę turystów zainteresowanych głównie zwiedzeniem ośrodka miejskiego. Z drugiej strony ościennie obszary wiejskie, które charakteryzuje szeroko pojęta „wiejskość” otoczenia, stanowią korzystne miejsce wypoczynku dla mieszkańców sąsiadującego miasta. Utrzymanie jednak tzw. wiejskiego charakteru w gminach metropolitalnych jest bardzo trudne lub nawet niemożliwe, gdyż m.in. rosnące ceny gruntów powodują ich stopniowe umiastowienie. Dodatkowo miejskie nawyki konsumentów są przenoszone przez znaczną część turystów na wiejskie obszary wypoczynku. Skutkuje to z jednej strony rosnącym standardem oferty, z drugiej jednak strony powoduje niebezpieczne „zbliżanie się” wsi do miast i tym samym niszczenie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich, stanowiącego naturalną przesłankę ich atrakcyjności. Zanim jednak zaczniemy obwiniać mieszkańców terenów wiejskich o destrukcję idyllicznego wizerunku polskiej wsi przez rozbudowę komercyjnej oferty turystycznej i wycenę wszystkiego, łącznie z gościnnością, należy podkreślić, że podaż odpowiada jedynie na zapotrzebowanie sygnalizowane przez konsumentów. We wspomnianym przypadku mowa oczywiście o masowych gustach i na ich wzór kształtowanej ofercie turystycznej realizowanej na obszarach wiejskich. Nietrudno bowiem znaleźć turystów, którzy są zadowoleni z „umiastowienia” produktów turystycznych oferowanych na obszarach wiejskich.

Biorąc pod uwagę stosunek turystów do szeroko pojętej „wiejskości”, można wydzielić dwa skrajne typy zachowań turystycznych obserwowanych na terenach wiejskich:

- typ prowiejski,
- typ promiejski.

Konsumenci, dla których wiejskość stanowi o atrakcyjności odwiedzanego obszaru, chętnie będą aktywnie uczestniczyć w tradycyjnych zajęciach gospodarskich, lokalnych wydarzeniach kulturalnych i miejscowych obrzędach. Płynąca z tradycyjnych metod wytwarzania i produkcji niskotowarowej harmonia człowieka z otoczeniem będzie dla nich równoważyła niedostatki związane z niższym niż w domu standardem zakwaterowania i ograniczoną liczbą dostępnych usług. Zastanawiać by się można, dlaczego osoby charakteryzujące się promiejskim typem zachowań turystycznych, jako miejsce destynacji wybierają wieś. Można sądzić, że główne kryterium wyboru stanowi przystępna cena zakwaterowania (niższa zazwyczaj na wsi niż w miastach) oraz chęć obcowania z przyrodą i wiejskim życiem, choć w dość ograniczonym i „unormowanym” zakresie. Turyści ci wybierają najczęściej inne niż gospodarstwo agroturystyczne rodzaje zakwaterowania, np.: pokoje gościnne, pensjonaty. Jeśli bywają gośćmi gospodarstw agroturystycznych, preferują kwatery, której właściciele nie prowadzą produkcji rolniczej (co samo w sobie przeczy idei agroturystyki), lecz oferują możliwość jazdy konnej

lub wędkowania, a gospodarstwo usytuowane jest w pobliżu walorów przyrodniczych. Warunki zakwaterowania w takim gospodarstwie muszą być co najmniej zbliżone do standardu wyposażenia, do którego przywykł turysta w swoim miejscu zamieszkania. Konsumenci promiejscy usług turystycznych oferowanych na obszarach wiejskich podczas wyboru miejsca wypoczynku zwracają szczególną uwagę na szeroką ofertę handlowo-rozrywkowo-rekreacyjną, dostępną w otoczeniu miejsca zakwaterowania, która uatrakcyjni pobyt na wsi i pozwoli choć w części realizować miejskie nawyki konsumowania. Turyści reprezentujący promiejski typ zachowań turystycznych znacznie częściej (niż turyści ceniący wiejski charakter nabywanej oferty) wykorzystują przestrzeń wiejską do uprawiania aktywności ruchowych takich, jak: paintball, jazda na quadach, które są odmienne od tradycyjnych form spędzania wolnego czasu przez mieszkańców wsi.

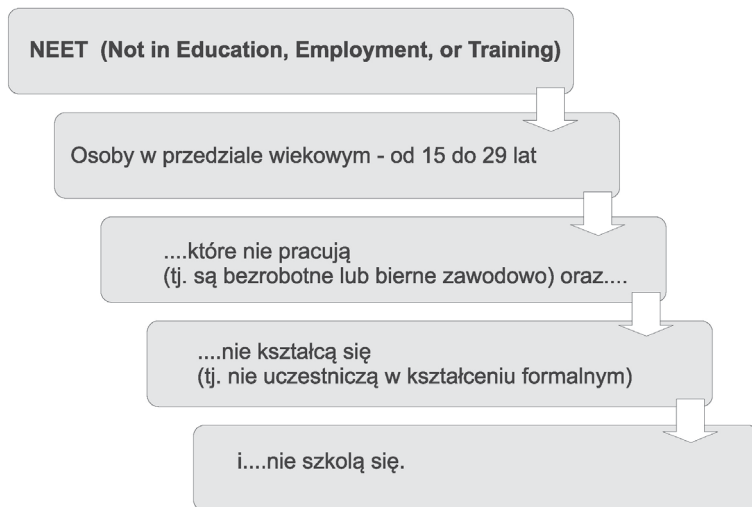
Podsumowując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić, że turystyka rozwijana na wsi, jako pozarolnicza forma przedsiębiorczości, z jednej strony aktywizuje lokalną społeczność, jest źródłem dochodu dla mieszkańców i gminy, z drugiej zaś dzięki różnorodności oferty jest w stanie zaspokoić potrzeby i oczekiwania turystów prezentujących różne typy zachowań turystycznych w środowisku wiejskim.

2. ZJAWISKO NEET A ZAGROŻENIE WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM

2.1. CHARAKTERYSTYKA GRUPY NEET I DETERMINANTY PRZYNALEŻNOŚCI

Akronim NEET (por. rysunek 8) po raz pierwszy został użyty w 1999 r. w brytyjskim raporcie rządowym, zatytułowanym *Bridging the Gap*, w kontekście sytuacji młodzieży między 16. a 18. rokiem życia, która przez przynajmniej 6 miesięcy ani się nie uczyła, ani nie pracowała, ani nie uczestniczyła w jakimkolwiek kursie dokształcającym (Arnold, Baker 2012). Wkrótce skrót ten zaczął być rozpowszechniany w innych państwach i obecnie jest powszechnie używany zarówno w literaturze naukowej, jak i dokumentach unijnych.

Rysunek 8. Definicja grupy NEET

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury naukowej.

Niestety, definicja grupy NEET, szczególnie w zakresie przedziałów wiekowych, nie jest spójna. Komisja Europejska wyróżnia grupę NEET jako osoby w przedziale wiekowym od 15 do 29 lat, natomiast w Wielkiej Brytanii w ana-

lizach dla grupy NEET przyjęto przedział wiekowy od 16 do 24 lat. EUROSTAT analizuje i publikuje dane statystyczne na temat zjawiska NEET, przyjmując przedział wiekowy od 15 do 29 lat, w tym przedziały od 15 do 19 lat, od 15 do 24 lat, od 20 do 24 lat, od 20 do 29 lat i od 25 do 29 lat.

Również w Polsce Główny Urząd Statystyczny agreguje dane w przedziale od 25 do 34 lat, co znacznie utrudnia porównywanie tego zjawiska w różnych perspektywach i krajach. Zjawisko NEET w zasadzie w ogóle nie występuje w raportach Głównego Urzędu Statystycznego¹. Z tego powodu także w ustaleniu wielkości populacji przy doborze próby do badań opisanych w dalszej części tej publikacji autorzy posłużyli się właśnie tym przedziałem wiekowym.

W literaturze polskiej w stosunku do tej zbiorowości używa się także określenia „pokolenie ani-ani” (Szcześniak, Rondon 2011). W Japonii kategorią NEET obejmuje się znacznie szerszą zbiorowość ludzi młodych – osoby pomiędzy 15. a 34. rokiem życia, wskazując jednocześnie, że są to nie tylko bezrobotni, nieposzukujący pracy i niekształcący się w jakikolwiek sposób, ale także ci, którzy nie są zaangażowani w obowiązki domowe (Furlong 2007).

Tabela 1. Charakterystyka subgrup w grupie NEET

Subgrupa NEET	Charakterystyka
I	Bezrobotni – grupa najliczniejsza, którą stanowią bezrobotni krótko- i długoterminowo
II	Niezdolni z różnych przyczyn do podjęcia aktywności w sferze pracy lub nauki – młodzi chorzy, niepełnosprawni i opiekunowie ze zobowiązaniami rodzinnymi
III	Niezaangażowani – zniechęceni byli pracownicy lub bezrobotni, ale także młodzi prowadzący społeczny tryb życia;
IV	Poszukujący/oczekujący – młodzi aktywnie poszukujący pracy lub szkoleń, nie jakichkolwiek, lecz odpowiadających ich pozycji, umiejętnościom, aspiracjom zawodowym itp.
V	Dobrowolni NEET – ta szczególna grupa obejmuje osoby zaangażowane w inne aktywności (sztukę, muzykę, podróże, samodoskonalenie się)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *NEETs & Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe* (2012), European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound), Dublin & Brussels, p. 32.

Identyfikacja grupy NEET stwarza także inne problemy o charakterze metodologicznym, bowiem do tej grupy można zaliczyć także młodzież chorą lub nie-

¹ Według stanu na dzień 10.09.2016 r.

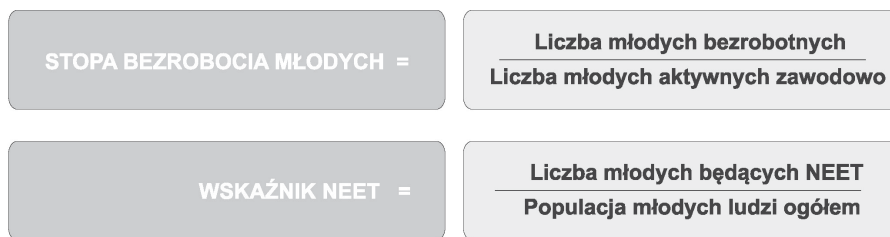
pełnosprawną lub też taką, która po prostu nie uczy się i nie szuka pracy, gdyż sytuacja materialna im na to pozwala (tabela 1). Taki stan rzeczy sprawia, że to zjawisko, mimo swojego negatywnego wymiaru (także dla gospodarki), jest trudno mierzalne. Do negatywnych ekonomicznych i społecznych kosztów grupy NEET zaliczyć można m.in. (Arulampalam 2001):

- konieczność zapewnienia przez państwo świadczeń socjalnych,
- mniejsze wpływy z podatków i składek,
- konieczność funkcjonowania w dużej skali instytucji pomocowych i socjalnych; ryzyko jednostkowego wykluczenia społecznego,
- zahamowanie rozwoju kluczowych cech zwiększających szanse na zatrudnienie, tj. tzw. umiejętności „miękkich”, w tym motywacji, zarządzania czasem i umiejętności komunikacyjnych,
- utratę zdolności socjalnej do adaptacji pracowniczej,
- mniejsze szanse na pracę i odpowiednie zarobki na dalszych etapach życia;
- zwiększone ryzyko bezrobocia na dalszych etapach życia,
- nasilenie przestępczości,
- zwiększone prawdopodobieństwo angażowania się w aspołeczne zachowania,
- zwiększone ryzyko uzależnień (alkoholizmu, narkomanii, nikotynizmu i zażywania leków uspokajających),
- wczesne ciążę i wczesne rodzicielstwo,
- wzrost emigracji.

Z drugiej strony wymienione wyżej elementy mogą stać się także determinantami przynależności do grupy NEET. Na przykład przynależność do grupy imigrantów zwiększa prawdopodobieństwo do 70%, natomiast niski poziom wykształcenia zwiększa to ryzyko trzykrotnie. Natomiast osoby z niskim poziomem wykształcenia są trzykrotnie bardziej narażone na NEET niż osoby z wykształceniem wyższym i dwa razy częściej niż osoby z wykształceniem średnim. Z kolei osoby żyjące w odległych rejonach i w małych miastach są do 1,5 razy bardziej narażone na NEET w porównaniu do osób mieszkających w średnich i dużych miastach (*NEETs & Young people...* 2012). Ponadto ryzyko należenia do NEET w UE ogółem jest większe dla kobiet niż dla mężczyzn, co nie jest zaskakujące z uwagi na większe bariery zatrudnienia, których mimo unijnej polityki równouprawnienia, nadal doświadczają kobiety. Dochodzi do tego trudność pogodzenia różnych ról społecznych – np. matki i pracownika; to wśród nich często znajdziemy podgrupę *NEET the unavailable*, czyli młodych opiekunów ze zobowiązaniami rodzinnymi, uniemożliwiającymi podjęcie pełnoetatowej, a często jakiegokolwiek pracy (Serafin-Juszczak 2014).

W raporcie Europejskiej Fundacji na rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy (2011) obliczono, że straty gospodarcze wynikające z wyłączenia młodzieży z rynku pracy w UE wyniosły co najmniej 153 mld €. Wartość ta odpowiada 1,2% PKB krajów UE.

Nowym rozwiązaniem metodologicznym może być stopa NEET, ukazująca precyzyjniej skomplikowaną sytuację młodych roczników zagrożonych wykluczeniem z rynku pracy i szerzej wykluczeniem społecznym (*NEETs & Young...* 2012, pp. 23–24). Wskaźnik NEET bowiem (rysunek 9) to odsetek liczby młodych zaliczanych do NEET do liczby populacji młodych ogółem. Zdaniem autorów, lepiej oddaje on stan grupy NEET, gdyż stopa bezrobocia obejmuje jedynie osoby zainteresowane podjęciem pracy, ale niemogące jej uzyskać. Natomiast w grupie NEET wyróżniamy także osoby, które nie uczą się i nie szkolą, co z kolei jest ważne dla rynku pracy w przyszłości.

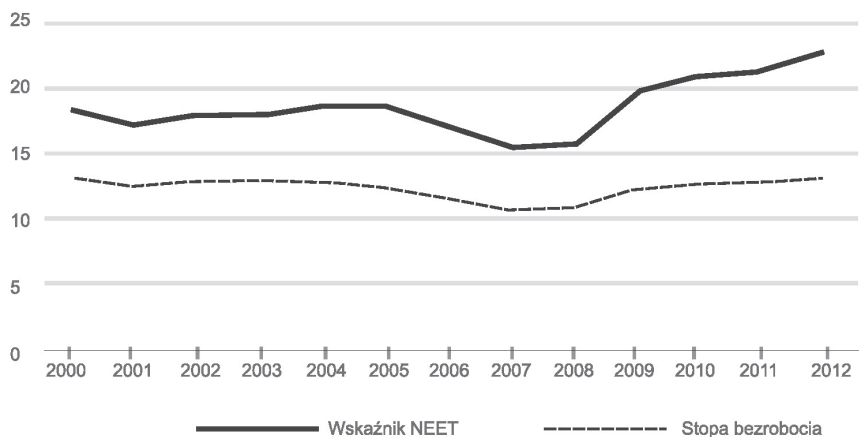
Rysunek 9. Różnice pomiędzy stopą bezrobocia wśród młodych a wskaźnikiem NEET

Źródło: B. Serafin-Juszczak (2014) *NEET – nowa kategoria młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, Acta Sociologica nr 49, s. 49.

Jak słusznie zauważa Serafin-Juszczak (2014), nie każdą osobę bezrobotną możemy zaliczyć do grupy NEET. W grupie NEET nie znajdzie się np. bezrobotny student studiów niestacjonarnych zarejestrowany w urzędzie pracy. Podejmowanie nauki wyklucza z tej grupy i klasyfikuje młodego człowieka jako mniej narażonego na ekskluzję społeczną w przyszłości. W związku z tym istnieją zasadnicze różnice pomiędzy stopą bezrobocia a stopą NEET ludzi młodych, co zaprezentowano na rysunku 10.

W tabeli 2. zaprezentowano udział grupy NEET wśród młodzieży w wieku od 15 do 29 lat w podziale na osoby gotowe do podjęcia pracy i osoby niezainteresowane podjęciem pracy. Według prezentowanych danych, wśród polskiej młodzieży zjawisko to dotyczy 12,2% osób gotowych do podjęcia pracy oraz 4% osób niezainteresowanych podjęciem pracy. Najgorsza sytuacja występuje jednak w Grecji (23,6%), Włoszech (19,9) i Hiszpanii (19,1%), natomiast najlepsza w Holandii i Belgii (4,7%) oraz w Danii (4,8).

Rysunek 10. Stopa bezrobocia i stopa NEET ludzi młodych w wieku 15–24 lata, w Unii Europejskiej w latach 2000–2012

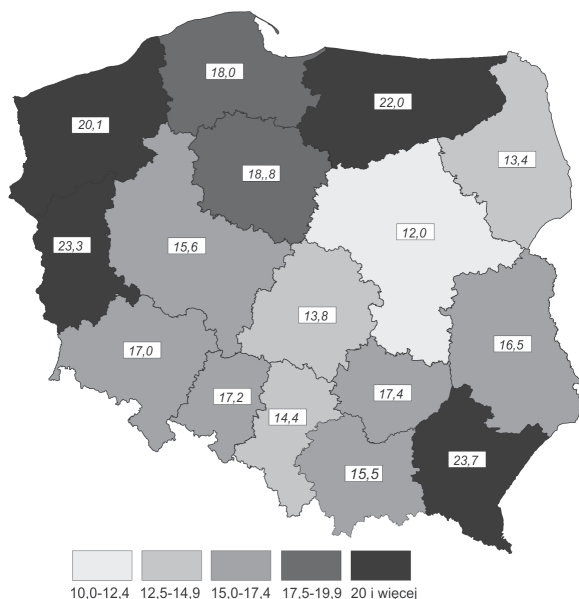
Źródło: opracowanie własne na podstawie B. Serafin-Juszczak (2014) *NEET – nowa kategoria młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, Acta Sociologica nr 49, s. 50.

Tabela 2. Udział grupy NEET (%) wśród młodzieży w wieku od 15 do 29 lat w podziale na osoby gotowe do podjęcia pracy (lewa część) i osoby niezainteresowane podjęciem pracy (prawa część) (2013 r.)

Udział grupy NEET (%) wśród młodzieży w wieku od 15 do 29 lat w podziale na osoby gotowe do podjęcia pracy		Udział grupy NEET (%) wśród młodzieży w wieku od 15 do 29 lat w podziale na osoby niezainteresowane podjęciem pracy	
Grecja	23,6%	Bułgaria	9,7%
Włochy	19,9%	Rumunia	7,7%
Hiszpania	19,1%	Węgry	7,2%
...		...	
Polska	12,2%	Polska	4,0%
...			
Dania	4,8%	Słowenia	2,7%
Belgia	4,7%	Chorwacja	2,2%
Holandia	4,7%	Luksemburg	1,7%

Źródło: Wsparcie młodych osób na mazowieckim rynku pracy [dostęp dnia 09.09.2016].

Zjawisko NEET w Polsce występuje w różnym nasileniu w różnych województwach. W cytowanym raporcie wykorzystano podział na grupę od 15 do 24 lat, natomiast dane zaprezentowano według województw (rysunek 11).

Rysunek 11. Procentowy udział NEET wśród młodzieży w wieku 15–24 lata w Polsce według województw

Źródło: Wsparcie młodych osób na mazowieckim rynku pracy [dostęp dnia 09.09.2016].

Wśród województw najbardziej zagrożonych występowaniem zjawiska NEET są województwa: podkarpackie (23,7%), lubuskie (23,3%), warmińsko-mazurskie (22%) oraz zachodniopomorskie (20,1%). Natomiast do regionów najlepiej radzących sobie z tym swego rodzaju „wykluczeniem” należą województwa: mazowieckie (12%), podlaskie (13,4%), łódzkie (13,8%) i śląskie (14,4%). W województwie kujawsko-pomorskim wskaźnik ten wynosi 18,8%.

2.2. KOSZTY SPOŁECZNE I EKONOMICZNE ZJAWISKA NEET

Przyczyny pozostawania w grupie NEET mogą być bardzo różnorodne i wynikać z cech osobowościowych, a także być w znacznym stopniu zdeterminowane brakiem umiejętności poszukiwanych na lokalnym rynku pracy. Należy przyjąć, że długie pozostawanie w grupie NEET jest kompilacją wielu negatywnych czynników trudnych do wyeliminowania, co w dłuższej perspektywie czasu może wpływać niekorzystnie na sferę kontaktów społecznych jednostki i jej samodzielność oraz prowadzić do jednostkowego wykluczenia społecznego (Serafin-Juszczak 2014). Trudno dokładnie oszacować koszty społeczne, jakie niesie ze sobą zjawisko NEET, bowiem dotyczy ono nie tylko kosztów związanych np. z leczeniem stanów depresyjnych czy uzależnień, ale negatywna sytuacja osoby pozostającej

długotrwale bezrobotną może niekorzystnie wpływać na członków rodziny oraz krąg znajomych. W ten sposób możliwe do oszacowania koszty bezpośrednie zostają zwiększone o społeczne koszty pośrednie. Ponadto niekorzystne skutki długotrwałej przynależności do grupy NEET mogą wpływać na dalszą ścieżkę kariery (w tym utratę zdolności socjalnej do adaptacji pracowniczej), pozycję w grupie rówieśniczej czy lokalnej społeczności, a przede wszystkim są marnowaniem kompetencji i umiejętności, które mogłyby współtworzyć kapitał społeczny. Jak wskazują wyniki badań realizowanych przez firmę Princes's Trust, pozostawanie w grupie NEET obniża poziom poczucia szczęścia i pewności siebie aż o 13% (*Youth Index* 2015). Dodatkowo wpływa negatywnie na zdolność radzenia sobie z niepowodzeniami (tabela 3).

Tabela 3. Wpływ niepowodzeń na samopoczucie młodych ludzi (%)

Kafeteria koniunktywna	Młodzież pracująca	Młodzież pozostająca w grupie NEET
Straciłam/em pewność siebie	50	59
Straciłam/em motywację	48	60
Straciłam/em cierpliwość i chciałem się poddać	35	47
Czułam/em, że straciłam/em kontrolę nad swoim życiem	32	45
Sądziłam/em, że nawet jeśli będę próbować i tak nie osiągnę sukcesu	31	47
Uczę się na własnych błędach i jestem silniejsza/y	31	14
Okazało się, że trudno jest dostać pracę	15	33
Okazało się, że trudno jest zdobyć nowe umiejętności	10	19

Źródło: Youth Index 2015, Princes's Trust, UK, p. 21.

Należy jednak pamiętać, że pozostawanie w grupie NEET dla wybranych osób, np. młodzieży będącej na utrzymaniu rodziców, która ze względu na wysoki status majątkowy może pozwolić sobie na brak zatrudnienia, może być stanem pożądanym, niepowodującym negatywnych konsekwencji dla jednostki – takich, jak stres, utrata pewności siebie, popadanie w uzależnienia (Boryń 2014). Warto jednak podkreślić, że bez względu na zróżnicowanie osób zaliczanych do grupy NEET i ich domniemany poziom dyskomfortu, który się z tym wiąże (lub jego braku), samo zjawisko pozostawania poza systemem edukacji i rynkiem pracy przez osoby młode generuje koszty społeczne bez względu na chęć bycia w tej grupie. Jak wskazują wyniki badań, przynależność do grupy NEET może skut-

kować niższym poziomem zaufania do instytucji publicznych oraz zmniejszoną aktywnością społeczną podczas wyborów i rzadziej spotykaną przynależnością do organizacji społecznych (*European Values...* 2008). Z drugiej jednak strony można znaleźć także wyniki badań, które wykazują, że nie istnieje negatywna korelacja między zjawiskiem NEET a skalą partycypacji publicznej wśród osób należących do tejże grupy, a ewentualne różnice mieszczą się w granicach błędu statystycznego (Boryń 2014). Należy mieć zatem na uwadze, że aby dokładnie zmierzyć zależność między pozostawaniem w grupie NEET a aktywnością obywatelską, konieczne byłoby wyeliminowanie podczas badania cech osobowościowych, które są motorem do podejmowania takich działań bez względu na status osoby bezrobotnej czy zatrudnionej lub samozatrudnionej. Dlatego też konieczne byłyby badania dotyczące aktywności obywatelskiej (jak dotąd, niepodjęte i bardzo trudne do przeprowadzenia) wśród tej samej grupy respondentów w sytuacji posiadania i utraty pracy zarobkowej. Uogólnianie kosztów, jakie generuje zjawisko NEET, może być jednak dość niefortunne, na co wskazują wyniki badań dotyczących poziomu zaufania w kontaktach interpersonalnych oraz z instytucjami publicznymi. Zaprezentowane w tabeli 4 dane wyraźnie wskazują, że deklarowanie określonego poziomu zaufania zależy m.in. od powodów pozostawiania w grupie NEET oraz czynników kulturowych związanych z krajem zamieszkania.

Tabela 4. Deklarowany poziom zaufania wśród osób należących do grupy NEET*

Obszar	Grupa NEET					
	Osoby nieodstępne dla rynku edukacji i pracy (stan zdrowia, opieka, młode rodzicielstwo)		Osoby bezrobotne zdolne podjąć pracę		Inni	
	Zaufanie do instytucji publicznych	Zaufanie w kontaktach interpersonalnych	Zaufanie do instytucji publicznych	Zaufanie w kontaktach interpersonalnych	Zaufanie do instytucji publicznych	Zaufanie w kontaktach interpersonalnych
Europa – kraje kontynentalne	4,4	4,9	4,3	4,4	4,9	5,1
Kraje skandynawskie	6,0	6,3	5,6	5,8	5,7	5,7
Kraje anglojęzyczne	4,6	4,8	5,0	4,7	3,9	4,9
Kraje śródziemnomorskie	4,8	4,1	4,0	4,7	4,6	4,4
Kraje Europy Wschodniej	4,2	3,8	3,3	3,8	4,0	4,1

* Pokazano wartości średnie przy zastosowaniu dziesięciopunktowej skali.

Źródło: Eurofound (2012), *NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Ekonomiczne koszty zjawiska NEET, niestety, nie są dużo łatwiejsze do oszacowania. Upraszczając nieco problem, można je ograniczyć do kosztów finansów publicznych rozumianych jako dodatkowo wypłacane środki zdefiniowane jako różnica między łączną kwotą świadczeń otrzymanych z różnych tytułów przez osoby z grupy NEET, a kwotą świadczeń wypłaconych osobom pracującym oraz do kosztów zasobów definiowanych jako różnica między zyskami generowanymi przez osoby z grupy NEET a zyskami generowanymi przez osoby pracujące (Mirończuk 2014). Koszty zasobów są zatem pośrednią stratą dla gospodarki, wynikającą z braku uczestnictwa w rynku pracy. Jak wynika z szacunku, średni koszt generowany przez osoby pozostające w grupie NEET dla całej UE stanowił w 2011 r. 1,21% jej PKB (Eurofound 2012). Oszacowany dla Polski całkowity koszt jednostkowy przypadający na 1 osobę należącą do tejże grupy wynosił 4,5 tys. euro, a ogólne koszty związane z tym zjawiskiem stanowiły 2,04% PKB (Eurofound 2012). Najniższe koszty ekonomiczne związane z pozostawianiem osób młodych poza rynkiem edukacji i pracy ponosiły takie kraje, jak Luksemburg (0,23% PKB) i Szwecja (0,33% PKB) (Eurofound 2012).

Należy podkreślić, że przytoczone szacunki ponoszonych kosztów ekonomicznych nie uwzględniają konsekwencji, jakie w przyszłości może ponieść osoba, która w młodości pozostawała bez pracy. W literaturze tematu możemy znaleźć szereg badań (Arulampalam 2001; Burgess i in. 2003; Gregg 2001; Gregg, Tominey 2004; Schmillen, Umkehrer 2013) dowodzących, że pozostawanie w młodości poza rynkiem pracy może negatywnie wpływać na ciągłość świadczenia pracy w przyszłości, a także poziom otrzymywanego wynagrodzenia (efekt piętna – *scarring effect*).

Podsumowując, należy zatem stwierdzić, że zjawisko NEET generuje koszty społeczne i ekonomiczne, które są trudne do oszacowania, przy czym można założyć, że pewne niekorzystne skutki wynikające z przynależności do tej grupy mogą ujawnić się dopiero w przyszłości.

2.3. WSPARCIE PRZECIWDZIAŁANIA ZJAWISKU NEET W PERSPEKTYWIE FINANSOWEJ 2014–2020

Wsparcie przeciwdziałania zjawisku NEET jest przedmiotem debaty na forum Unii Europejskiej. W jej efekcie w grudniu 2012 r. opracowano Pakiet na rzecz zatrudnienia młodzieży (Youth Employment Package²), którego częścią jest projekt Gwarancji dla młodzieży (Youth Guarantee). Projekt skierowany do państw członkowskich zawiera postulat zapewnienia młodym ludziom w wieku do 25 lat – szczególnie tym, którzy nie mają zatrudnienia ani nie uczestniczą w kształceniu lub szkoleniu (NEET) – dobrej jakości oferty pracy, dalszego kształcenia,

² Pozyskano z: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1036> [dostęp dnia 11.09.2016 r.].

przyuczenia do zawodu lub stażu w ciągu 4 miesięcy od zakończenia kształcenia formalnego lub utraty zatrudnienia.

Zgodnie z założeniami nowej perspektywy finansowej na lata 2014–2020, wsparcie dla grupy NEET w Polsce gwarantować ma Europejski Fundusz Społeczny poprzez Program Wiedza – Edukacja – Rozwój, który zastąpił znany z poprzedniej perspektywy finansowej Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Na realizację programu dostępna będzie kwota ponad 4,4 mld euro z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) oraz 252,4 mln euro ze specjalnej linii budżetowej Inicjatywy na rzecz zatrudnienia osób młodych³.

W planowanym na ten cel budżecie znalazło się 1757 mln euro (tabela 5). W ramach tych środków realizowane będą działania skierowane do bezrobotnych osób młodych w wieku 15–29 lat (w szczególności tych, którzy nie uczestniczą w kształceniu i szkoleniu, tzw. młodzieży NEET), przyczyniające się do ich aktywizacji zawodowej oraz poprawy sytuacji na rynku pracy.

Tabela 5. Budżet Programu Operacyjnego Wiedza – Edukacja – Rozwój

Nazwa działania w programie	Budżet działania
Osoby młode na rynku pracy	1757 mln euro
Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki, edukacji	739 mln euro
Wsparcie dla obszaru zdrowia	301 mln euro
Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju	1056 mln euro
Innowacje społeczne i współpraca międzynarodowa	670 mln euro
Pomoc techniczna	164 mln euro

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://www.power.gov.pl/strony/wiadomosci/program-wiedza-edukacja-rozwoj-2014-2020-zatwierdzony-przez-komisje-europejska/> [dostęp dnia 11.09.2016].

W ramach osi priorytetowej I pt. „Osoby młode na rynku pracy” wsparcie będzie kierowane do dwóch kategorii regionów: mniej rozwiniętych (15 województw z wyjątkiem województwa mazowieckiego) oraz lepiej rozwiniętych (województwo mazowieckie). W ramach osi realizowane będzie wsparcie bezpośrednie dla osób młodych bez pracy, które będzie przyczyniało się do ich aktywizacji zawodowej oraz poprawy sytuacji na rynku pracy⁴.

³ Pozyskano z: <http://www.power.gov.pl/strony/wiadomosci/program-wiedza-edukacja-rozwoj-2014-2020-zatwierdzony-przez-komisje-europejska/> [dostęp dnia 11.09.2016 r.]

⁴ Program Operacyjny Wiedza – Edukacja – Rozwój 2012-2020 (2014) Pozyskano z: http://www.power.gov.pl/media/943/POWER_zatwierdzony_przez_KE_171214.pdf s. 35.

Cele szczegółowe programu realizowane będą poprzez priorytet pt. „Zwiększenie możliwości zatrudnienia osób młodych do 29. roku życia bez pracy, w tym w szczególności osób, które nie uczestniczą w kształceniu i szkoleniu (tzw. młodzież NEET). Wsparcie dla osób młodych do 29. r.ż. (bezrobotnych, biernych zawodowo oraz poszukujących pracy)” będzie udzielane zgodnie ze standardami określonymi w Planie realizacji Gwarancji dla młodzieży w Polsce, tzn. w ciągu czterech miesięcy zostanie zapewniona wysokiej jakości oferta zatrudnienia, dalszego kształcenia, przyuczenia do zawodu lub stażu. Efektywność realizowanych przedsięwzięć w zakresie aktywizacji zawodowej będzie mierzona z wykorzystaniem efektywności zatrudnieniowej, w przypadku której minimalne wartości będą określane cyklicznie z uwzględnieniem specyfiki grupy docelowej oraz zróżnicowania poziomów bezrobocia w ujęciu terytorialnym. Spełnienie kryterium efektywności zatrudnieniowej będzie weryfikowane na podstawie następujących warunków⁵:

- w przypadku stosunku pracy – uczestnik projektu musi zostać zatrudniony na okres co najmniej trzech miesięcy,
- w przypadku umowy cywilnoprawnej – uczestnik musi zostać zatrudniony na minimum trzy pełne miesiące i wartość umowy musi być równa lub wyższa trzykrotności minimalnego wynagrodzenia;
- w przypadku umowy cywilnoprawnej zawartej na okres krótszy niż trzy miesiące – wartość umowy musi być równa lub wyższa trzykrotności minimalnego wynagrodzenia.

---

⁵ Program Operacyjny Wiedza – Edukacja – Rozwój 2012-2020 (2014). Pozyskano z: http://www.power.gov.pl/media/943/POWER_zatwierdzony_przez_KE_171214.pdf, s. 35.

3. BIERNOŚĆ MŁODYCH – CHARAKTERYSTYKA ZJAWISKA NEET NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

3.1. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Cel badań. Procedura doboru próby

Celem podjętych badań jest analiza predyspozycji do samozatrudnienia i postaw względem przedsiębiorczości wśród nieuczących się i niepracujących młodych (18–29 lat) mieszkańców obszarów wiejskich (tzw. grupa NEET) w kontekście rozwoju turystyki. Zgodnie z definicją zawartą w polskiej wersji rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1304/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1081/2006, a także w nawiązaniu do interpretacji Komisji Europejskiej z 9 grudnia 2013 r., osoby z kategorii NEET to osoby młode, które spełniają łącznie trzy warunki:

- 1) mają od 18 do 29 lat;
- 2) nie pracują (tj. są bezrobotne lub bierne zawodowo);
- 3) nie kształcą się (tj. nie uczestniczą w kształceniu formalnym) ani nie szkolą.

Prowadzone badania pozwolą określić:

- 1) postawy względem przedsiębiorczości i predyspozycji do samozatrudnienia wśród osób w wieku od 18 do 29 lat (mieszkańców obszarów wiejskich), które znajdują się w szczególnej sytuacji na rynku pracy;
- 2) postawy względem rozwoju turystyki na obszarach wiejskich;
- 3) określenie przyczyn, które sprawiają, że osoby w wieku od 18 do 29 lat nie podejmują aktywności zawodowej, nie kształcą się ani nie szkolą się;
- 4) wskazanie rekomendacji w zakresie projektowania działań na rzecz poprawy kondycji osób młodych (od 18 do 29 lat) na regionalnym rynku pracy.

Przygotowując realizację, badań zespół badawczy zaproponował proces doboru próby składający się z pięciu sekwencyjnych etapów (rysunek 12).

Rysunek 12. Proces doboru próby

Źródło: A. Tokarz, A. Lewandowska (2005) *Badania rynku turystycznego: materiały do studiowania*, Wyd. Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, s. 58–70.

Odnosząc się do przedstawionego na rycinie procesu, zespół badawczy założył, że:

1. Zdefiniowaną populacją w realizowanych badaniach jest grupa NEET.
2. Jednostką próby są osoby spełniające wszystkie wymienione poniżej warunki jednocześnie, tj.:
  - a. mają od 18 do 29 lat;
  - b. nie pracują (tj. są bezrobotne lub bierne zawodowo);
  - c. nie kształcą się (tj. nie uczestniczą w kształceniu formalnym) ani nie szkolą się;
  - d. są mieszkańcami obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego.
3. Operatem losowania jest zbiór populacji odwzorowany w Banku Danych Regionalnych GUS (patrz: tabela 6), z której dobrano próbę.
4. Określenie liczebności próby mogło nastąpić według dwóch wariantów. Pierwszy z nich obejmował określenie wielkości na podstawie populacji nieznaney, natomiast drugi obejmował założenie, że wielkość populacji jest znana. W związku z tym, że dane Głównego Urzędu Statystycznego agregowane są w grupie wiekowej 25–34, zespół badawczy uznał zaprezentowaną w tabeli 6. strukturę za najbardziej zbliżoną do grupy NEET. Ponadto wielkość próby zależy także od przyjętego w badaniach poziomu ufności oraz akceptowanego błędu próby.

Tabela 6. Bezrobocie rejestrowane w powiatach⁶

Jednostka terytorialna	IV kwartał		Jednostka terytorialna	IV kwartał	
	Ogółem			Ogółem	
	18–24			25–34*	
	2014			2014	
	Osoba			Osoba	
Powiat bydgoski	843		Powiat bydgoski	1300	
Powiat toruński	1217		Powiat toruński	1807	
Powiat brodnicki	873		Powiat brodnicki	1157	
Powiat chełmiński	687		Powiat chełmiński	1065	
Powiat golubsko-dobrzyński	821		Powiat golubsko-dobrzyński	1081	
Powiat grudziądzki	567		Powiat grudziądzki	807	
Powiat sępoleński	573		Powiat sępoleński	872	
Powiat świecki	1123		Powiat świecki	1391	
Powiat tucholski	750		Powiat tucholski	1017	
Powiat wąbrzeski	536		Powiat wąbrzeski	761	
Powiat aleksandrowski	784		Powiat aleksandrowski	1362	
Powiat inowrocławski	2182		Powiat inowrocławski	3408	
Powiat lipnowski	1408		Powiat lipnowski	1898	
Powiat mogileński	647		Powiat mogileński	932	
Powiat nakielski	1174		Powiat nakielski	1631	
Powiat radziejowski	753		Powiat radziejowski	1049	
Powiat rypiński	644		Powiat rypiński	896	
Powiat włocławski	1504		Powiat włocławski	2364	
Powiat żniński	902		Powiat żniński	1346	

*Dane Głównego Urzędu Statystycznego agregowane są w grupie wiekowej 25–34. W związku z brakiem oficjalnych statystyk grupy NEET, zespół badawczy uznał zaprezentowaną w tabeli strukturę za najbardziej zbliżoną do grupy NEET.

⁶ Dane nie uwzględniają pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego – wynika z tego różnica między danymi ogółem dla Polski i danymi dla Polski według podziału terytorialnego; Pracujący w głównym miejscu pracy; Dane o pracujących / zatrudnionych [według stanu na 30 IX (do 1999 r.), na 31 XII (od 2000 r.)] dotyczą osób wykonujących pracę przynoszącą im zarobek lub dochód. Liczba pracujących/zatrudnionych wyszczególniona jest według klasyfikacji działalności (do 1999 r. – europejskiej, od 2000 r. – polskiej). Dane o bezrobotnych zarejestrowanych obejmują osoby, które zgodnie z Ustawą z dnia 16 X 1991 r. o zatrudnieniu i bezrobociu pozostają bez pracy i nie uczą się w szkole, są zdolne do pracy oraz gotowe do podjęcia pracy.

Tym samym podczas obliczenia wielkości próby zespół badawczy posłużył się następującym wzorem:

$$n = \frac{z_{\alpha}^2 N}{4N d^2 + z_{\alpha}^2}$$

gdzie:

z_{α} – wartość odczytana z tablic dystrybuanty rozkładu normalnego

d – dokładność oszacowania,

N – liczebność populacji.

W realizowanych badaniach przyjęto najczęściej stosowany poziom ufności na poziomie $1 - \alpha = 0,95$. Wówczas $z_{\alpha} = 1,96$. Z kolei dokładność szacowania przyjęto na poziomie $d = 5\%$. Po podstawieniu do wzoru otrzymujemy wielkość próby na poziomie 380,84.

Doboru próby dokonano z wykorzystaniem doboru kwotowego, odzwierciedlającego wielkość próby w całej populacji. Wybór kwotowy jest techniką, której celem jest uzyskanie z góry struktury próby ze względu na wyróżnione charakterystyki – w tym przypadku wskaźnik bezrobocia w powiatach (Szreder 2010, s. 59–60). W wariantcie tym strukturę populacji „narzuca się” próbie i do próby wybiera się jednostki reprezentujące poszczególne subpopulacje w proporcjach takich, jaki jest udział tych subpopulacji w całej populacji, co zaprezentowano w tabeli 7.

Tabela 7. Wielkość próby w powiatach

Jednostka terytorialna	Razem 18–34*	Udział %	Wielkość próby
Powiat bydgoski	2143	4,86	18
Powiat toruński	3024	6,85	26
Powiat brodnicki	2030	4,60	18
Powiat chełmiński	1752	3,97	15
Powiat golubsko-dobrzyński	1902	4,31	16
Powiat grudziądzki	1374	3,11	12
Powiat sępoleński	1445	3,27	13
Powiat świecki	2514	5,70	22
Powiat tucholski	1767	4,00	15
Powiat wąbrzeski	1297	2,94	11

Powiat aleksandrowski	2146	4,86	19
Powiat inowrocławski	5590	12,67	48
Powiat lipnowski	3306	7,49	29
Powiat mogileński	1579	3,58	14
Powiat nakielski	2805	6,36	24
Powiat radziejowski	1802	4,08	16
Powiat rypiński	1540	3,49	13
Powiat włocławski	3868	8,76	33
Powiat żniński	2248	5,09	19

*Dane Głównego Urzędu Statystycznego agregowane są w grupie wiekowej 25–34. W związku z brakiem oficjalnych statystyk grupy NEET, zespół badawczy uznał zaprezentowaną w tabeli strukturę za najbardziej zbliżoną do grupy NEET.

W badaniach wykorzystano narzędzie badawcze, jakim jest kwestionariusz indywidualnego wywiadu, składający się z 6 części zasadniczych oraz metryczki charakteryzującej podstawowe cechy demograficzne respondenta. W formularzu zastosowano część selekcyjną, która pozwala zrekrutować do badania wyłącznie osoby z grupy NEET zamieszkujące na obszarach wiejskich. Ponadto w wybranych pytaniach kwestionariusza wykorzystano dwubiegunową skalę interwałową (pięcioskopniową skalę Likerta).

3.2. CHARAKTERYSTYKA SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNA OSÓB Z GRUPY NEET

Z socjologicznego i ekonomicznego punktu widzenia kategorię NEET tworzą osoby z grupy niezarabiających, żyjących „na koszt innych” (Serafin-Juszczak 2014). Z dotychczasowych badań wynika, że przedmiotowa zbiorowość jest zróżnicowana pod kątem cech społeczno-demograficznych takich jak: struktura płci i wieku, poziom wykształcenia, doświadczenie zawodowe, sytuacja rodzinna oraz materialna i in. Ponadto jest to grupa spolaryzowana wewnętrznie, o czym świadczy fakt, że obok osób o wysokim poziomie kwalifikacji (najczęściej z wyższym wykształceniem), znajdują się osoby, które cechują się bardzo niskim poziomem kwalifikacji (często skorelowanym z zaistniałą sytuacją przerwania edukacji formalnej i brakiem motywacji do jej wznowienia, podnoszenia kompetencji i aktywności zawodowej).

Materiał źródłowy pozyskany w badaniach terenowych przeprowadzonych na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego pozwala scharakteryzować badaną reprezentację grupy NEET z uwzględnieniem następujących cech społeczno-

-demograficznych: struktura płci i wieku, poziom wykształcenia, doświadczenie zawodowe (dotychczasowa aktywność na rynku pracy – okres zatrudnienia, formy zatrudnienia, rodzaje wykonywanych prac, czas pozostawania bez pracy).

W poniższej tabeli 8 przedstawiono rozkład cech metryczkowych badanej grupy NEET w układzie przyjętych do analizy jednostek przestrzennych.

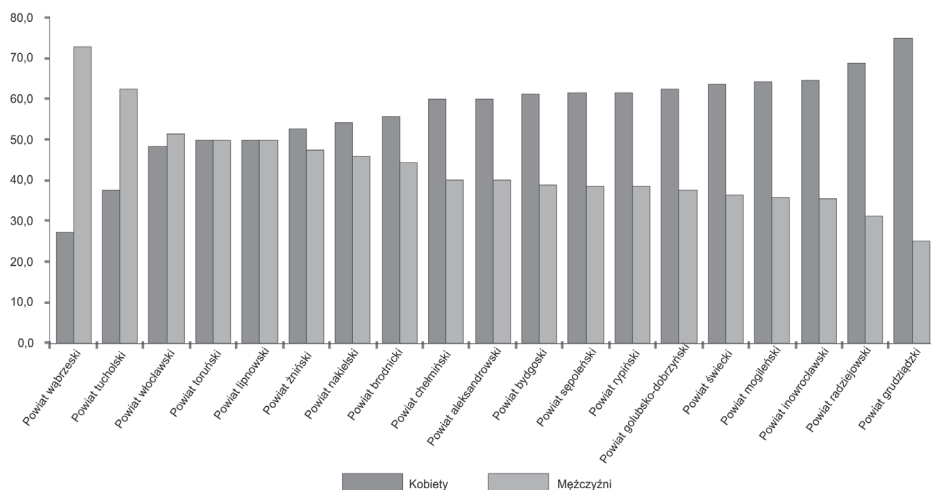
Tabela 8. Rozkład zmiennych społeczno-demograficznych badanej populacji osób NEET według badanych jednostek

Obszar badań	Liczba respondentów ogółem	Płeć		Struktura wieku		Poziom wykształcenia			
		Kobiety	Mężczyźni	18-24	25-29	Wyższe	Średnie	Zasadnicze zawodowe	Podstawowe
	(l. bezw.)	% w relacji do liczby ogółem							
Powiat bydgoski	18	61,1	38,9	44,4	55,6	33,3	22,2	33,3	11,1
Powiat toruński	26	50,0	50,0	50,0	50,0	11,5	38,5	38,5	11,5
Powiat brodnicki	18	55,6	44,4	33,3	66,7	50,0	22,2	11,1	16,7
Powiat chełmiński	15	60,0	40,0	26,7	73,3	33,3	26,7	33,3	6,7
Powiat golubsko-dobrzyński	16	62,5	37,5	50,0	50,0	37,5	25,0	25,0	12,5
Powiat grudziądzki	12	75,0	25,0	58,3	41,7	66,7	8,3	25,0	0,0
Powiat sępoleński	13	61,5	38,5	46,2	53,8	0,0	46,2	46,2	7,7
Powiat świecki	22	63,6	36,4	40,9	59,1	40,9	18,2	27,3	13,6
Powiat tucholski	16	37,5	62,5	43,8	56,3	37,5	25,0	31,3	6,3
Powiat wąbrzeski	11	27,3	72,7	45,5	54,5	9,1	81,8	9,1	0,0
Powiat aleksandrowski	20	60,0	40,0	60,0	40,0	35,0	20,0	35,0	10,0
Powiat inowrocławski	48	64,6	35,4	58,3	41,7	10,4	50,0	27,1	12,5
Powiat lipnowski	30	50,0	50,0	43,3	56,7	56,7	20,0	16,7	6,7
Powiat mogileński	14	64,3	35,7	64,3	35,7	21,4	57,1	21,4	0,0
Powiat nakielski	24	54,2	45,8	41,7	58,3	25,0	33,3	25,0	16,7
Powiat radziejowski	16	68,8	31,3	25,0	75,0	50,0	18,8	25,0	6,3
Powiat rypiński	13	61,5	38,5	69,2	30,8	0,0	53,8	38,5	7,7
Powiat włocławski	33	48,5	51,5	33,3	66,7	42,4	27,3	27,3	3,0
Powiat żniński	19	52,6	47,4	36,8	63,2	42,1	26,3	31,6	0,0
OGÓŁEM	384	56,8	43,2	45,8	54,2	31,5	32,3	27,6	8,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Struktura płci

Zbadana grupa osób NEET była sfeminizowana (56,8% stanowiły kobiety). Odzwierciedleniem nadwyżki kobiet stwierdzonej w strukturze ogółem była sytuacja obserwowana w układzie analizowanych jednostek przestrzennych (powiaty) (rysunek 13). W zdecydowanej większości powiatów wśród respondentów przeważały kobiety. Do najsilniej sfeminizowanych grup respondentów (udział kobiet w granicach 61%–65%) należały reprezentacje: grudziądzka, radziejowska, inowrocławska, mogileńska, świecka, golubsko-dobrzyńska, rypińska, sępoleńska i bydgoska. W trzech przypadkach, tj. w powiatach: wąbrzeskim, tucholskim i włocławskim, respondentami byli najczęściej mężczyźni (72,7%, 62,5% i 51,5%). Pozyskana struktura, jak wynika z danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Toruniu (2012, 2016), odpowiada sytuacji utrzymującej się w województwie.

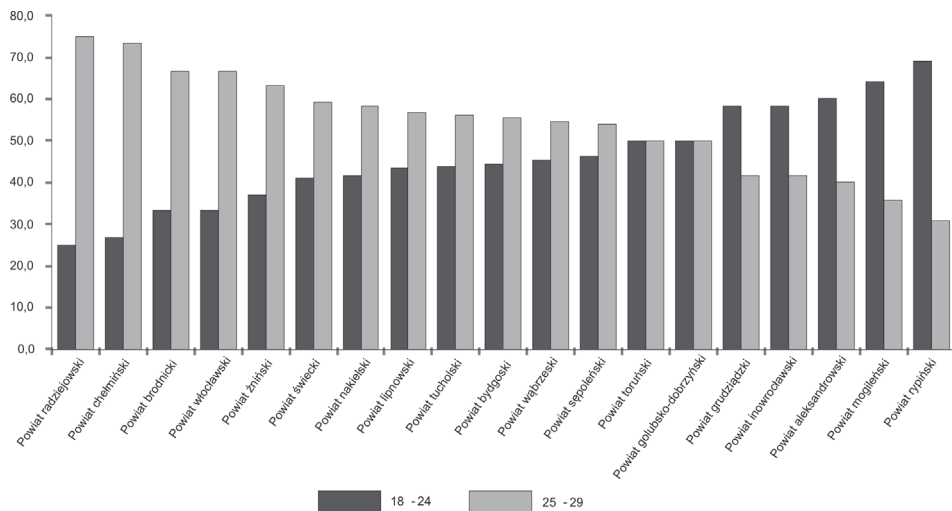

Rysunek 13. Struktura płci badanych osób z grupy NEET według powiatów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Struktura wieku

Z analizy struktury wieku badanej populacji NEET wynika niewielka przewaga starszej grupy badanych (tj. osób w wieku 25–29 lat – 53,9%) nad młodszą, tj. w przedziale wieku 18–24 lata. Tu również, podobnie jak w przypadku struktury płci, pomiędzy badanymi powiatami występują znaczące różnice (rysunek 14). W powiatach: radziejowskim, chełmińskim, brodnickim, włocławskim i żnińskim wśród badanej reprezentacji osób NEET stwierdzono przewagę osób z grupy wiekowej 25–29 lat (wartości na poziomie od 63% do 75%). Natomiast w powiatach: rypińskim, mogileńskim, aleksandrowskim, inowrocławskim i grudziądzkim stwierdzono przewagę osób z grupy młodszej, tj. od 18 do 24 lat.

Rysunek 14. Struktura wieku respondentów uzyskana w badanych powiatach

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

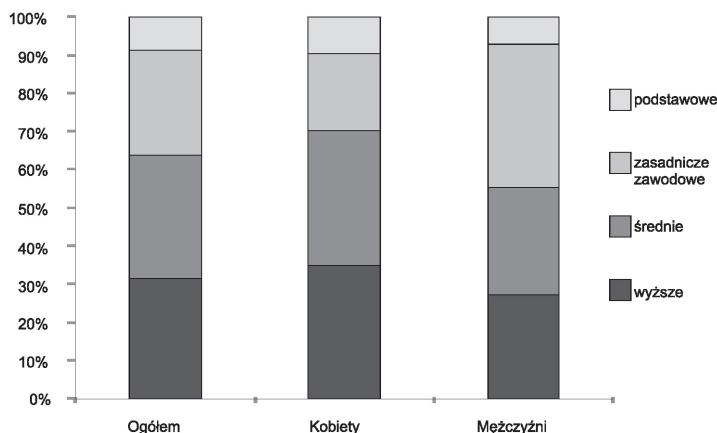
Według danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy (2014), w IV kwartale 2014 r. najwyższa stopa bezrobocia wśród ludzi młodych w województwie kujawsko-pomorskim została odnotowana dla osób w wieku 20–24 lata – 26,4%, natomiast w grupie wiekowej 25–29 lat wyniosła 14,4%.

Struktura wykształcenia badanej reprezentacji osób NEET

Strukturę wykształcenia badanej grupy NEET przedstawiono na rysunku 15. Spośród czterech kategorii poziomu wykształcenia wyróżnionych na potrzeby badania trzy były reprezentowane najczęściej, przyjmując zbliżone wartości udziału w strukturze. Okazało się, że w badanej reprezentacji osób NEET osoby z wykształceniem wyższym stanowiły 31,5%, z wykształceniem średnim – 32,3% i z wykształceniem zasadniczym zawodowym – 27,6%. Najmniej liczne wśród badanych były osoby z najniższym, podstawowym wykształceniem (8,6% z ogółu).

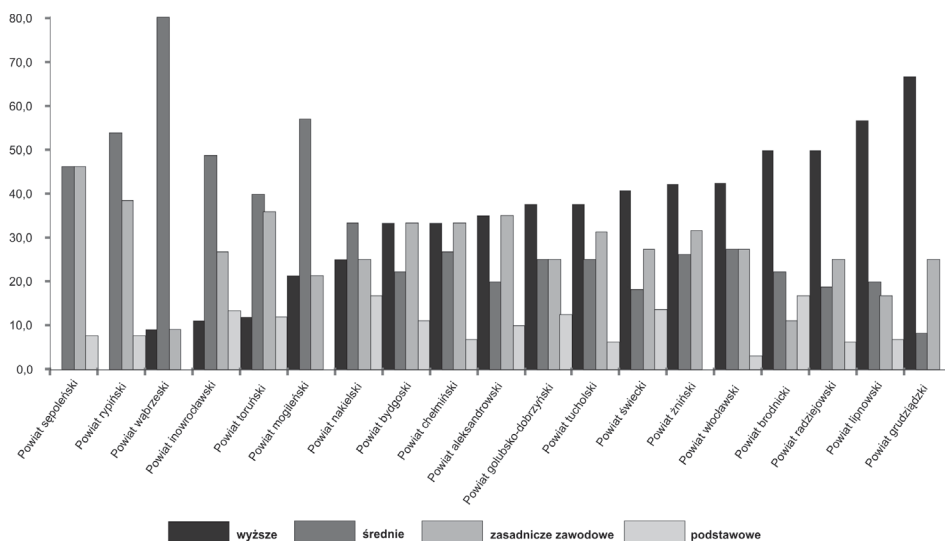
Otrzymany wynik jest generalnie zbliżony do uzyskanego w badaniach prowadzonych w roku 2014 w regionie mazowieckim. W obu przypadkach uzyskano bowiem strukturę wskazującą na ponad 60% udział w grupie NEET osób z co najmniej wykształceniem średnim (w badaniach regionu mazowieckiego – 65%). Ponadto w obu badaniach zauważono, że wśród osób z wykształceniem wyższym nieznacznie więcej było kobiet, natomiast z wykształceniem zawodowym – mężczyzn (rysunek 15).

Rysunek 15. Poziom wykształcenia respondentów (grupa ogółem i według płci)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Rysunek 16. Struktura wykształcenia respondentów według powiatów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Struktura wykształcenia badanych osób z grupy NEET rozpatrywana w układzie terytorialnym była – podobnie jak w przypadku płci i wieku – silnie zróżnicowana. Największe odsetki osób z wykształceniem wyższym (w stosunku do ogółu badanych na danym obszarze) stwierdzono w powiatach: grudziądzkim (66,7%) i lipnowskim (56,7%). W powiatach: radziejowskim, brodnickim, włocławskim, żnińskim i świeckim osoby z wykształceniem wyższym stanowiły po-

nad 40% (rysunek 16). W kontekście powyższych spostrzeżeń ciekawym wydaje się fakt, że są również takie powiaty, w których osób z wykształceniem wyższym wśród ogółu respondentów nie zidentyfikowano w ogóle, lub też ich reprezentacja była stosunkowo niewielka (były to powiaty: sępoleński, rypiński, wąbrzeski, inowrocławski i toruński). W tych przypadkach największy udział w strukturze wykształcenia stanowili respondenci z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym.

Doświadczenie zawodowe – czas pracy

Doświadczenie zawodowe badanych, mierzone dotychczasowym okresem pracy, było zróżnicowane. Wśród respondentów dominowały dwie grupy: osoby nigdy niepracujące (28,9%) oraz osoby, które wcześniej były aktywne na rynku pracy (tj. pracowały ponad 3 lata – 28,1%). W grupie osób wykazujących posiadanie doświadczenia zawodowego 51% stanowili ci, którzy nabyli je, pracując co najmniej 1 rok. Z analizy wynika również, że w młodszej grupie respondentów nigdy nie pracowało 52,6%, natomiast w starszej – 8,7% (rysunek 17).

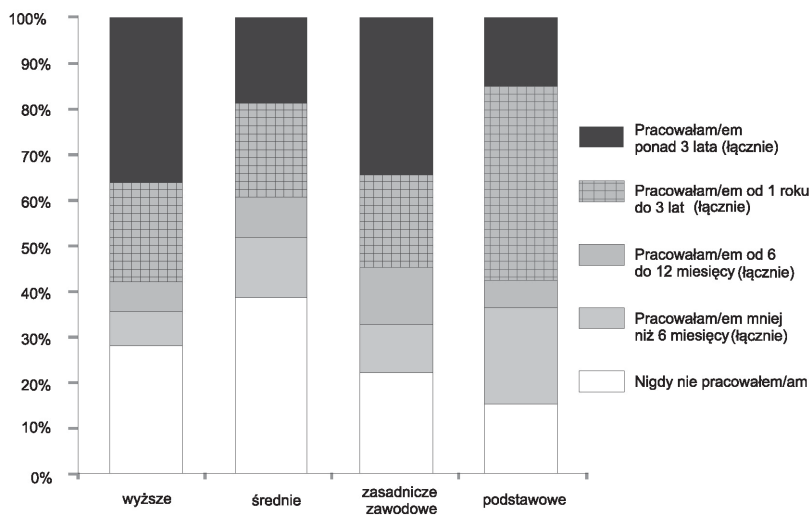
Ponadto nie stwierdzono istotnej statystycznie zależności pomiędzy długością dotychczasowego doświadczenia zawodowego a czasem pozostawania bez pracy ($r=0,64$; $p=0,279$)⁷.

Wśród osób posiadających co najmniej średni poziom wykształcenia częstotliwość odpowiedzi wskazujących na brak jakiegokolwiek doświadczenia zawodowego była wyraźnie wyższa, aniżeli wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym czy podstawowym. (rysunek 18.). Jednocześnie ponad trzyletni staż pracy najczęściej identyfikowano w grupie osób z wykształceniem wyższym i zasadniczym zawodowym. W grupie respondentów nieposiadających doświadczenia zawodowego jego brak najczęściej deklarowały osoby z wykształceniem średnim (43,1%), a następnie z wyższym (31%). Warto również dodać, że we wszystkich grupach respondentów według wykształcenia, deklaracje „nigdy nie pracowałem” pochodziły w przeważającej liczbie od osób w wieku 18–24 lat, a sytuacja ta jest porównywalna z sytuacją na krajowym rynku pracy osób młodych. Przyczyn wysokiego udziału osób młodych pozostających bez pracy można doszukiwać się:

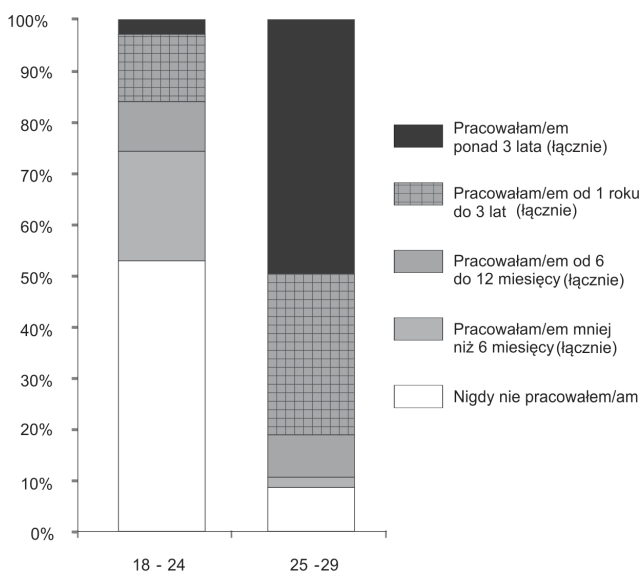
- w postawie ludzi młodych;
- w sytuacji społeczno-gospodarczej analizowanych obszarów, która może stanowić istotną przeszkodę w aktywizacji zawodowej (popyt wyższy od podaży).

---

⁷ Przyjęto próg istotności statystycznej na poziomie 0,05.

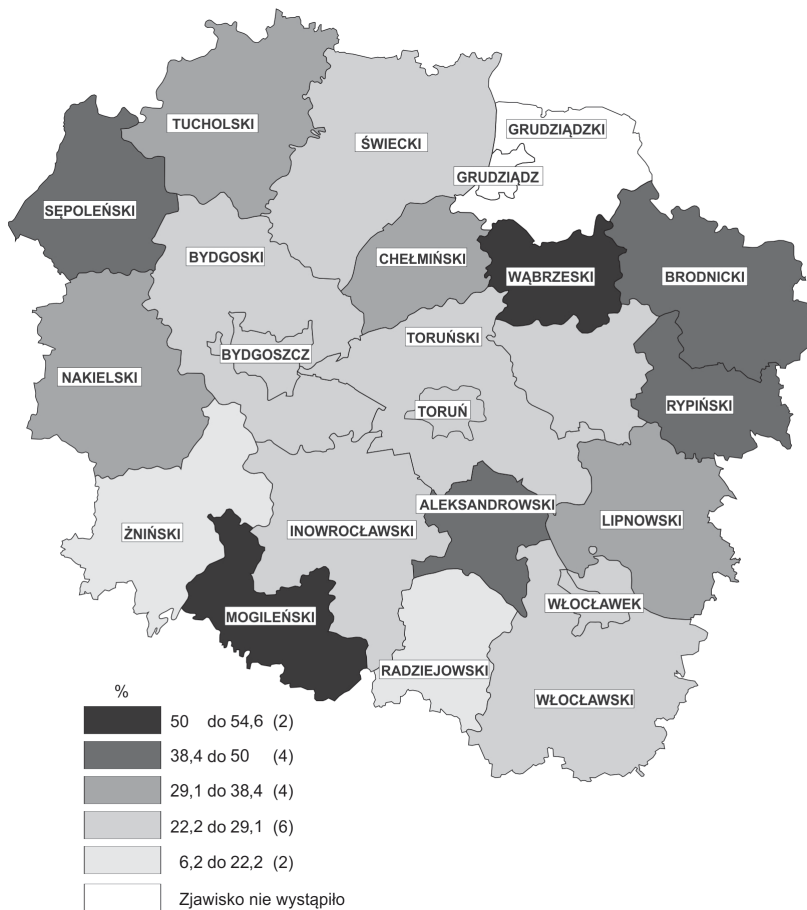
Rysunek 17. Doświadczenie zawodowe respondentów według poziomu wykształcenia
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Rysunek 18. Doświadczenie zawodowe respondentów wieku
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

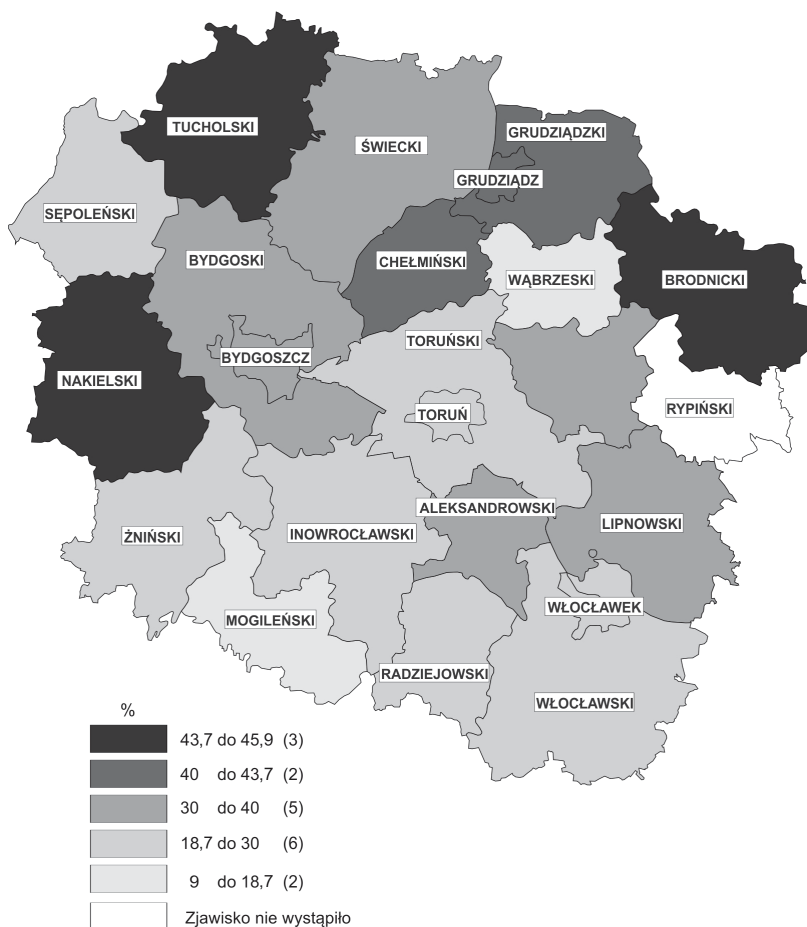
Wysoki odsetek osób dotychczas niepracujących zidentyfikowano przede wszystkim na obszarach peryferyjnych regionu (powiaty: sępoleński, tucholski, nakielski, mogileński, brodnicki, rypiński, lipnowski) oraz w powiatach: wąbrzeskim i aleksandrowskim (rysunek 19). Znamienny jest również fakt, że w badanej

grupie NEET w kilku z powyżej wskazanych obszarów stwierdzono także relatywnie wysoki udział osób z co najmniej trzyletnim doświadczeniem zawodowym, aktualnie niepracujących i nieuczących się (rysunek 20).

Rysunek 19. Doświadczenie zawodowe respondentów: odsetek osób, które nigdy nie pracowały, w relacji do ogółu badanych w jednostce

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Rysunek 20. Doświadczenie zawodowe respondentów: odsetki osób, które pracowały ponad trzy lata, w relacji do ogółu badanych w jednostce

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Dotychczasowe formy zatrudnienia

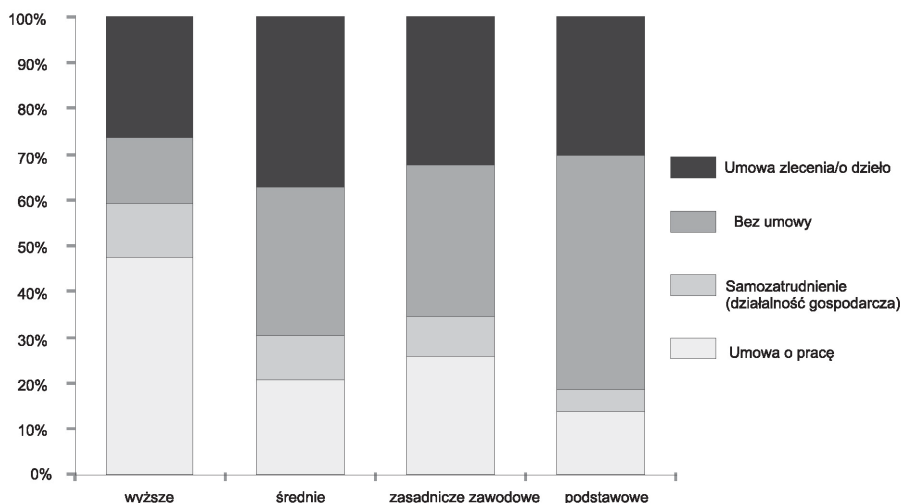
Struktura form zatrudnienia zidentyfikowana w badaniach była silnie zróżnicowana. W grupie respondentów posiadających doświadczenie zawodowe wydzielono trzy zasadnicze grupy:

- 1) zatrudnienie na umowę o pracę – 29,3%,
- 2) zatrudnienie na umowę zlecenie/o dzieło – 31,4%,
- 3) bez umowy – 29,8%,
- 4) samozatrudnienie – 9,6%.

Charakterystyczna w grupie badanych osób NEET, posiadających doświadczenie zawodowe, była zależność między trzema cechami: poziomem wykształ-

cenia, wiekiem i formą dotychczasowego zatrudnienia (rysunek 21). Stwierdzono m.in., że:

- osoby z wyższym wykształceniem częściej deklarowały zatrudnienie na umowę o pracę, rzadziej – zatrudnienie bez umowy;
- na pracę bez żadnej umowy częściej decydowały się osoby z grupy wiekowej 18–24 lat (48,5%), niż osoby w wieku od 25 do 29 lat (22,9%);
- w grupie wiekowej od 25 do 29 lat na umowę o pracę było zatrudnionych 37,3%, natomiast w grupie młodszej – 8,7% (rysunki: 21, 22).

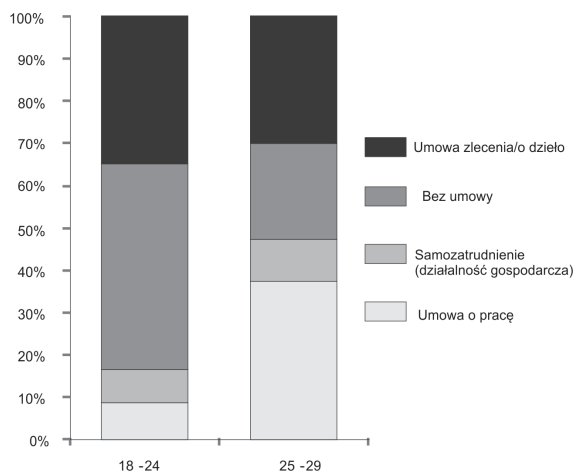
Rysunek 21. Deklarowane dotychczasowe formy zatrudnienia w badanej grupie osób NEET według poziomu wykształcenia respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

W większości badanych jednostek terytorialnych dominowały trzy formy: praca na umowę o pracę, praca na zlecenie/o dzieło, praca bez umowy. Z analizy przestrzennej wynika m.in., że:

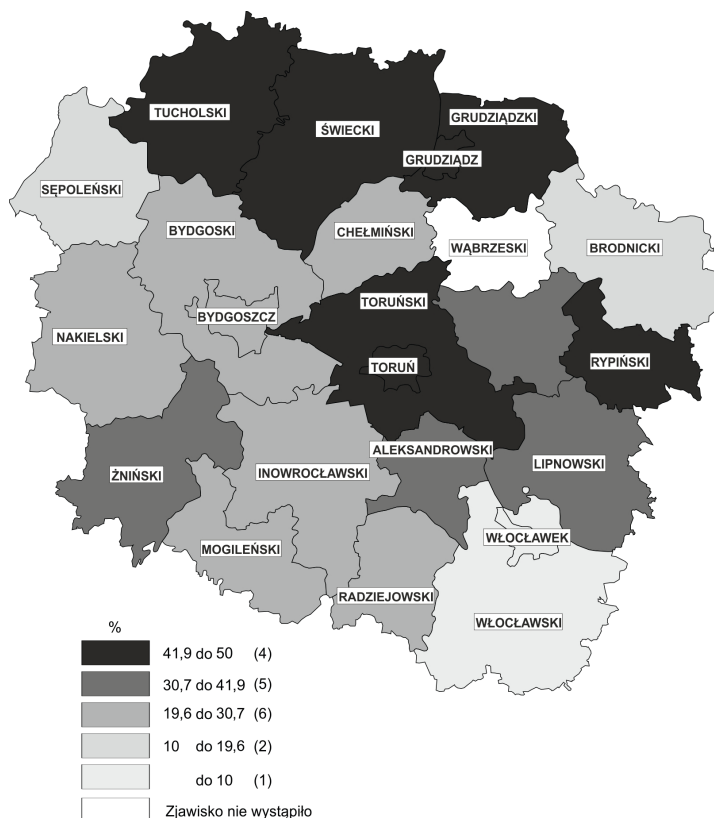
- odsetek osób pracujących na umowę o pracę był najniższy i kształtował się na poziomie 12–15% w powiatach: golubsko-dobrzyńskim, grudziądzkim, tucholskim i świeckim;
- najwięcej osób deklarujących samozatrudnienie stwierdzono w powiatach: sępoleńskim (odsetek osób wskazujących samozatrudnienie był tam pięciokrotnie wyższy od średniej dla województwa – 9%);
- w powiatach tucholskim, świeckim, toruńskim i golubsko-dobrzyńskim udział osób pracujących bez umowy znacznie przewyższał średnią wojewódzką (rysunek 23).

Bierność młodych – charakterystyka zjawiska NEET na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego

Rysunek 22. Deklarowane dotychczasowe formy zatrudnienia w badanej grupie osób NEET według wieku respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

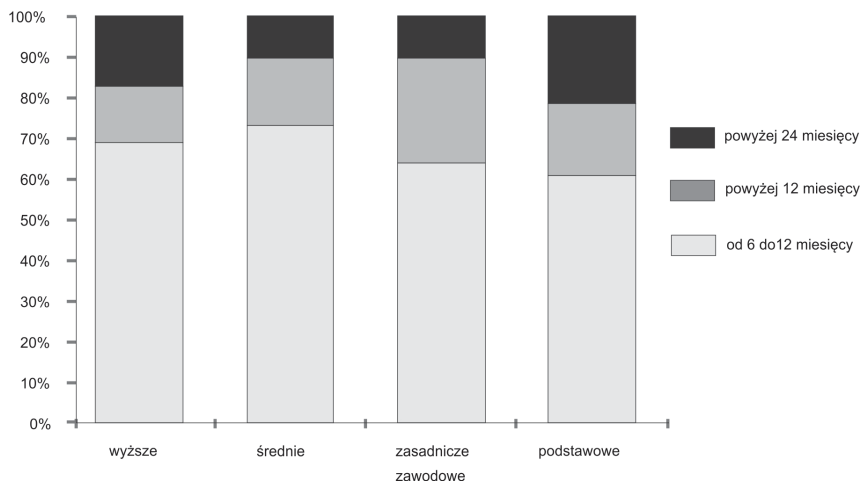
Rysunek 23. Doświadczenie zawodowe respondentów: odsetek osób, które pracowały bez umowy w relacji do ogółu badanych w jednostce

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Okres pozostawania bez pracy

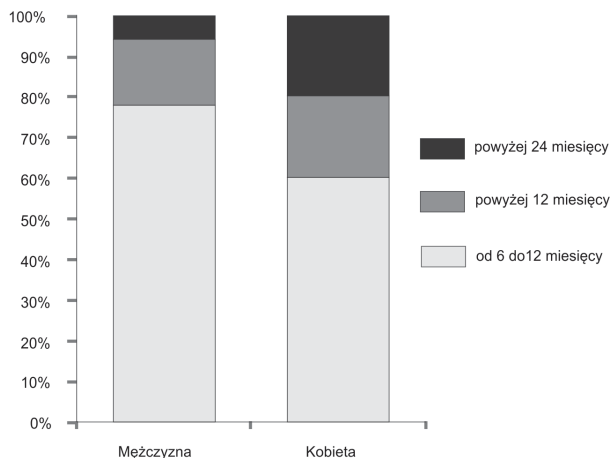
Dominującą grupę respondentów stanowiły osoby, które pozostawały bez pracy od 6 do 12 miesięcy (67,8% badanych), a pozostała część nie pracowała co najmniej od roku (w tym 13,5% powyżej 24 miesięcy).

Powyżej 24 miesięcy bez pracy częściej pozostawały osoby legitymujące się najniższym (21,4%), ale także najwyższym poziomem wykształcenia (17,2%). Wyraźnie częściej sytuację tego typu diagnozowano wśród kobiet (19,5%), niż mężczyzn (5,6%) (rysunki: 24, 25).

Rysunek 24. Charakterystyka społeczno-demograficzna respondentów – okres pozostawania bez pracy według poziomu wykształcenia badanych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

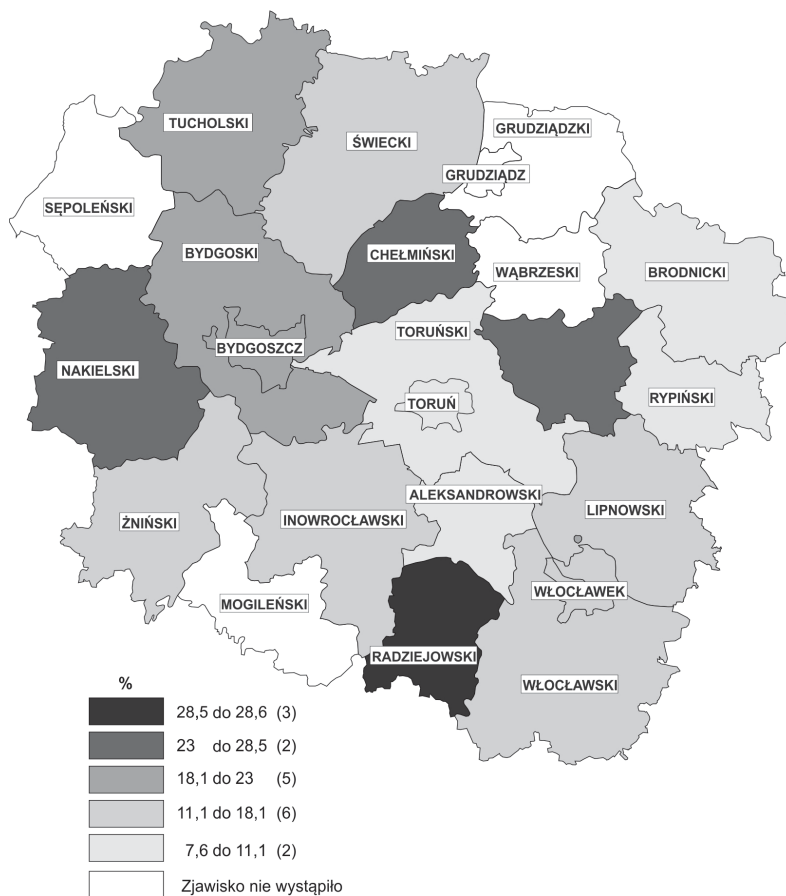

Rysunek 25. Charakterystyka społeczno-demograficzna respondentów – okres pozostawania bez pracy według płci badanych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Największy odsetek osób długotrwale pozostających bez pracy (tj. powyżej 24 miesięcy) stwierdzono na terenie powiatów: radziejowskiego (28,6%), nakielskiego (23,5%), golubsko-dobrzyńskiego (23,1%), chełmińskiego (23,1%) i bydgoskiego (20%) (rysunek 26).

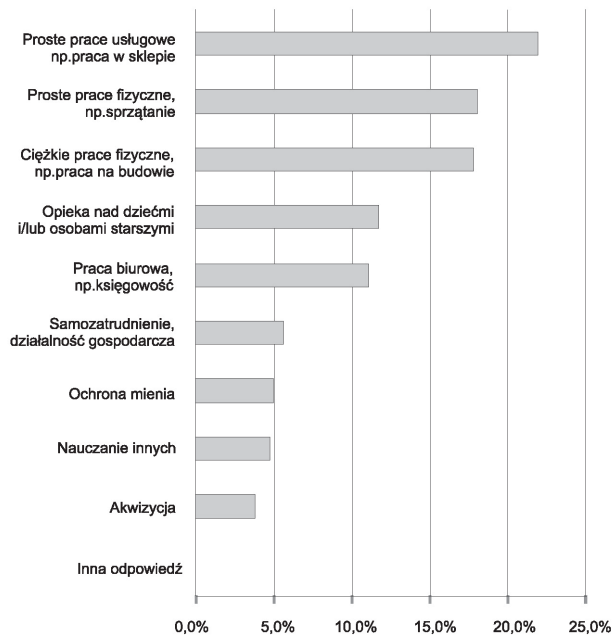

Rysunek 26. Doświadczenie zawodowe respondentów: odsetek osób pozostających bez pracy powyżej 24 miesięcy – w relacji do ogółu badanych w jednostce

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Rodzaje wykonywanych prac

Respondenci posiadający doświadczenie zawodowe w większości przypadków wykonywali: proste prace usługowe (22%), proste prace fizyczne (18,1%) oraz ciężkie prace fizyczne (11,7%). Wśród najczęściej wskazywanych kategorii pojawiały się również: opieka nad dziećmi i/lub osobami starszymi (11,7%) oraz praca biurowa (11,1%) (rysunek 27).

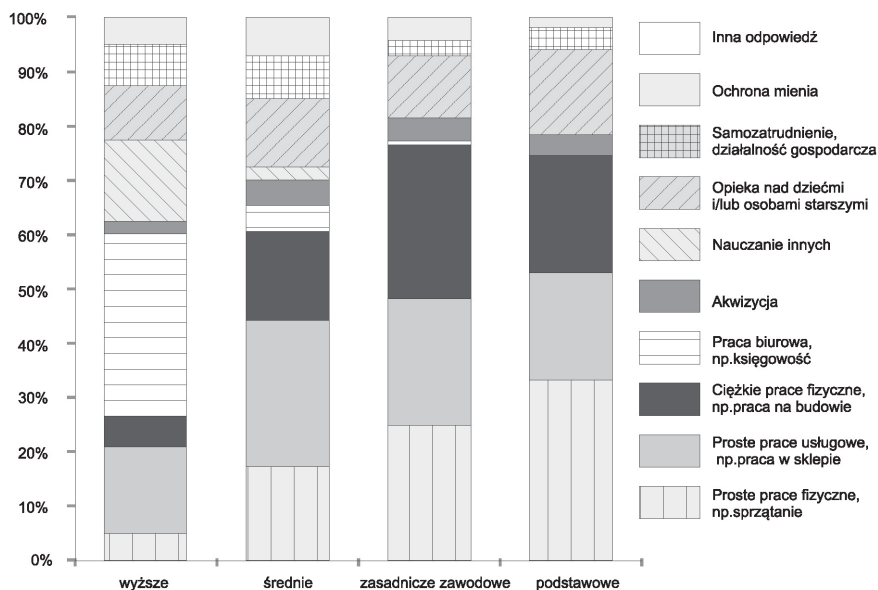
Rysunek 27. Charakterystyka badanej populacji ze względu na wykonywane czynności zawodowe
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Na uwagę zasługuje relatywnie niska – w skali badanej populacji – frekwencja odpowiedzi wskazujących na podejmowanie aktywności i zakładanie działalności gospodarczej, co może świadczyć o stosunkowo niskim poziomie przedsiębiorczości w badanej populacji NEET (analizę zagadnienia działalności na własny rachunek w badanej grupie zawarto w rozdziale 4.1).

Widoczne w analizowanej grupie są zależności między strukturą płci, poziomem wykształcenia a rodzajem dotychczas wykonywanych prac (rysunki: 28 i 29). Wyższy poziom wykształcenia sprzyja podejmowaniu prac takich, jak: praca biurowa, nauczanie innych oraz samozatrudnienie. W przypadku prac o charakterze usługowym poziom wykształcenia nie różnicuje badanej zbiorowości w takim stopniu, jak płeć (proste prace usługowe znacznie częściej wykonywały kobiety). W przypadku kobiet charakterystycznymi zajęciami były również: opieka nad dzieckiem, praca biurowa oraz proste prace fizyczne. Mężczyźni znacznie częściej niż kobiety wykonywali ciężkie prace fizyczne i byli zatrudniani do ochrony mienia.

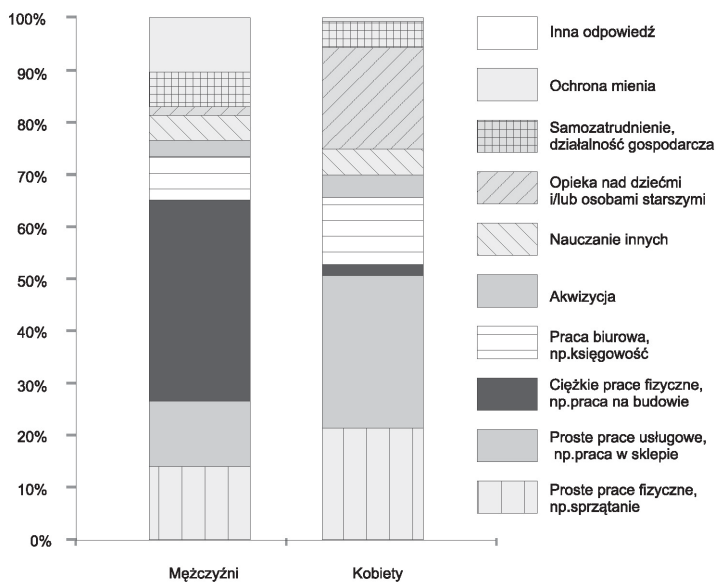
Warto zwrócić uwagę na dywersyfikację struktury wykonywanych prac w układzie przestrzennym (rysunek 30), bowiem w powiatach: mogileńskim, gólsko-dobrzyńskim oraz grudziądzkim ich zakres był o wiele uboższy.

Bierność młodych – charakterystyka zjawiska NEET
na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego

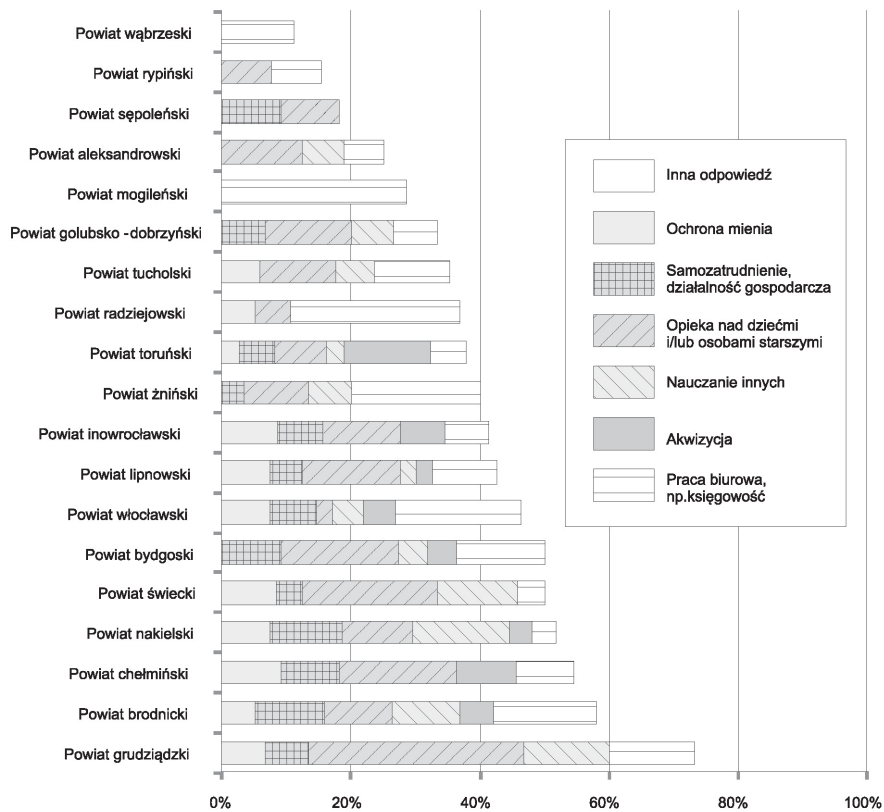
Rysunek 28. Charakterystyka badanej populacji ze względu na wykonywane czynności zawodowe – według poziomu wykształcenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Rysunek 29. Charakterystyka badanej populacji ze względu na wykonywane czynności zawodowe – według płci badanych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Rysunek 30. Dotychczas wykonywane rodzaje prac – według powiatów (z wyłączeniem prostych prac fizycznych i usługowych oraz ciężkich prac fizycznych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Struktura społeczno-demograficzna badanej reprezentacji osób NEET (rozpatrywana w odniesieniu do diagnozowanych cech respondentów, tj.: płci, wieku i poziomu wykształcenia) w swym kształcie wykazuje zbieżność z identyfikowanymi w badaniach prowadzonych zarówno na europejskim, jak i krajowym rynku pracy młodych. Liczne analizy i badania ryzyka dołączenia do NEET w UE – dla przykładu – wskazują, że nadal jest ono większe wśród kobiet niż mężczyzn (w analizowanej reprezentacji: kobiety stanowiły 56,8%). Taka sytuacja w zasadzie nie zaskakuje, z uwagi na fakt występowania nadal znacznie większych barier zatrudniania kobiet. Według danych z bazy Eurostat European Commission (2016) zjawisko NEET w naszym kraju cechuje przewaga kobiet. Największe dysproporcje na niekorzyść kobiet odnotowano w latach 2007–2008 (odpowiednio 2,6 i 3,5 pkt proc.), ale od tego czasu zaznaczyła się wyraźna tendencja zmniejszania różnicy (Serafin-Juszczak 2014). Kraje członkowskie UE są pod względem stopnia feminizacji zjawiska NEET dość mocno zróżnicowane. Dla przykładu:

w Czechach, Niemczech, Grecji, Estonii, Holandii, Polsce, Rumunii, Wielkiej Brytanii, Węgrzech, Malcie występuje, podobnie jak w całej UE, feminizacja zjawiska NEET. Natomiast w takich krajach, jak np.: Irlandia, Litwa, Hiszpania, Portugalia, Słowacja, Słowenia, Cypr, Francja – status NEET w większym stopniu przypada na młodych mężczyzn niż młode kobiety. Warto jednak dodać, że w ostatnich latach zauważalne są tendencje do wyrównywania proporcji (por. *Young people neither in employment nor in education and training by sex, age and labour status – NEET rates*, Eurostat 2016).

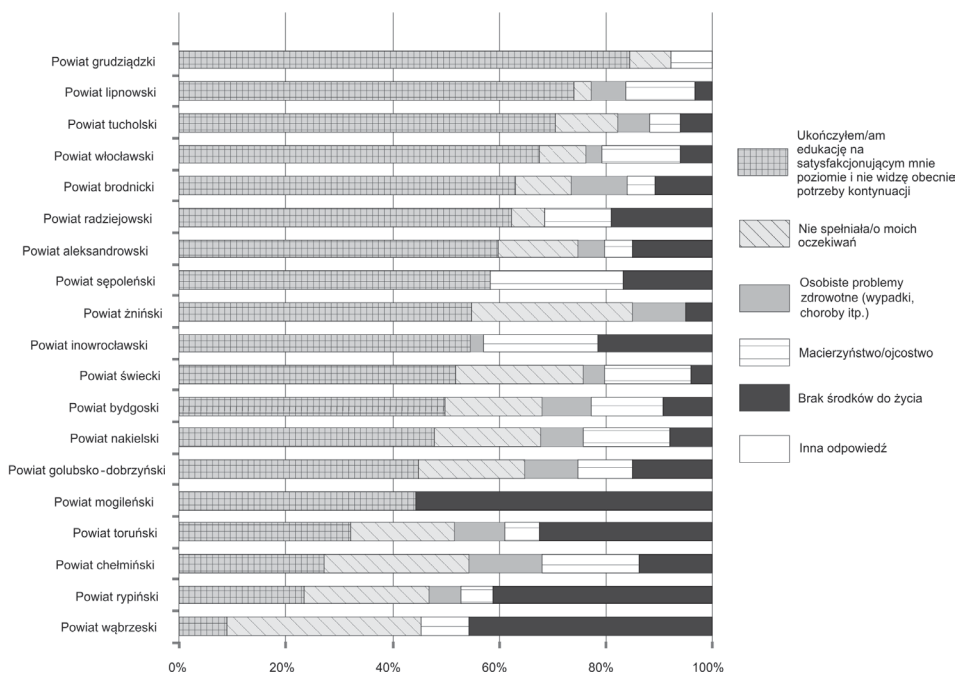
Podobnie rzecz się ma w przypadku analizy poziomu wykształcenia badanych respondentów. Znamienna – pomimo ich relatywnie lepszego przygotowania do konkurowania na rynku pracy – jest sytuacja stwierdzona wśród osób z wyższym wykształceniem. Ich wysoki udział w badanej reprezentacji, niestety, potwierdza statystyki europejskie, czy też wyniki pogłębianych badań prowadzonych w naszym kraju (np. Turek, Wojtczuk-Turek, Marczak 2014). Okazuje się, że nasza gospodarka (relatywnie słaba, niereprezentująca wysokiego poziomu konkurencyjności wobec rynków i gospodarek zachodnich) nie jest w stanie wchłonąć szybko rosnącej podaży potencjalnych pracowników z wyższym wykształceniem (Drozdowicz-Bieć 2014). Problemem w Polsce stał się rosnący współczynnik skolaryzacji na poziomie wyższym, który w okresie ostatnich 25 lat wzrósł z 10% w 1990 r. do ponad 43,5% w 2015 r. (por. Eurostat). W konsekwencji w Polsce osób legitymujących się dyplomem wyższych uczelni przybywało w tempie znacznie wyższym niż w krajach tzw. starej Unii Europejskiej, a tak szybko rosnącej podaży wykwalifikowanej siły roboczej gospodarka nie jest w stanie wchłonąć bez wzrostu gospodarczego.

Badania struktury społeczno-demograficznej pozwoliły wykryć pewne cechy charakterystyczne grupy NEET w naszym regionie. Należą do nich w szczególności:

- wysoki odsetek osób, które dotychczas nie pracowały (prawie 1/3 badanej grupy) – w większości są to osoby z młodszej grupy wiekowej (18–24 lata) i często z co najmniej średnim wykształceniem, mieszkające na obszarach peryferyjnych regionu;
- wysoki odsetek osób, które posiadają doświadczenie zawodowe (co najmniej trzyletni staż pracy) i aktualnie wchodzi w skład grupy NEET (szczególnie w północno-zachodniej, północnej i północno-wschodniej części województwa);
- wysoki, prawie 30% udział osób z doświadczeniem zawodowym, wykazujących pracę bez umowy o pracę i tylko blisko 10% odsetek osób posiadających doświadczenie w pracy na własny rachunek;
- wysoki, ponad 30% udział osób, które pozostają bez pracy co najmniej od roku (zidentyfikowane obszary problemowe: powiat radziejowski, nakielski, golubsko-dobrzyński, chełmiński).

3.3. PRZYCZYNY NIEPODEJMOWANIA EDUKACJI I KSZTAŁCENIA

Bierność młodych związana jest m.in. z przerwaniem bądź niekontynuowaniem edukacji i kształcenia zawodowego. Sytuacja ta może wynikać m.in. z ukończenia edukacji na satysfakcjonującym poziomie, problemów osobistych czy też macierzyństwa bądź ojcostwa. Czynnikiem, który dominował w 13 powiatach, było ukończenie edukacji na satysfakcjonującym poziomie, przy czym największy odsetek takich odpowiedzi odnotowano w powiecie grudziądzkim (84,6%) (rysunek 31).

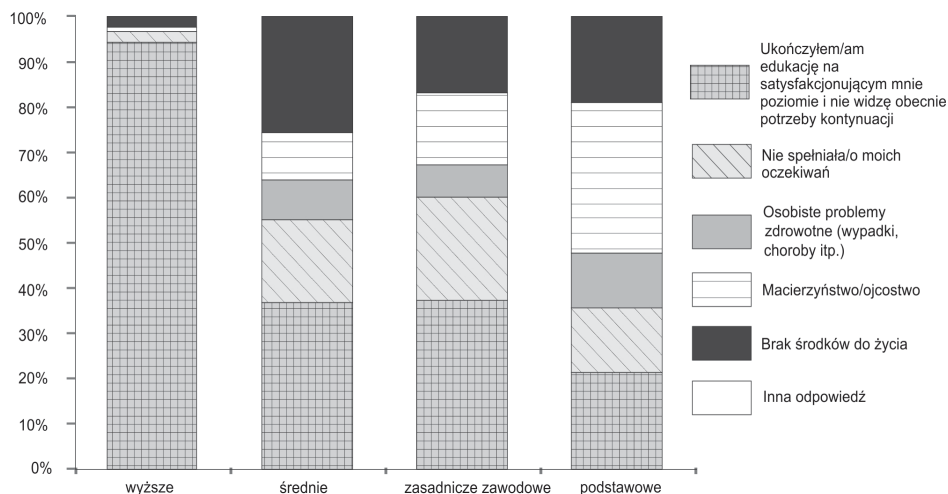
Rysunek 31. Powody przerwania bądź niekontynuowania edukacji i kształcenia zawodowego

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Na przeciwnym biegunie znalazł się powiat wąbrzeski, w którym taką odpowiedź deklarowało jedynie 9,1% respondentów. Kolejnymi trzema odpowiedziami, które pojawiały się najczęściej, były odpowiedzi związane z faktem, że: 1) edukacja nie spełniała oczekiwań respondentów; 2) przerwa ta wynikała z macierzyństwa bądź ojcostwa, a także z 3) powodu braku środków do życia. Do trzech powiatów, w których w przeważającej mierze edukacja nie spełniła oczekiwań badanych, można zaliczyć: powiat wąbrzeski (36,4%), powiat żniński (30,0%) oraz powiat chełmiński (27,3%). Natomiast macierzyństwo lub ojcostwo

było czynnikiem decydującym dla 25% respondentów z powiatu sępoleńskiego, 21,4% z powiatu inowrocławskiego oraz 18,2% badanych w powiecie chełmińskim. Najrzadziej pojawiającą się odpowiedzią były wskazania na osobiste problemy zdrowotne.

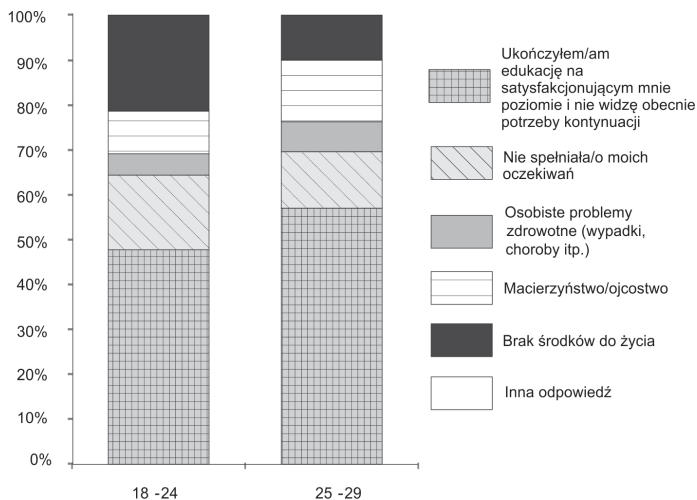
Analizując korelacje pomiędzy wykształceniem badanych respondentów a powodami przerwania bądź niekontynuowania edukacji i kształcenia, można zauważyć, że osoby z wyższym wykształceniem zadeklarowały satysfakcję z ukończonego wykształcenia (94,3%) (rysunek 32). Natomiast w grupie osób z wykształceniem średnim na kolejnych miejscach znalazły się odpowiedzi związane z brakiem środków do życia (25,6%) oraz niespełnianiem oczekiwań (18,4). Taki wynik może oznaczać, że osoby te podejmowały się kształcenia na studiach wyższych, ale wybrane obszary kształcenia nie spełniły ich oczekiwań. W grupie osób z wykształceniem podstawowym najważniejszym czynnikiem okazało się macierzyństwo lub ojcostwo (33,3%).

Rysunek 32. Powody przerwania bądź niekontynuowania edukacji i kształcenia zawodowego w poszczególnych poziomach ukończonego wykształcenia

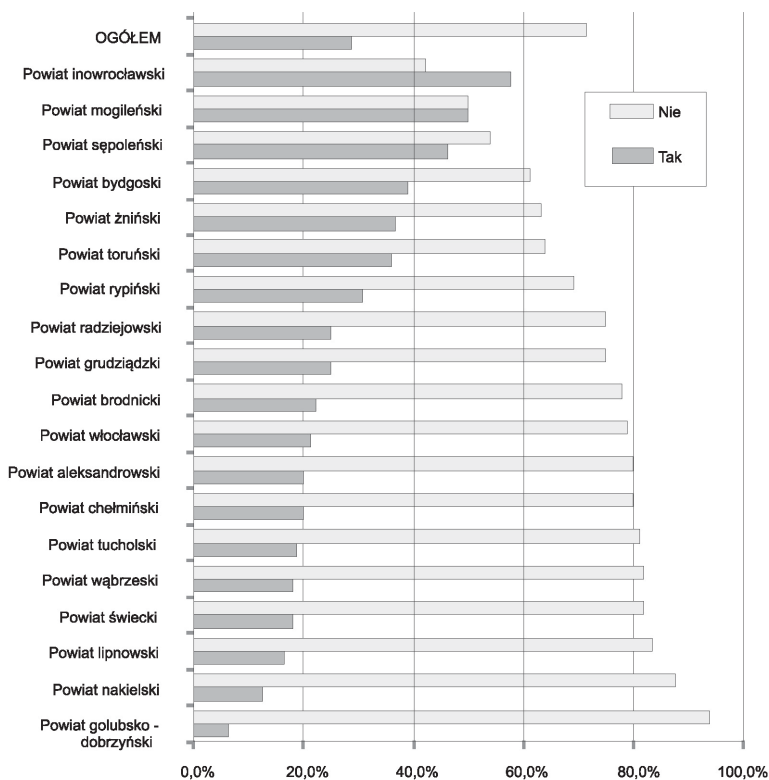
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Analizując badane zjawisko w poszczególnych grupach wiekowych, można zauważyć, że w grupie od 25 do 29 lat zwiększa się odsetek osób zadowolonych z posiadanego wykształcenia (z 47,8% na 57%). Zmniejsza się natomiast problem braku środków do życia (z 21,4% na 9,9%) (rysunek 33).

Rysunek 33. Powody przerywania bądź niekontynuowania edukacji i kształcenia zawodowego w poszczególnych grupach wiekowych

Źródło: badania własne.

Rysunek 34. Chęć podjęcia edukacji lub szkolenia wśród respondentów

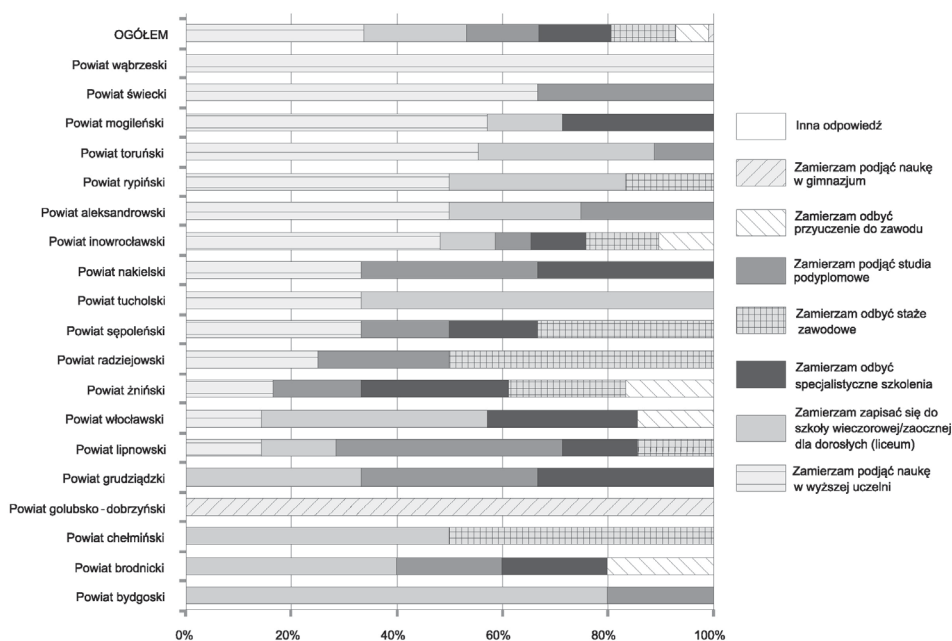
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Przerwanie nauki bądź szkolenia nie zawsze oznacza brak chęci powrotu do nauki bądź szkolenia. Z tego powodu zespół badawczy zapytał badanych respondentów, czy w najbliższej przyszłości zamierzają powrócić do nauki bądź szkolenia.

Niestety, prezentowane na rysunku 34 wyniki są mocno rozczarowujące, bowiem tylko w jednym powiecie (inowrocławskim) 57,8% badanych wskazało, że planuje wznowić naukę. Najgorszą sytuację odnotowano w powiatach: golubsko-dobrzyńskim (6,3%), nakielskim (12,5%) i lipnowskim (16,7%). Analiza wyników z uwzględnieniem płci badanych wykazała, że zdecydowanie chętniej do nauki i kształcenia planują wrócić kobiety (35,6%) wobec mężczyzn (tylko 19,6%).

Dalsze dociekania zespołu badawczego dotyczyły poznania rodzaju planowanej aktywności edukacyjnej bądź szkoleniowej. O odpowiedź na to pytanie poproszone zostały jedynie te osoby, które zadeklarowały chęć powrotu do aktywności edukacyjnej bądź szkoleniowej (rysunek 35).

Rysunek 35. Planowana aktywność edukacyjna

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Uzyskane odpowiedzi można uporządkować według dominujących odpowiedzi. Tym samym:

- zamierzenie podjęcia nauki w uczelni wyższej było dominującą odpowiedzią w powiatach: wąbrzeskim (wszystkie odpowiedzi), świeckim (66,7%), mogileńskim (57,1%), toruńskim (55,6%), aleksandrowskim (50%) oraz inowrocławskim (48,3%);
- zamierzenie zapisania się do szkoły wieczorowej było dominującą odpowiedzią w powiatach: bydgoskim (80%), brodnickim (40%), włocławskim (42,9%) oraz tucholskim (66,7%);
- zamierzenie odbywania staży zawodowych okazało się dominującą odpowiedzią w powiatach: radziejowskim (50%), chełmińskim i sępoleńskim.

W powiecie chełmińskim dwie odpowiedzi uzyskały po 50%, tj. zamierzenie zapisania się do szkoły wieczorowej oraz zamierzenie odbywania staży zawodowych.

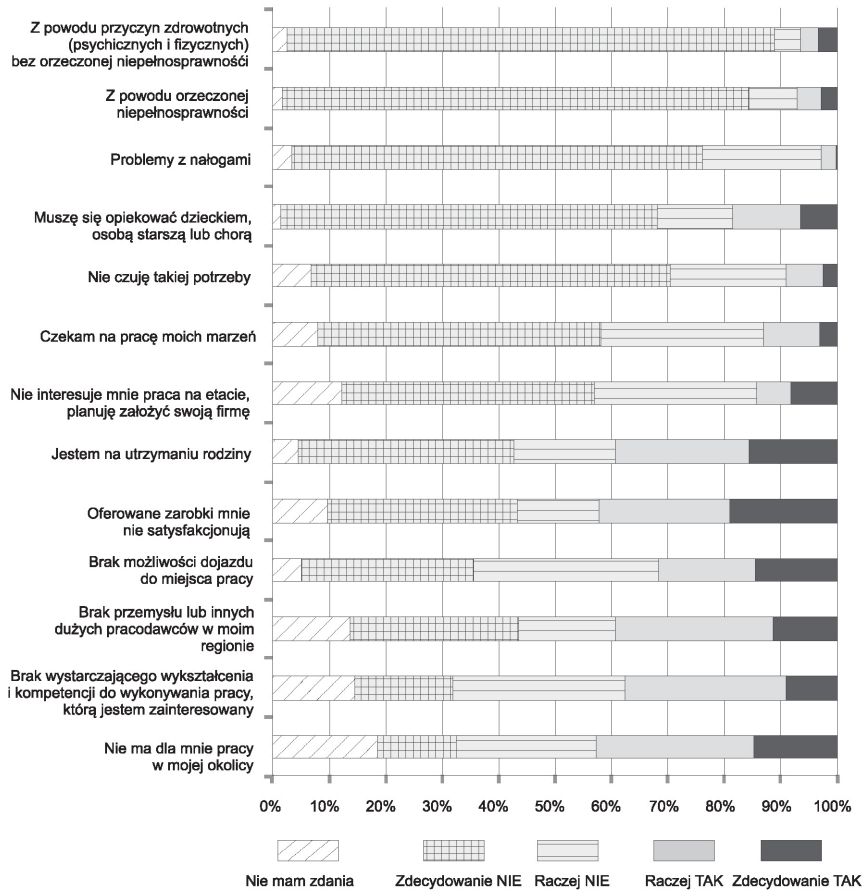
Analizując planowaną aktywność edukacyjną z uwzględnieniem wykształcenia respondentów, zaobserwowano, że osoby z wykształceniem wyższym przede wszystkim wybierają się na studia podyplomowe (65,2%), natomiast osoby z wykształceniem średnim wybierają się na studia wyższe (64,8%). Wśród osób posługujących się wykształceniem zawodowym i podstawowym dominującą odpowiedzią okazała się chęć zapisu do szkoły wieczorowej (dla dorosłych).

3.4. PRZYCZYNY NIEPODEJMOWANIA AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ

Kolejnym pytaniem, na które poszukiwano odpowiedzi w podjętych badaniach, było zdiagnozowanie przyczyn niepodejmowania aktywności zawodowej w grupie NEET na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego. Do uzyskania odpowiedzi na to pytanie zespół badawczy wykorzystał skalę Likerta, dzięki czemu uzyskano odpowiedź dotyczącą stopnia akceptacji poszczególnych elementów zjawiska (rysunek 36). Zmierzono w ten sposób postawy wobec konkretnych poglądów, przy czym respondenci mogli wypowiedzieć swoje zdanie na temat, podając więcej niż jedną przyczynę.

Wyniki badań pozwoliły na zdiagnozowanie kilku zasadniczych przyczyn, wśród których dominowały poglądy, że „nie ma dla mnie pracy w najbliższej okolicy” (42,8%), „oferowane zarobki mnie nie satysfakcjonują” (42,2%), „brak jest przemysłu i dużych pracodawców” (39,4%) oraz fakt, że respondenci to osoby pozostające na utrzymaniu rodziny (39,4%). Do pozostałych istotnych przyczyn zaliczyć można jeszcze brak możliwości dojazdu do miejsca pracy (31,6%) oraz brak wystarczającego wykształcenia (37,7%).

Bierność młodych – charakterystyka zjawiska NEET
na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego

Rysunek 36. Przyczyny niepodjęcia aktywności zawodowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

4. MŁODZIEŻ Z GRUPY NEET A PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ – EMPIRYCZNA ANALIZA ZJAWISKA

4.1. PREDYSPOZYCJE DO SAMOZATRUDNIENIA

W projekcie GEM (*The Global Entrepreneurship Monitor*) wprowadzono proste rozróżnienie dwóch typów motywów podejmowania działalności gospodarczej w zależności od tego, czy istnieje możliwość wyboru między pracą najemną a działalnością gospodarczą, czy takiej możliwości brak: szansa-przyciąganie (*opportunity-pull*); konieczność-wypychanie (*necessity-push*) (Maślanka 2006). U podstaw wyróżnienia pierwszego typu leży założenie, że podjęcie działalności na własny rachunek wynika ze świadomego wyboru lepszej możliwości, poprzedzonego impulsem wewnętrznym. Wybór ten może wynikać z poczucia niezależności lub potrzeby odniesienia sukcesu lub też np. z pragnienia zrealizowania własnych idei (*opportunity entrepreneurship*). Drugi typ zakłada, że długo utrzymujące się wysokie bezrobocie w wielu ludziach stymuluje dążenie do samodzielności gospodarczej (zawodowej). Tworzenie przedsiębiorstw jest wobec tego reakcją na socjalnie trudną sytuację lub małe szanse na rynku pracy (*necessity entrepreneurship*) – nie ma innego wyjścia niż spróbować na własną rękę (*no better options for work*) (Maślanka 2006). Przedsiębiorczość typu *opportunity* i *necessity* identyfikowana jest we wszystkich krajach GEM od 2001 r. Jak podaje Kaczorowski (2012), badania prowadzone w Polsce wykazują, że negatywna motywacja ma znaczenie w przypadku aż 42% przypadków zakładania własnej firmy podczas gdy np. w Norwegii jest to około 5%.

Przedsiębiorczość indywidualna jest jednym z ważniejszych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego układów przestrzennych o różnej skali oraz istotnym sposobem uelastyczniania rynku pracy. Studia literaturowe wskazują jednoznacznie na istnienie licznych czynników determinujących skłonność jednostki do samozatrudnienia. Są to zarówno kwestie ekonomiczne (np. poziom rozwoju gospodarczego, sytuacja na rynku pracy, polityka fiskalna, polityka monetarna, oczekiwane różnice w dochodach, mobilność siły roboczej, posiadane lub dostępne środki finansowe), jak i pozaekonomiczne (kapitał ludzki, a w nim: płeć, wiek, wykształcenie, stan zdrowia, stan cywilny, posiadanie dzieci, wcześniejsze

doświadczenie na rynku pracy, cechy osobowości – zdolności przedsiębiorcze, skłonność do ryzyka, czynniki geograficzno-lokalizacyjne i narodowość, wpływ innych osób, zwłaszcza członków rodzin) (Piróg 2016).

Podjęcie takiego wyzwania wiąże się z przezwyciężeniem ograniczeń i barier, które stoją przed przedsiębiorcą. Do najważniejszych wskazywanych w literaturze przedmiotu można zaliczyć przeszkody: osobowościowe, finansowe, uwarunkowania prawne, rynkowe (Kaczorowski 2012).

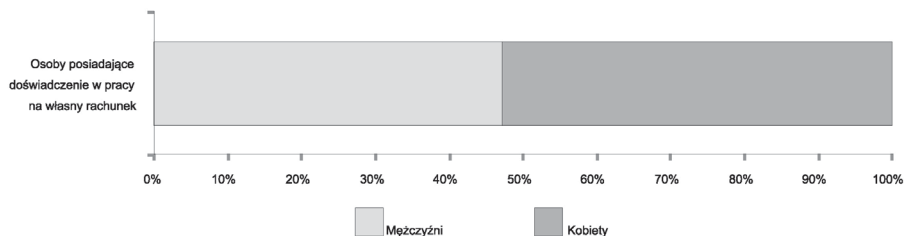
Ze względu na występujące w badaniach ograniczenia natury organizacyjnej (bariera ekonomiczna uniemożliwiła rozbudowę kwestionariusza ankietowego i zwiększenie liczby cech diagnostycznych), ocenę predyspozycji (skłonności) do samozatrudnienia w badanej populacji NEET przeprowadzono na podstawie analizy wyselekcjonowanych w tym celu kategorii odpowiedzi, m.in. z grupy pytań diagnozujących: doświadczenia zawodowe, przyczyny niepodjęcia aktywności zawodowej oraz postawy i predyspozycje względem przedsiębiorczości.

Nabyte doświadczenia w pracy na własny rachunek w badanej grupie NEET

Samozatrudnienie w grupie respondentów deklarujących wcześniej nabyte doświadczenie zawodowe (71% ogółu badanych) zdecydowanie nie było formą popularną. Pozyskany materiał statystyczny wskazuje, że tylko 13,1% z tych osób może się wykazać doświadczeniem pracy na własny rachunek. Co interesujące, stwierdzony poziom zjawiska stosunkowo mocno przewyższa wynik uzyskany w regionie mazowieckim – gdzie wśród 700 badanych osób NEET doświadczenie pracy w formie samozatrudnienia posiadało tylko 2% (por. Turek, Wojtczuk-Turek, Marczak 2014). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na pewne realia samozatrudnienia – jako formy przedsiębiorczości – w naszym kraju. Jak wynika z najświeższych danych GUS (BAEL GUS 2016), w I kwartale 2016 r. liczba osób pracujących na własny rachunek wynosiła 2920 tys. (tj. 18,2% ogółu pracujących), co oznacza tylko nieznaczny przyrost w stosunku do roku 2015 (1,7%). Choć w latach 2005–2015 liczba pracujących na własnych rachunek uległa powiększeniu, to jednak udział tej grupy w relacji do pracujących ogółem wykazuje tendencję malejącą. Jak stwierdza P. Kaczorowski (2012), zachowanie się liczby oraz dynamiki liczby pracujących na własny rachunek wydaje się mieć właściwości acykliczne. Może to być wynikiem bądź tego, że motywy zakładania i funkcjonowania przedsiębiorstw samozatrudnionych są niezależne od bieżącej sytuacji na rynku, bądź też występują czynniki wzajemnie się znoszące (pro- i antycykliczne). Według tego autora, bardziej uzasadniona jest druga hipoteza. Byłoby to zgodne z założeniami o dualnych motywach rozpoczynania własnej działalności (w przypadku osób wkraczających pierwszy raz do zasobu siły roboczej i od razu rozpoczynających swoją działalność charakterystyczna jest silna przewaga motywów pozytywnych,

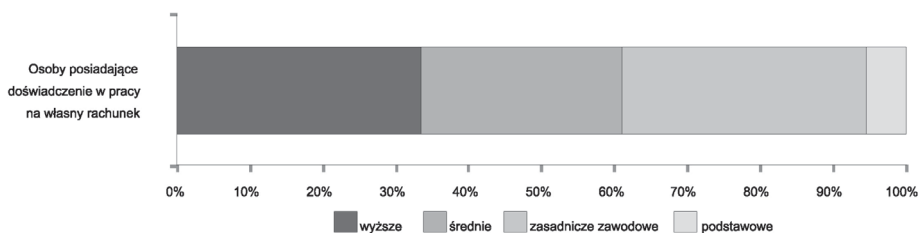
natomiast dla osób powracających do zasobu siły roboczej motyw „wypychania” i „przyciągania” są równoważne; por. także: Bednarski, Sienkiewicz 2006).

Rozpatrując krajową strukturę samozatrudnionych, zauważa się w niej zdecydowaną nadreprezentację mężczyzn (67,6%). Liczba kobiet w naszym kraju, które prowadzą działalność na własny rachunek, jest dwa razy mniejsza niż mężczyzn. Takiej sytuacji nie zaobserwowano wśród reprezentantów grupy NEET badanych w regionie kujawsko-pomorskim – wśród osób z doświadczeniem zawodowym nabytym w formie samozatrudnienia kobiety lekko przeważały (52,8%) (rysunek 37). Otrzymany wynik z różnych względów jest trudny do interpretacji i wymaga dalszych badań.

Rysunek 37. Respondenci z doświadczeniem zawodowym w formie samozatrudnienia według płci
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Analiza materiału empirycznego uwzględniająca posiadany poziom wykształcenia oraz strukturę wieku osób z doświadczeniem pracy na własny rachunek daje podstawy do stwierdzenia pewnych zależności (rysunki: 38 i 39).

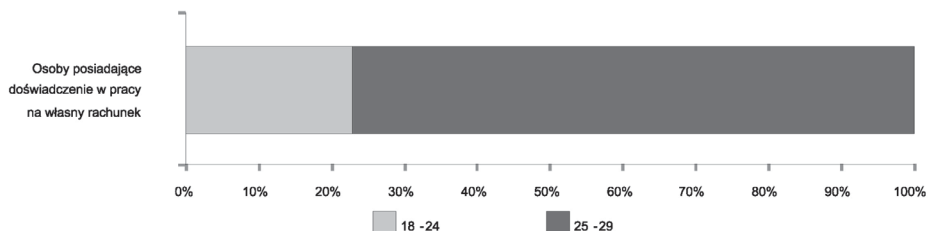

Rysunek 38. Respondenci z doświadczeniem zawodowym w formie samozatrudnienia według posiadanej formy wykształcenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Zauważono bowiem, że na samozatrudnienie częściej decydowały się w badanej grupie osoby lepiej wykształcone (tj. z co najmniej średnim wykształceniem – łącznie średnie i wyższe – 61,1% z ogółu), a także zasadniczym zawodowym (31,4%). Śladowy był natomiast w tej grupie odsetek osób z wykształceniem pod-

stawowym (5,7%). Rozkład odpowiedzi uzyskany według kategorii wieku pozwala wnioskować, że pracę na własny rachunek w doświadczeniu zawodowym znacznie częściej wykazywały osoby ze starszej grupy wiekowej (25–29 lat – 77,1%), w dodatku lepiej wykształconych (w większości grupę tę tworzyły osoby posiadające wykształcenie wyższe).

Rysunek 39. Respondenci z doświadczeniem zawodowym w formie samozatrudnienia według wieku
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Odnosząc się do wyników różnych analiz i badań populacji pracujących na własny rachunek, warto wskazać, że najczęściej dokumentują one: 1) przewagę osób z co najmniej wykształceniem średnim w generalnej strukturze osób samozatrudnionych; 2) relatywnie mały udział osób młodych (w szczególności poniżej 25. roku życia), co w tym przypadku najprawdopodobniej wynika z większej świadomości faktu, że do założenia własnego przedsiębiorstwa niezbędna jest wiedza i doświadczenie, które później może być podstawą oferty rynkowej samozatrudnionych (Kaczorowski 2006; Pawlata, Bruzda, Jończyk, Kaczmarzyk, Karolak 2013).

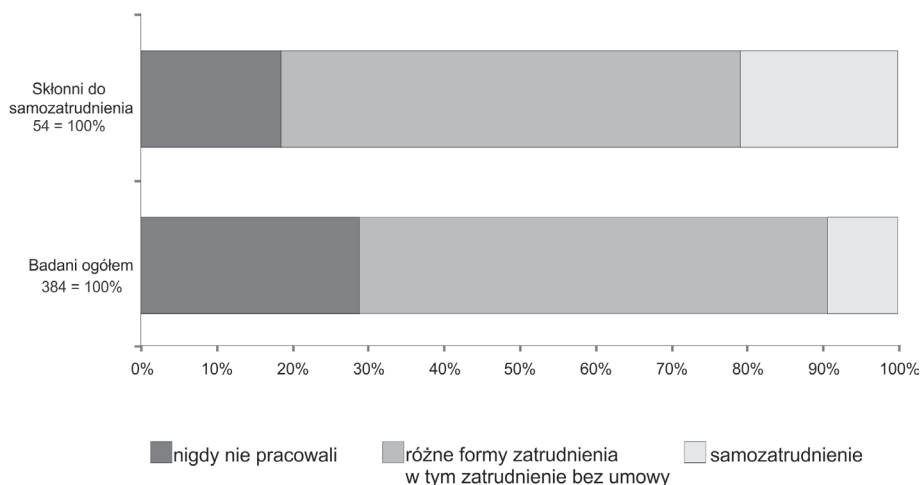
Skłonność do podjęcia pracy na własny rachunek w badanej grupie NEET

Analiza wybranych pytań diagnozujących przyczyny niepodjęcia aktywności zawodowej, edukacji i kształcenia oraz dotyczących predyspozycji względem przedsiębiorczości – w powiązaniu z informacjami o nabytym doświadczeniu zawodowym – pozwala ocenić nastawienie grupy wobec możliwości aktywizowania zawodowego poprzez podjęcie pracy na własny rachunek.

Analiza przyczyn motywacyjnych niepodjęcia aktywności zawodowej oraz deklarowanych działań zmierzających do polepszenia aktualnej sytuacji zawodowej (w szczególności: w pytaniu 11 o tzw. aktywności własnej – „nie interesuje mnie praca na etacie, planuję założyć swoją firmę”, w pytaniu 18 – „zamierzam rozpocząć własną działalność gospodarczą”) dała podstawę do wydzielenia w badanej populacji NEET dwóch zbiorowości, różniących się postawą wobec

samozatrudnienia. Zebrany materiał statystyczny ujawnił skłonność do podjęcia ryzyka pracy na własny rachunek jedynie w przypadku 14,1% (54 osoby) z całkowitej liczby badanych. Mając na uwadze wielość i różnorodność czynników mogących wpływać na taką postawę, w pierwszej kolejności zwrócono uwagę na zależności, jakie mogą zachodzić pomiędzy wcześniej nabytym doświadczeniem pracy na własny rachunek a przekonaniem o możliwości zmiany aktualnego statusu zawodowego poprzez założenie własnej firmy. Analizując odpowiedzi respondentów, ustalono, że tylko 30% spośród osób, które wcześniej pracowały na własny rachunek, upatruje szanse zmiany obecnej sytuacji zawodowej w ponownym podjęciu samozatrudnienia. W grupie respondentów wykazujących predyspozycje do samozatrudnienia – niestety, tylko niewielki odsetek przypadła na osoby, które dotychczas nigdy nie pracowały (18,5%) (w relacji do liczby ogółem osób bez doświadczenia zawodowego grupa ta stanowiła tylko 9%) (rysunek 40).

Rysunek 40. Porównanie struktur populacji badanych ogółem i wydzielonej podgrupy skłonnych do samozatrudnienia – z uwzględnieniem informacji o dotychczasowym doświadczeniu zawodowym i formach zatrudnienia

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Generalnie negatywny wydzźwięk zdiagnozowanej i opisanej powyżej sytuacji w pewnym stopniu niweluje informacja, że w strukturze osób skłonnych do podjęcia ryzyka pracy na własny rachunek dominowały osoby z „bagażem” doświadczenia zawodowego (81,5% z 54 osób).

Głębsza analiza uwarunkowań samozatrudnienia w grupie osób zamierzających założyć własną działalność gospodarczą prowadzi do wniosku, że pomimo ograniczonego zainteresowania uzupełnianiem wiedzy i podnoszeniem kompetencji osoby te stosunkowo wysoko oceniają swoje szanse na rynku pracy. Powyższa konkluzja wynika z analizy rozkładu cząstkowych odpowiedzi w pyta-

niach: *Jakie działania Pan/Pani ma zamiar przedsięwziąć w celu zmiany obecnej sytuacji zawodowej?* (pytanie 18) oraz *Jak ocenia Pan/Pani swoje szanse na rynku pracy?* (pytanie 19) (tabela 9 i 10).

Tabela 9. Działania, jakie zamierzają podjąć respondenci w celu zmiany obecnej sytuacji zawodowej – rozkład wybranych odpowiedzi w grupie respondentów skłonnych do podjęcia własnej działalności gospodarczej

Treść stwierdzenia podlegająca ocenie	Kategorie odpowiedzi (w%)		
	Nie mam zdania	Zdecydowanie nie i raczej nie	Zdecydowanie tak i raczej tak
Uzupełnienie wykształcenia poprzez szkolenia, kursy	3,7	61,1	35,2
Uzupełnienie wykształcenia poprzez studia	0,0	77,8	22,2
Przekwalifikowanie, uzyskanie nowego zawodu	9,3	70,4	20,4
Kursy językowe	5,7	58,5	35,8
Kursy komputerowe	5,6	68,5	25,9
Zamierzam szukać pracy w innym mieście	0,0	57,4	42,6
Zamierzam szukać pracy w innym kraju	9,3	68,5	22,2

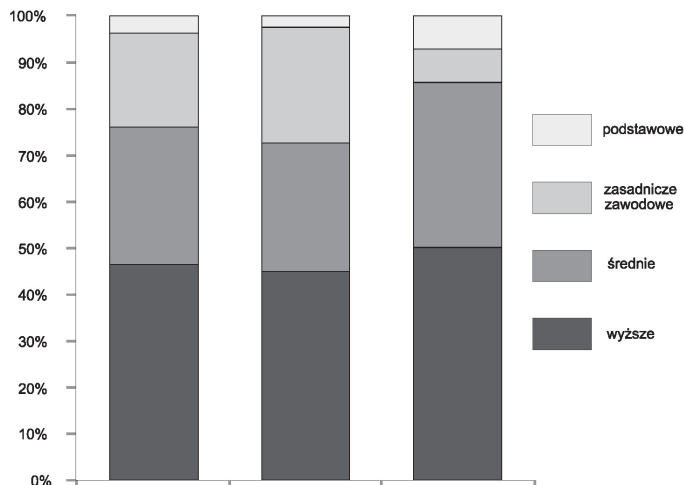
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Tabela 10. Ocena szans na rynku pracy – rozkład wybranych odpowiedzi w grupie respondentów skłonnych do podjęcia własnej działalności gospodarczej

Treść stwierdzenia podlegająca ocenie	Kategorie odpowiedzi (w%)		
	Nie mam zdania	Zdecydowanie nie i raczej nie	Zdecydowanie tak i raczej tak
Znajdę pracę bez dodatkowego wsparcia/dokształcania	33,3	18,5	48,1
Znajdę pracę po odpowiednich szkoleniach, kursach itp.	48,1	11,1	40,7
Jeśli nie znajdę pracy, to założę własną firmę	7,5	5,7	86,8
Nie wierzę, że uda mi się znaleźć pracę	24,1	68,5	7,4
Wolę być przedsiębiorcą, a nie pracownikiem w sektorze państwowym	11,1	13,0	75,9
Wolę być przedsiębiorcą, a nie pracownikiem w prywatnej firmie	7,4	3,7	88,9

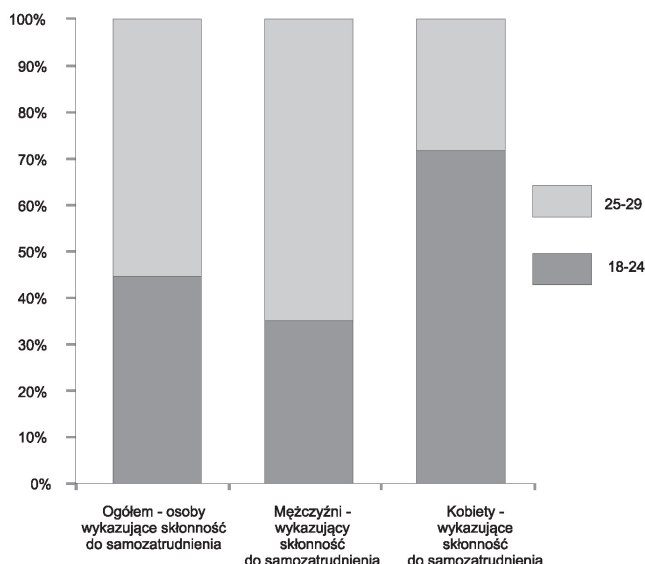
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Uwzględniając wyniki wcześniej wykonywanych badań i analiz zbiorowości osób samozatrudnionych (m.in. dotyczących uwarunkowań społeczno-demograficznych samozatrudnienia), w zidentyfikowanej grupie osób NEET wykazujących skłonność do podjęcia pracy na własny rachunek, wyodrębniono cechy specyficzne i na tej podstawie wykonano profil społeczno-demograficzny (rysunki: 41 i 42).

Rysunek 41. Struktura wykształcenia w grupie badanych osób NEET wykazujących skłonność do samozatrudnienia (według płci)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Rysunek 42. Struktura wieku w grupie badanych osób NEET wykazujących skłonność do samozatrudnienia (według wieku)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Reasumując – predyspozycje do samozatrudnienia w badanej grupie NEET przejawiały w zdecydowanej większości osoby z wyższym i średnim wykształceniem (płeć w tym przypadku nie różnicowała struktury w znaczącym stopniu) oraz respondenci w wieku 25–29 lat (w tym przypadku płeć różnicowała strukturę: kobiety z grupy 18–24 lat znacznie częściej od mężczyzn w tej samej kategorii wiekowej wykazywały skłonność do samozatrudnienia). Biorąc pod uwagę czynnik terytorialny, otrzymane wyniki sugerują ponadprzeciętny poziom skłonności do samozatrudnienia w badanej grupie NEET w populacjach skupionych na terenach powiatów: włocławskiego, inowrocławskiego, lipnowskiego, toruńskiego, brodnickiego i grudziądzkiego (rysunki: 41 i 42).

4.2. POSTAWY WZGLĘDEM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

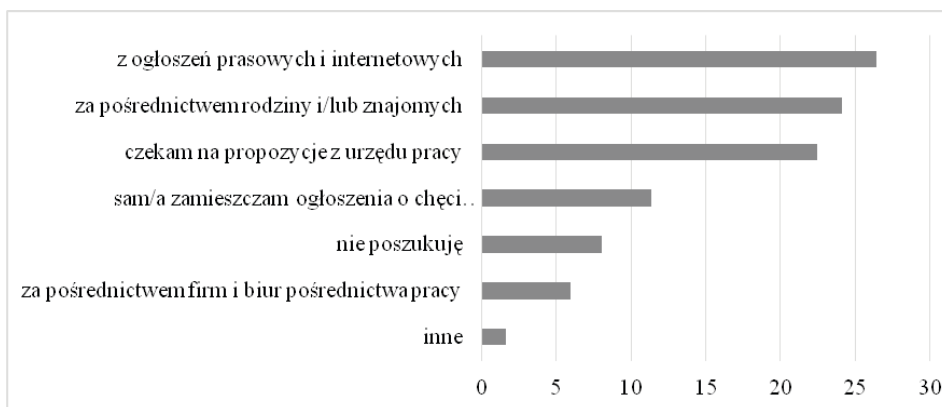
Jak już wcześniej wspomniano, na postawy jednostki względem przedsiębiorczości składają się elementy: emocjonalny, behawioralny i poznawczy, co może być mierzone za pomocą:

- intencji przedsiębiorczych,
- rozpoznawania szansy biznesowej,
- samooceny zdolności przedsiębiorczych (rozdz. 4.1),
- strachu przed niepowodzeniem (Łapiński, Nieć, Rzeźnik, Węćławska 2015).

Zatem już sam proces poszukiwania pracy może w pewien sposób charakteryzować postawę jednostki względem przedsiębiorczości. Ponadto państwo poprzez wysokość i strukturę wydatków na politykę rynku pracy może w pewnym zakresie wymusić aktywne jej poszukiwanie. W Polsce na realizację polityki rynku pracy wydaje się nieco ponad 1% PKB, przy czym największe wsparcie finansowe dotyczy aktywnych instrumentów (58%) takich, jak: szkolenia zawodowe, zachęty zatrudnieniowe, bezpośrednie tworzenie miejsc pracy oraz wspieranie podejmowania działalności gospodarczej (Błaszkiwicz 2015). Natomiast wydatki na usługi rynku pracy w Polsce stanowią jedynie 8,9% ogółu ww. wydatków, gdy dla porównania w Wielkiej Brytanii jest to 46% ogólnego budżetu na realizację polityki rynku pracy, na którą przeznaczają się 0,7% PKB (Błaszkiwicz 2015). Oczywiście, realizowana przez państwo polityka w zakresie zatrudnienia i wsparcia w procesie poszukiwania pracy będzie miała odzwierciedlenie w postawach i zachowaniach osób pozostających poza rynkiem pracy.

Jak wskazały wyniki badań (rysunek 43), mieszkańcy województwa kujawsko-pomorskiego reprezentujący grupę NEET aktywnie poszukują zatrudnienia głównie poprzez ogłoszenia zamieszczane w prasie i Internecie (26%) oraz znajomych i rodzinę (24%). Jedynie 8% respondentów zadeklarowało, że nie

poszukuje pracy, co było związane z własnym stanem zdrowia lub opieką nad członkiem rodziny.

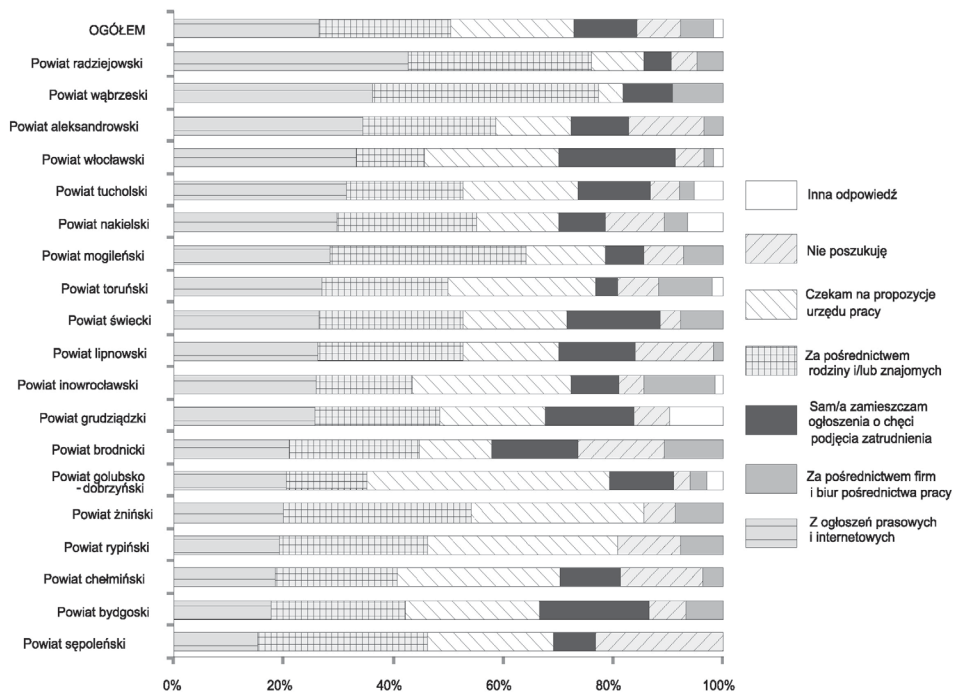

Rysunek 43. Deklarowane przez respondentów sposoby poszukiwania pracy

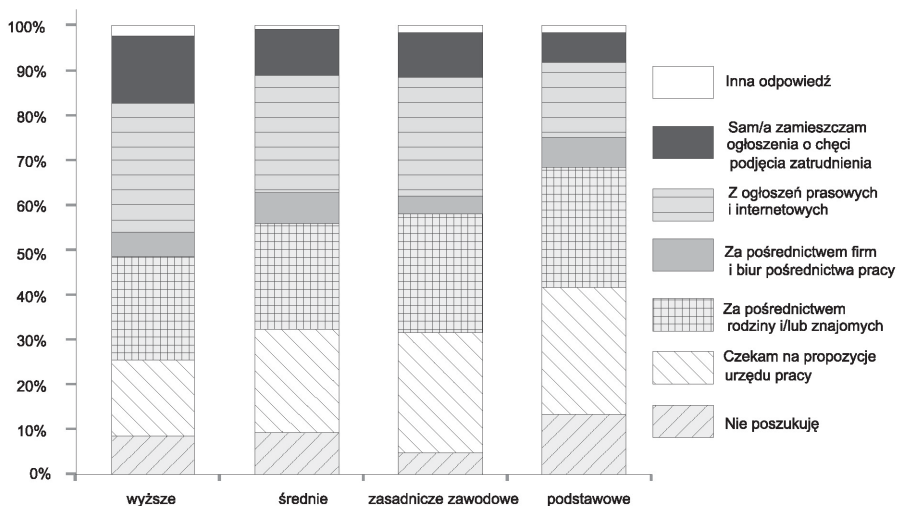
Źródło: badania własne.

Największą bierność w poszukiwaniu pracy deklarowali respondenci z powiatu golubsko-dobrzyńskiego – 47% (suma odpowiedzi „nie poszukuję pracy” oraz „czekam na propozycję z urzędu pracy”), sępoleńskiego – 46,2% oraz rypińskiego – 46,1% (rysunek 44). Szczegółowej analizie poddano także odpowiedź „sam/a zamieszczam ogłoszenia o chęci podjęcia zatrudnienia”, klasyfikując taką deklarację w tym przypadku jako szczególnie cenny przejaw przedsiębiorczych zachowań. Tak rozumiane przedsiębiorcze zachowanie w procesie poszukiwania zatrudnienia w największym odsetku zadeklarowali respondenci z powiatu włocławskiego (21%) i bydgoskiego (20%).

Ponadto w badanej zbiorowości wykryto prawidłowość ukazującą, że im niższe wykształcenie respondenta, tym jego większa bierność w poszukiwaniu zatrudnienia (rysunek 45).

Rysunek 44. Deklarowane przez respondentów sposoby poszukiwania pracy, w podziale na powiaty
 Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

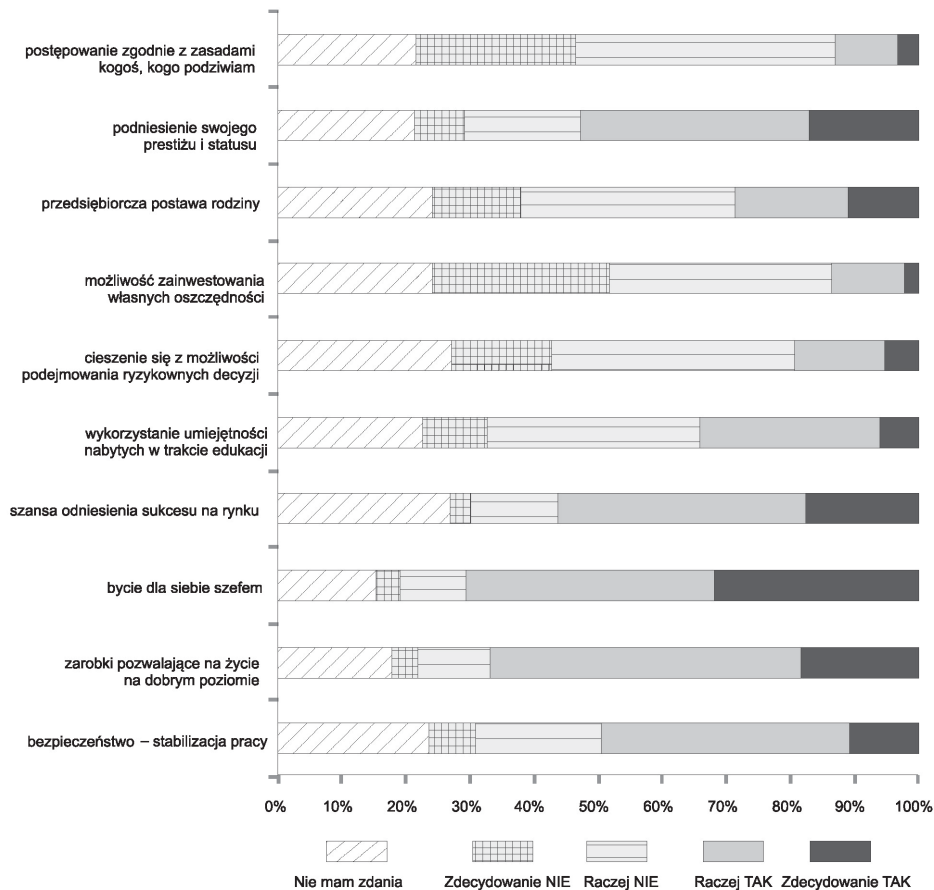

Rysunek 45. Deklarowane przez respondentów sposoby poszukiwania pracy, w odniesieniu do ich wykształcenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Poprzez postawy przedsiębiorcze należy także rozumieć aktywne podejmowanie działań zmierzających do zwiększenia swojej atrakcyjności na rynku pracy poprzez dopasowanie swoich kwalifikacji i kompetencji do wymagań zgłaszanych przez potencjalnych pracodawców. 45,9% respondentów było zdania, że znajdzie pracę po podniesieniu kwalifikacji, przy czym chęć uzupełnienia wykształcenia poprzez studia zadeklarowało 18% badanych, poprzez udział w szkoleniach i kursach – 27%, kursach językowych – 22%, kursach komputerowych – 15%, a dzięki przekwalifikowaniu – 18% respondentów. Niepokojący zwłaszcza dla lokalnych rynków pracy jest fakt, że znaczna liczba badanych z grupy NEET oświadczyła, że „zdecydowanie tak” lub „raczej tak” zgadza się ze stwierdzeniem, iż zamierza szukać pracy w innym mieście (40%) lub w innym kraju (23%). Jeszcze wyższe wyniki otrzymano w innych badaniach realizowanych wśród uczniów i studentów, gdzie poziom deklarowanej gotowości zmiany miejsca zamieszkania lub wyjazdu za granicę w celu zdobycia pracy wynosił w całym województwie odpowiednio 80% i 18,5% (Jelonek, Kasperek i Magierowski 2015). Ponadto warto dodać, że 9,7% badanych mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego należących do grupy NEET zadeklarowało, że nie wierzy, iż uda im się znaleźć pracę, z czego 45% posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe, a 36% nigdy nie pracowało.

Dla realizacji zachowań przedsiębiorczych ważne jest postrzeżenie istotności poszczególnych czynników, które mogą zachęcać do przyjmowania przedsiębiorczych postaw. Jak wykazały badania, bycie dla siebie szefem (71,8%) oraz zarobki pozwalające na życie na dobrym poziomie (68%) w najwyższym odsetku zachęcają respondentów do przedsiębiorczości. Warto zauważyć, że 52,5% pozytywnych wskazań uzyskało podniesienie swojego prestiżu i statusu, co wskazuje na pozytywne postrzeżenie osób przedsiębiorczych wśród respondentów z grupy NEET. Można zatem sądzić, że wśród młodzieży osoba przedsiębiorcza nie kojarzy się już z „prywaciarzem” wypełniającym jedynie braki na rynku, lecz może być postrzegana jako innowator posiadający pożądane społecznie umiejętności i cechy osobowości. Znacznie poniżej oczekiwań respondenci z grupy NEET ocenili przedsiębiorczą postawę rodziny jako czynnika zachęcającego ich samych do przedsiębiorczości (27,9%). Jednak w badaniach innych autorów prowadzonych jedynie wśród studentów, 87% z nich wyrażało pogląd, że na kształtowanie się postawy przedsiębiorczej człowieka wpływa proces jego wychowania w rodzinie, w tym posiadanie przez rodzica lub innego członka rodziny własnej firmy (27,6%) i wykonywanie obowiązków domowych (25,3%) (Roszkowska-Mądra, Parfeniuk i Studnicki 2014). W przytoczonych badaniach ustalono, że miejsce pochodzenia studentów nie jest determinantem, zaś płeć, wiek i kierunek studiów są determinantami warunkującymi rozkład poglądów studentów dotyczących stopnia poczucia własnej przedsiębiorczości (Roszkowska-Mądra i in. 2014). W badaniach realizowanych na grupie NEET w województwie kujawsko-pomorskim nie stwierdzono istotnych statystycznie zależności między analizowanymi czynnikami zachęcającymi do przedsiębiorczości a wiekiem, wykształceniem i płcią respondentów.

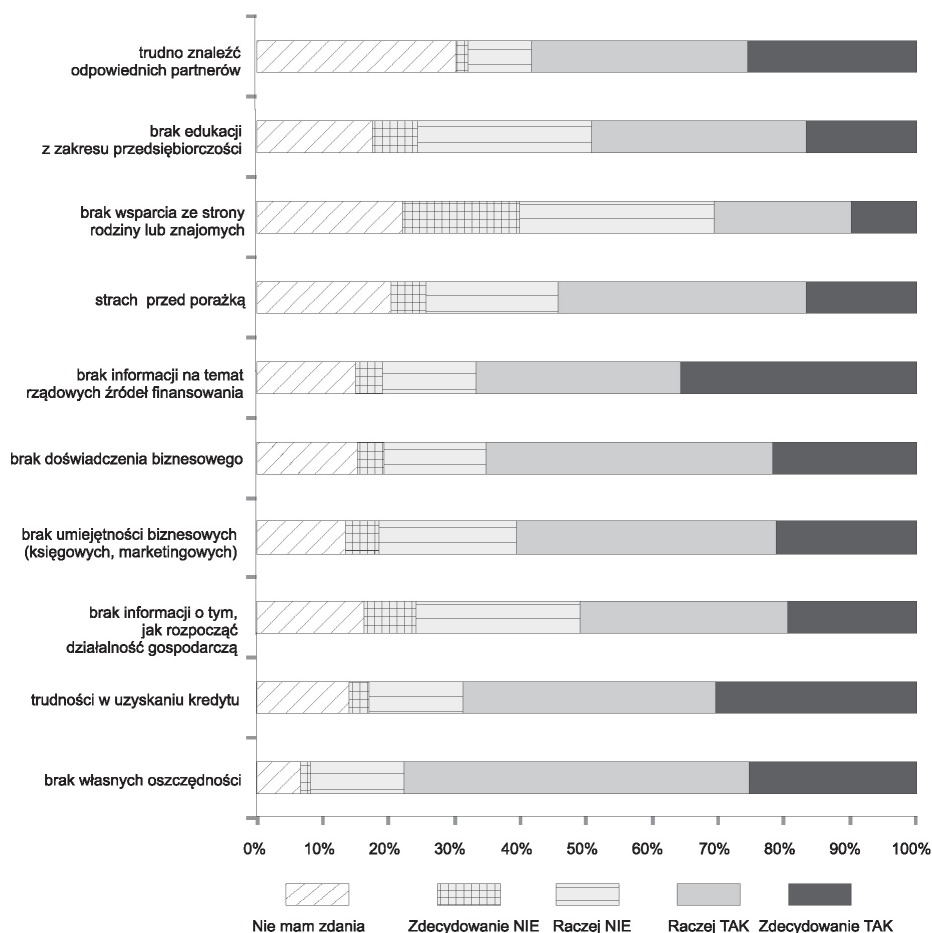
Rysunek 46. Czynniki, które zachęcają respondentów do przedsiębiorczości

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Czynnikami, które – zdaniem respondentów – najbardziej zniechęcały ich do przedsiębiorczości były: brak własnych oszczędności (77,6%) oraz trudności w pozyskaniu kredytu (66,4%). Ponad połowa badanych (63,4%) zadeklarowała także, że dostrzega brak informacji na temat rządowych źródeł finansowania oraz nie posiada odpowiedniego doświadczenia (62,8%) oraz umiejętności biznesowych (57,9%). Przy czym najwyższy odsetek braku wspomnianych informacji zadeklarowały osoby z grupy NEET mieszkające w powiatach: radziejowskim (56%) i toruńskim (46%). Istotnym czynnikiem ograniczającym poziom przedsiębiorczości wśród osób z grupy NEET z województwa kujawsko-pomorskiego okazał się także strach przed niepowodzeniem (52,4%). Także w przypadku tego czynnika zniechęcającego do przedsiębiorczości najwyższy odsetek odpowiedzi twierdzących zadeklarowali respondenci z powiatu radziejowskiego (75%), aleksandrowskiego (50%) oraz toruńskiego (46%). Jednak, jak wskazują wyniki badań

realizowanych w ramach *Global Entrepreneurship Monitor* (2013), strach przed porażką w działalności przedsiębiorczej utrzymuje się na skrajnie wysokim poziomie w całym kraju (58,7%), co należy łączyć z wymiarem kultury narodowej przejawiającej się w unikaniu niepewności (Zbierowski, Bratnicki 2013). W przywołanych badaniach deklarowany strach przed porażką dla krajów zorientowanych na czynniki produkcji wynosił zaledwie 28%, dla krajów zorientowanych na efektywność 37%, a na innowacje 45%, co pozwala wnioskować, że strach przed niepowodzeniem jest tym większy, im bardziej rozwinięty gospodarczo jest dany kraj (Zbierowski, Bratnicki 2013).

Rysunek 47. Czynniki, które zniechęcają Pana/ią do przedsiębiorczości

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Istotnym i możliwym do wyeliminowania czynnikiem zniechęcającym respondentów do przyjmowania przedsiębiorczych postaw okazał się także brak

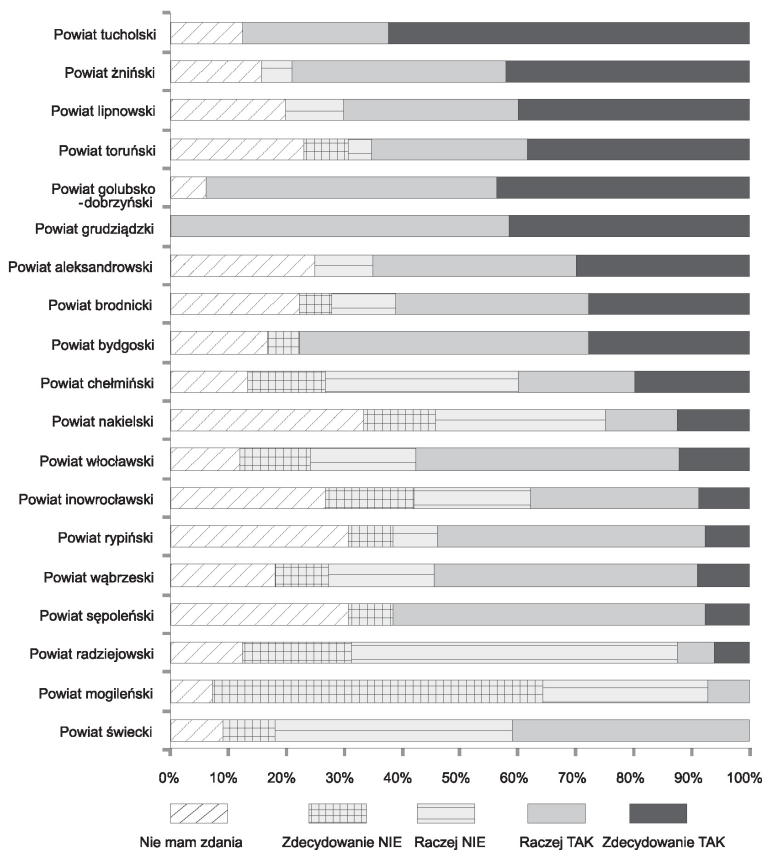
edukacji z zakresu przedsiębiorczości. Co ciekawe, mimo ujednoczonych programów nauczania, można zaobserwować istotne różnice w ocenie tego czynnika wśród mieszkańców z grupy NEET w podziale na powiaty, przy czym respondenci z powiatów takich, jak mogileński, rypiński, wąbrzeski najczęściej deklarowali brak edukacji w tym zakresie.

Jak wykazały powyższe rozważania, przyjmowanie przedsiębiorczych postaw jest zdeterminowane wieloma czynnikami. Jednak szczególnie istotne okazały się czynniki ekonomiczne, takie jak osiąganie zarobków pozwalających na życie na dobrym poziomie (stymulanta) i brak własnych oszczędności (destymulanta). Nie mniej ważne okazały się czynniki kulturowe, które mogą tworzyć korzystny lub nieprzyjazny klimat dla tego rodzaju przedsięwzięć. Przyjmowanie postaw przedsiębiorczych jest zdecydowanie łatwiejsze w otoczeniu, które współtworzy pozytywny obraz przedsiębiorczości i przypisuje przedsiębiorcom wysoki status społeczny.

4.3. POSTAWY WZGLĘDEM ROZWOJU TURYSTYKI

Jedną z form pozarolniczej przedsiębiorczości może być rozwój turystyki na danym obszarze. Oczywiście – aby był on możliwy, konieczne jest występowanie określonych zasobów rozumianych nie tylko jako walory naturalne lub antropogeniczne, ale także jako kapitał, m.in. ludzki i społeczny. Koniecznym składowym elementem wykorzystania turystyki jako narzędzia do rozwoju lokalnego jest także dostrzeżenie atrakcyjności turystycznej przez mieszkańców oraz chęć stworzenia gościnnej przestrzeni przychylniej inicjatywom budującym lokalny produkt turystyczny. Najkorzystniej pod względem atrakcyjności dla turystów przez respondentów (mieszkańców) z grupy NEET zostały ocenione gminy powiatu grudziądzkiego. Najmniej natomiast atrakcyjne w opinii badanych okazały się gminy powiatu mogileńskiego (rysunek 48).

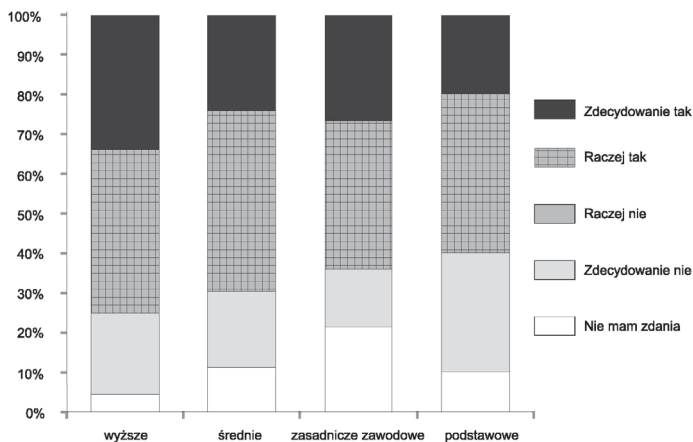
Ponadto wyniki badań ujawniły pewną prawidłowość w postrzeganiu atrakcyjności turystycznej własnego miejsca zamieszkania. Bowiem im wyższe wykształcenie, tym częściej respondenci deklarowali, że ich gmina jest atrakcyjna turystycznie (rysunek 49). Oczywiście, atrakcyjność turystyczna jest pojęciem subiektywnym, ale pogłębiona analiza otrzymanych danych statystycznych wyraźnie wskazuje, że postrzeżenie atrakcyjności turystycznej własnej gminy należy rozpatrywać w kontekście rozpoznawania szans biznesowych przez respondenta.

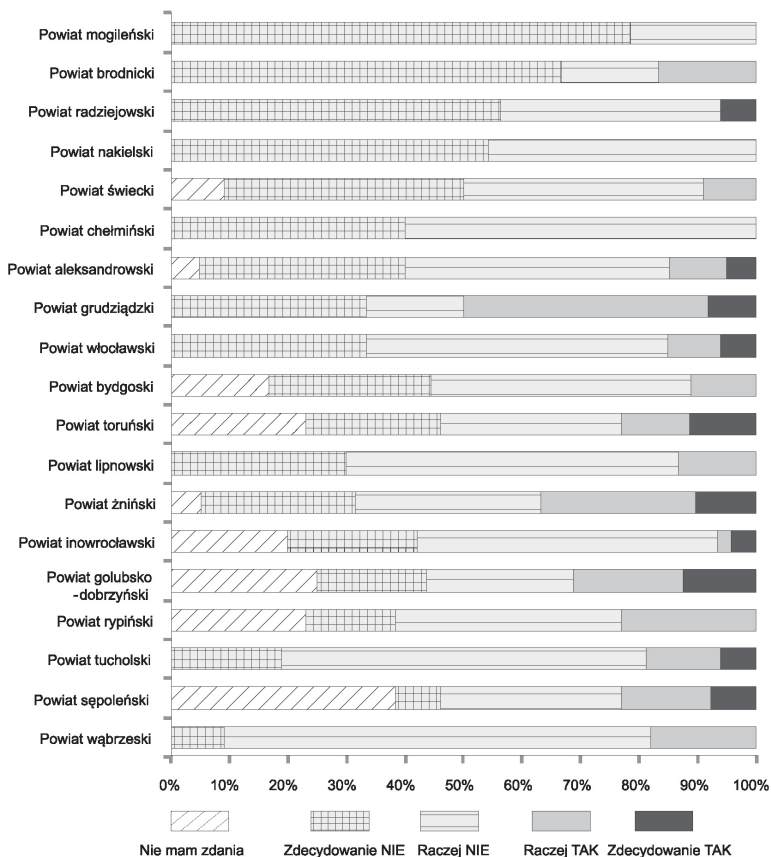
Rysunek 48. Ocena atrakcyjności turystycznej zamieszkiwanej gminy według badanych osób z grupy NEET

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

W powiecie, w którym badani mieszkańcy zadeklarowali najwyższy odsetek odpowiedzi wskazujących na atrakcyjność zamieszkiwanej przez nich gminy (powiat grudziądzki), odnotowano także najwyższy odsetek respondentów, którzy rozważają możliwość rozpoczęcia działalności gospodarczej związanej z obsługą turystów (50%) (rysunek 50). Analogicznie natomiast w powiecie mogileńskim, zgodnie z deklaracjami respondentów, najmniej atrakcyjnym turystycznie, nikt z poddanych badaniu osób z grupy NEET nie wyraził zainteresowania rozpoczęciem działalności gospodarczej w zakresie turystyki. Ponadto najkorzystniejsze postawy wśród wszystkich badanych osób reprezentujących grupę NEET względem rozpoczęcia działalności gospodarczej związanej z obsługą turystów deklarowały kobiety z wykształceniem wyższym w przedziale wiekowym 25–29 lat. Także zespół pracowników SGGW w swoich badaniach wykazał, że osoby legitymujące się wykształceniem wyższym znacznie częściej wskazywały na turystykę jako pożądaną kierunek rozwoju własnej gminy (Sikorska-Wolak, Zawadka 2011).

Rysunek 49. Ocena atrakcyjności turystycznej zamieszkiwanej gminy według wykształcenia respondentów
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Rysunek 50. Możliwość rozpoczęcia działalności gospodarczej związanej z obsługą turystów, rozkład przestrzenny

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Analizując uzyskane wyniki, stwierdzono także umiarkowaną dodatnią korelację ($r=0,53$) między posiadaniem w swoim bliskim otoczeniu osoby, która zarabia, świadcząc usługi dla turystów a rozważaniem przez respondenta możliwości rozpoczęcia takiej działalności gospodarczej.

Mając na uwadze sieciowanie produktów turystycznych oraz włączanie do oferty turystycznej regionu także gier terenowych, ustalono, że jedynie 28,6% badanych osób z grupy NEET wie, na czym one polegają. Przy czym najwyższy odsetek odpowiedzi pozytywnych zadeklarowali respondenci z powiatu inowrocławskiego, gdzie już takie gry z powodzeniem są organizowane (tabela 11).

Tabela 11. Znajomość gier terenowych wśród respondentów, podział terytorialny

Badane jednostki	% odpowiedzi „raczej tak”/ „zdecydowanie tak”
Powiat inowrocławski	22
Powiat żniński	16
Powiat sępoleński	9
Powiat bydgoski	6
Powiat golubsko-dobrzyński	6
Powiat toruński	6
Powiat włocławski	6
Powiat rypiński	5
Powiat brodnicki	4
Powiat grudziądzki	4
Powiat radziejowski	4
Powiat wąbrzeski	4
Powiat lipnowski	3
Powiat świecki	3
Powiat aleksandrowski	2
Powiat tucholski	2
Powiat chełmiński	1
Powiat mogileński	1
Powiat nakielski	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych.

Przeprowadzone badania ujawniły duży potencjał w zakresie postaw osób z grupy NEET względem rozwoju turystyki w takich powiatach, jak: powiat grudziądzki, żniński i golubsko-dobrzyński, co zostało wyrażone nie tylko korzystną oceną atrakcyjności turystycznej zamieszkiwanego terenu przez respondentów,

ale także w postrzeganiu przez nich szans biznesowych związanych z rozwojem funkcji turystycznej w gminie. Zdecydowanie mniej korzystne postawy względem rozwoju turystyki prezentowali badani z powiatu mogileńskiego, nakielskiego czy chełmińskiego, bowiem nawet jeśli dostrzegali turystyczną atrakcyjność gminy, to nie zakładali możliwości rozpoczęcia działalności gospodarczej związanej z obsługą turystów.

Aby korzystne postawy względem rozwoju turystyki przekształcić w efektywne działania podejmowane przez osoby z grupy NEET, niezbędne jest wsparcie na każdym etapie powrotu na rynek pracy oraz stworzenie przyjaznego klimatu dla inicjatyw turystycznych, w tym także poprzez kształtowanie z poziomu samorządu terytorialnego walorów użytkowych podnoszących atrakcyjność gminy. Nie należy jednak traktować turystyki jako panaceum na bezrobocie w regionie, a wszelkie działania pomocowe czynione na rzecz osób z grupy NEET powinny być tworzone w oparciu o lokalne uwarunkowania.

5. PROJEKTOWANIE DZIAŁAŃ NA RZECZ OSÓB Z GRUPY NEET NA REGIONALNYM RYNKU PRACY – REKOMENDACJE

Grupa osób charakteryzowanych jako NEET wśród mieszkańców obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego nie jest jednolita, nie tylko pod względem przyczyn pozostawania poza rynkiem pracy i edukacji, ale także pod względem cech społeczno-demograficznych. Z zaprezentowanych wyników badań można wnioskować, że w największym odsetku grupę NEET na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego reprezentują kobiety (56,8%) w wieku 25–29 lat (54,2%) z wykształceniem średnim (32,3%) lub wyższym (31,5%). Ponadto 52,6% badanych z grupy wiekowej 18–24 lat nigdy nie pracowało, przy czym brak doświadczenia zawodowego najczęściej deklarowały osoby z wykształceniem średnim (38,5%) oraz wyższym (28,1%). Wskazuje to na fakt, że nie samo posiadanie wykształcenia, a jego jakość i dopasowanie do lokalnego rynku pracy wpływają na sytuację osób z grupy NEET na tymże rynku. Z pewnością innego wsparcia będą oczekiwały także osoby zakwalifikowane do grupy NEET, będące w wieku 25–29 lat, gdzie 49,8% z nich posiada ponad trzyletnie doświadczenie w pracy zawodowej. Zatem wszelkie rekomendacje, choć będą stanowiły pewne uogólnienie, co do sytuacji zastanej oraz oczekiwań osób młodych pozostających poza rynkiem pracy i edukacji, powinny uwzględniać dotychczasowe doświadczenie zawodowe, przyczyny niepodejmowania pracy oraz edukacji i kształcenia, a także postawy i predyspozycje względem przedsiębiorczości.

Projektowanie działań na rzecz osób z grupy NEET powinno uwzględniać następujące kroki:

1. Diagnoza wcześniejszego doświadczenia zawodowego według klasyfikacji odpowiedzi:

- A – pracowałam/em ponad 3 lata (łącznie),
- B – pracowałam/em od 1 roku do 3 lat (łącznie),
- C – pracowałam/em od 6 do 12 miesięcy (łącznie),

D – pracowałam/em mniej niż 6 miesięcy (łącznie),

E – nigdy nie pracowałam/em.

2. Diagnoza przyczyn niepodejmowania aktywności zawodowej według klasyfikacji odpowiedzi:

A – nie interesuje mnie praca na etacie, planuję założyć swoją firmę;

B – brak wystarczającego wykształcenia i kompetencji do wykonywania pracy, którą jestem zainteresowany;

C – nie ma dla mnie pracy w mojej okolicy, brak możliwości dojazdu do pracy, brak przemysłu i dużych pracodawców w moim regionie;

D – z powodu przyczyn zdrowotnych, orzeczonej niepełnosprawności, muszę się opiekować dzieckiem, osobą starszą lub chorą;

E – nie czuję takiej potrzeby, oferowane zarobki mnie nie satysfakcjonują, jestem na utrzymaniu rodziny, czekam na pracę moich marzeń, problemy z nałogami.

3. Diagnoza otwartości do podjęcia edukacji lub szkolenia według klasyfikacji odpowiedzi:

tak „+” lub nie „-”

4. Diagnoza otwartości na rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej według klasyfikacji odpowiedzi

tak „+” lub nie „-”

5. Rekomendowanie stosownych działań dla zdiagnozowanej grupy osób NEET

Mając na uwadze ww. schemat postępowania, opracowano rekomendacje i charakterystykę najczęściej występujących grup w obrębie osób klasyfikowanych do NEET.

Dla grup

AA++ BA++ CA++

Grupa NEET reprezentowana przez osoby z doświadczeniem na rynku pracy, wykazujące zainteresowanie prowadzeniem własnej działalności gospodarczej oraz otwarte na edukację i szkolenia.

Rekomendowane działania:

- tworzenie w gminach inkubatorów przedsiębiorczości, które mogą wspierać „młode” firmy, udostępniając nieodpłatnie powierzchnie biurowe i pomoc doradztwa prawnego, finansowego, podatkowego i rachunkowego;
- dofinansowanie do rozpoczęcia działalności gospodarczej;
- pomoc ze strony UP ze znalezieniem firm kooperujących jeszcze przed rozpoczęciem działalności;
- kredyty na preferencyjnych warunkach (w tym z inicjatywy JEREMI);
- edukacja z zakresu prowadzenia własnej działalności gospodarczej;
- w powiatach: grudziądzkim, żnińskim i golubsko-dobrzyńskim także wsparcie w rozwoju działalności związanej z obsługą ruchu turystycznego.

Dla grup

AB+- BB+ - CB+- DB+-

Grupa NEET reprezentowana przez osoby z doświadczeniem na rynku pracy, lecz brakami w wykształceniu lub ich wykształcenie nie jest odpowiednie do potrzeb zgłaszanych na lokalnym rynku pracy.

Rekomendowane działania:

- cykl szkoleń z tematyki uzgodnionej z przyszłym pracodawcą;
- przekwalifikowanie, uzyskanie zawodu odpowiadającego lokalnemu zapotrzebowaniu na pracę;
- bezpłatne staże w wiodących firmach w regionie w formie Indywidualnych Staży z Mentorem.

Dla grup

AC+- BC+- CC+- DC+-

Grupa NEET reprezentowana przez osoby z doświadczeniem na rynku pracy, niemobilne, zamieszkujące obszary o „słabym” rynku pracy.

Rekomendowane działania:

- przeszkolenie do prac, które mogą być wykonywane zdalnie;
- tworzenie grup inicjatywnych oferujących wspólny dowóz osób do pracodawcy;
- poszukiwanie pracodawcy, który zapewni zbiorowy transport pracowników do/z terenu gminy.

Dla grup

AD+- BD+- CD+- DD+- ED+-

Osoby z grupy NEET, z różnym doświadczeniem zawodowym, które nie podejmują zatrudnienia z powodu przyczyn zdrowotnych, orzeczonej niepełnosprawności lub opieki nad dzieckiem, osobą starszą lub chorą.

Rekomendowane działania:

- przeszkolenie do prac, które mogą być wykonywane zdalnie w niepełnym wymiarze czasu;
- poszukiwanie pracodawców umożliwiających dzielenie stanowiska pracy między pracowników;
- poszukiwanie pracodawców zapewniających opiekę nad dziećmi (żłobek, przedszkole);
- odpłatna/nieodpłatna praca na rzecz fundacji, stowarzyszeń, przedsiębiorstw społecznych.

Dla grup

AE- - BE- - CE- - DE- - EE - -

Osoby ze zróżnicowanym doświadczeniem na rynku pracy, wykazujące bierną postawę w jej poszukiwaniu, rozczarowane swoją sytuacją, nie są zainteresowane także podnoszeniem swoich kwalifikacji, często przyjmują postawę roszczeniową.

Rekomendowane działania:

- aktywizowanie poprzez wolontariat;
- aktywizowanie poprzez prace społecznie użyteczne;
- aktywizowanie poprzez poszukiwanie pracy dla innego bezrobotnego;
- objęcie programem Indywidualnego Mentoringu przez osoby, które w lokalnej społeczności odniosły sukces w biznesie.

Obecnie możemy zaobserwować 4 różne generacje pracowników o odmiennym podejściu do pracy (Baran, Kłós 2014):

- pokolenie baby-boomers (pokolenie wyżu demograficznego) – osoby urodzone w latach 1949–1963, których kariera zawodowa przebiega zazwyczaj w ramach pracy dla jednego lub maksymalnie kilku praco-

- dawców na podobnych stanowiskach. Są oni przyzwyczajeni do pracy w silnie zhierarchizowanych strukturach i chętnie pracują zespołowo, pracę traktują jako narzędzie do przetrwania;
- pokolenie X – osoby urodzone pomiędzy rokiem 1964 a 1979, lojalne w stosunku do pracodawcy, rzetelnie wykonują swoje obowiązki i podporządkowują pracy swoje życie prywatne;
  - pokolenie Y (nazywane inaczej *WWW Generation*, *Net Generation*, *Thumb Generation*) – osoby urodzone w okresie pomiędzy rokiem 1980 a 1994, potrzebują stałej stymulacji do pracy, mało lojalni w stosunku do pracodawcy, nastawieni na samorozwój, mają silne poczucie własnej wartości, dlatego też nie chcą poświęcać się dla pracy. Oczekują od pracodawcy odpowiednich warunków płacowych i inwestowania w ich dalszy rozwój zawodowy;
  - pokolenie Z (inaczej określana m.in. jako generacja C – *connected generation*, M – *multitasking*) osoby urodzone po 2000 r., dla których nowe technologie są naturalnym środowiskiem funkcjonowania, często przyjmują postawę roszczeniową, a nad sukces zawodowy przedkładają życie prywatne.

W projektowaniu działań na rzecz osób z grupy NEET na regionalnym rynku pracy szczególnie istotny będzie zatem mentoring jako narzędzie umożliwiające międzypokoleniowy transfer postaw i wartości takich, jak: lojalność, zaangażowanie, przywiązanie do wysokiej jakości świadczonej pracy, dobra komunikacja, okazywanie szacunku. Mając na uwadze jednak trudności interpersonalne pokolenia Y w kontaktach z osobami starszymi, należy także uwzględnić podejmowanie działań zmierzających do mentoringu rówieśniczego, dzielenia się doświadczeniami osób, które odnoszą sukces na rynku pracy.

W chwili obecnej grupę NEET stanowią osoby należące głównie do generacji Y, jednak już w ciągu kolejnych, najbliższych lat jako NEET definiowane będą osoby z generacji Z pozostające poza rynkiem edukacji, szkoleń i pracy, które są bardzo przywiązane do nowych technologii i będą wymagały poradnictwa zawodowego oraz pracy dopasowanej do ich życiowych przyzwyczajeń. Należy zatem dopasować narzędzia i instrumenty obecnie dostępne w ramach Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy⁸ do zmieniającego się otoczenia gospodarczego i oczekiwań generacji Y i Z.

Aby korygować niepożądane na rynku pracy zachowania osób z grupy Y i Z – takie, jak: postawa roszczeniowa i mniejsza lojalność wobec pracodawcy, trudności w kontaktach bezpośrednich, brak samodyscypliny, cierpliwości

---

⁸ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, z późn. zm. (DzU 2004, nr 99, poz. 1001).

i konsekwencji w działaniu – konieczne będzie wykorzystywanie w większym stopniu partycypacji pracowniczej (wpływ na zasady tworzenia systemu wynagrodzeń, udział w zysku lub majątku firmy) jako narzędzia do aktywizowania tych osób na rynku pracy. Poczucie współtworzenia i bycia współodpowiedzialnym za kondycję firmy może być dla młodych osób istotnym bodźcem do aktywności na rynku pracy. Ponadto istotne jest, by podejmowane działania dotyczyły nie tylko aktywizacji osób, które już w chwili obecnej przynależą do grupy NEET, ale także zakładały formy wsparcia, które pozwolą przeciwdziałać wejściu do tejże grupy.

Projektując działania na rzecz osób z grupy NEET w województwie kujawsko-pomorskim, należy uwzględnić nie tylko charakterystykę tej grupy, ale także lokalne uwarunkowania, które wpływają na rynek pracy po stronie podaży. Istotną rolę odgrywa bowiem w województwie sektor usług BPO (*Business Process Outsourcing* – outsourcing procesów biznesowych i *SSC (Shared Services Centers* – centra usług wspólnych)⁹. Znaczny potencjał stanowią także firmy z sektora elektromaszynowego, chemicznego i rolno-spożywczego¹⁰. Ze względu na dużą koncentrację wiodących pracodawców w miejscach takich,

---

⁹ W województwie działają m.in.: NOKIA Networks, Livingston International, Atos, Opus Capita, Teleplan, Telmon, Mobica, SDL, Sunrise System.

¹⁰ Wybrane firmy z sektora elektromaszynowego: Apator SA, Toruń; Grupa Amator Przedsiębiorstwo Hydrauliki Siłowej HYDROTOR SA Tuchola; Pojazdy Szynowe PESA Bydgoszcz SA Holding w Bydgoszczy; Zakład Mechaniczny ZNTK SKRAW-MECH Sp. z o.o. w Bydgoszczy; Zakład Produkcyjno-Usługowy EKOPARTNER Sp. z o.o. w Bydgoszczy; Unia Sp. z o.o. w Grudziądzu; Toruńskie Zakłady Urządzeń Okrętowych TOWIMOR SA w Toruniu; Bydgoskie Zakłady Elektromechaniczne BELMA SA w Bydgoszczy; Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Montażowe Elektromontaż Pomorski SA w Bydgoszczy; Elektromontaż-Toruń Sp. z o.o. w Toruniu; Fabryka Obrabiarek do Drewna FOD Sp. z o.o. w Bydgoszczy; WIKA Polska Sp. z o.o. we Włocławku; Zakład Urządzeń Okrętowych FAMOR SA w Bydgoszczy; HYDRO-VACUUM SA w Grudziądzu; INOFAMA SA w Inowrocławiu; SLICAN Sp. z o.o. w Bydgoszczy; Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Urządzeń Sterowania Napędów w Toruniu.

Wybrane firmy z sektora chemicznego: Zakłady Azotowe ANWIL SA; Mondi Świecie SA Świecie n. Wisłą ELANA SA w Toruniu; Soda Polska Ciech SA, Inowrocław; Janikowskie Zakłady Sodowe JANIKOSODA SA Janikowo; Inowrocławskie Kopalnie Soli SOLINO SA Inowrocław; KEMIRA Świecie Sp. z o.o. Świecie n. Wisłą; Zakłady Chemiczne „NITRO-CHEM” SA w Bydgoszczy; ACP Polska Sp. z o.o.; Schumacher Packaging Sp. z o.o. w Grudziądzu i Poednie; Solvay – Rhodia Polyamide Polska, zakład produkcji krzemionki HDS we Włocławku; Hanplast Sp. z o.o. w Bydgoszczy; Boryszew Tensho Poland Sp. z o.o.

Wybrane firmy z sektora rolno-spożywczego: Zakłady Tuszczowe KRUSZWICA SA Kruszwica; Cargill Polska Sp. z o.o.; Centrum Operacyjne-Pasze w Osnowie; CEREAL PARTNERS POLAND TORUŃ-PACIFIC Sp. z o.o. Toruń; Zakłady Przetwórstwa Cykorii CYKORIA SA Wierzchosławice; JUTRZENKA Colian SA Bydgoszcz – produkcja wyrobów cukierniczych o Masmal Dairy Sp. z o.o. w Grudziądzu; Ocetix Sp. z o.o. w Grudziądzu; Zakład Produkcji Cukierniczej „Wisła” w Grudziądzu; Delecta SA (grupa Orkla / Norwegia), Włocławek; Fabryka Cukiernicza „Kopernik” SA w Toruniu; Krajowa Spółka Cukrowa SA w Toruniu; Sugarpol Sp. z o.o. w Unisławiu Abramczyk Sp. z o.o., Bydgoszcz; Drobex Sp. z o.o., Solec Kujawski; Nordzucker SA, Zakład Produkcyjny Chełmża; FROSTA Sp. z o.o., Bydgoszcz.

jak: Bydgoszcz, Toruń, Inowrocław, Grudziądz, Świecie – konieczne jest propagowanie mobilności zawodowej i wykonywania kilku zawodów w ciągu całej swojej pracy zawodowej, co jest spójne z koncepcją uczenia się przez całe życie (*Life Long Learning*). Przy czym uczenie się powinno być raczej rozumiane jako nauka poprzez działanie (staże zawodowe, praktyki, tworzenie start up-ów) lub współdziałanie z Mentorem. Koncentracja wiodących pracodawców, głównie poza obszarami wiejskimi, powoduje też konieczność tworzenia lokalnych rynków pracy bazujących na mikroprzedsiębiorczości. Dlatego rekomenduje się wprowadzenie monitoringu w formie powtarzalnych badań realizowanych w powiatach w grupie osób klasyfikowanych jako NEET, bo – jak wykazały niniejsze badania, grupa ta nie jest jednorodna, a jej potencjał w dużej mierze jest zdeterminowany lokalnymi uwarunkowaniami, w tym także zróżnicowanym potencjałem do rozwoju turystyki. Ciągłe badania dałyby także możliwość obserwowania zmian w czasie, jakie zachodzą w grupie osób NEET, co jest szczególnie ważne w kontekście zróżnicowanych postaw względem pracy w następujących po sobie pokoleniach.

ANKIETA INDYWIDUALNEGO WYWIADU

Data badania: .....

Miejsce badania: .....

Ankieter: .....

Część 1.

Część selekcyjna, pozwalająca rekrutować do badania osoby z grupy NEET

(Jeśli odpowiedzi respondenta nie pasują do niżej podanych, proszę przerwać badanie).

1. Proszę podać swój wiek.
  - a) 18-24
  - b) 25-29
2. Czy jest Pan/i obecnie osobą bez pracy?
  - a) Tak
3. Czy w przeciągu ostatniego roku pozostawał/a Pan/i bez pracy dłużej niż 6 miesięcy?
  - a) Tak
4. Czy w przeciągu ostatniego roku nie podejmował/a Pan/i nauki oraz szkoleń przez okres co najmniej 6 miesięcy?
  - a) Tak
5. Czy obecnie uczy się Pan/i, bądź szkoli?
  - a) Nie

Część 2.

Wcześniejsze doświadczenia zawodowe

6. Jakie są Pana/i doświadczenie zawodowe?
(W przypadku odpowiedzi respondenta „Nigdy nie pracowałem” proszę przejść do pytania 10).
  - a) Nigdy nie pracowałem/am
  - b) Pracowałem/em mniej niż 6 miesięcy (łącznie)

- c) Pracowałam/em od 6 do 12 miesięcy (łącznie)
- d) Pracowałam/em od 1 roku do 3 lat (łącznie)
- e) Pracowałam/em ponad 3 lata (łącznie)

7. Od jak dawna pozostaje Pan/i bez pracy?

(Jeśli odpowiedzi respondenta nie pasują do niżej podanych, proszę przerwać badanie, respondent nie spełnia kryterium grupy NEET).

- a) od 6 do 12 miesięcy
- b) powyżej 12 miesięcy
- c) powyżej 24 miesięcy

8. Jakiego rodzaju prace wykonywała Pan/i dotychczas?

(Można zaznaczyć więcej niż 1 odpowiedź).

- a) Proste prace fizyczne, np. sprzątanie
- b) Proste prace usługowe, np. praca w sklepie
- c) Ciężkie prace fizyczne, np. praca na budowie
- d) Praca biurowa, np. księgowość
- e) Akwizycja
- f) Nauczanie innych
- g) Opieka nad dziećmi i/lub osobami starszymi
- h) Samozatrudnienie, działalność gospodarcza
- i) Ochrona mienia
- j) Inne, jakie: .....

9. Jaką formę zatrudnienia miał/a Pan/i dotychczas?

(Można zaznaczyć więcej niż 1 odpowiedź).

- a) Umowa o pracę
- b) Samozatrudnienie (działalność gospodarcza)
- c) Pracowałam/pracowałem bez umowy
- d) Umowa zlecenia/o dzieło

10. W jaki sposób głównie poszukuje Pan/i pracy?

- a) Nie poszukuję, dlaczego? .....
- b) Czekam na propozycje urzędu pracy
- c) Za pośrednictwem rodziny i/lub znajomych
- d) Za pośrednictwem firm i biur pośrednictwa pracy
- e) Z ogłoszeń prasowych i internetowych
- f) Sam/a zamieszczam ogłoszenia o chęci podjęcia zatrudnienia
- g) Inne, jakie: .....

Cześć 3.
Przyczyny niepodjęcia aktywności zawodowej

11. Dlaczego Pan/i nie pracuje?

(Proszę odczytać respondentowi treść wszystkich stwierdzeń i zaznaczyć odpowiedź).

Treść stwierdzenia	Zdecydowanie NIE	Raczej NIE	Nie mam zdania	Raczej TAK	Zdecydowanie TAK
Brak wystarczającego wykształcenia i kompetencji do wykonywania pracy, którą jestem zainteresowany					
Nie ma dla mnie pracy w mojej okolicy					
Brak możliwości dojazdu do miejsca pracy, np. brak samochodu, brak połączeń komunikacyjnych					
Z powodu orzeczonej niepełnosprawności					
Z powodu przyczyn zdrowotnych (psychicznych i fizycznych) bez orzeczonej niepełnosprawności					
Muszę się opiekować dzieckiem, osobą starszą lub chorą					
Nie czuję takiej potrzeby					
Problemy z nałogami					
Oferowane zarobki mnie nie satysfakcjonują					
Brak przemysłu lub innych dużych pracodawców w moim regionie					
Jestem na utrzymaniu rodziny					
Czekam na pracę moich marzeń					
Nie interesuje mnie praca na etacie, planuję założyć swoją firmę					

12. Czy istnieją w Pani/a przypadku inne przyczyny niepodjęcia aktywności zawodowej?

- a) Tak, jakie .....
- b) Nie

Część 4.
Przyczyny niepodjęcia edukacji i kształcenia

13. Z jakich powodów przerwał/a Pan/i bądź nie kontynuuje Pan/i edukacji i kształcenia zawodowego?
(*Proszę odczytać respondentowi kafeterię i zaznaczyć jedną lub wiele odpowiedzi*).
- a) Ukończyłem/ukończyłam edukację na satysfakcjonującym mnie poziomie i nie widzę obecnie potrzeby kontynuacji
  - b) Nie spełniała/o moich oczekiwań
  - c) Osobistych problemów zdrowotnych (wypadki, choroby itp.)
  - d) Macierzyństwa/ojcostwa
  - e) Braku środków do życia
  - f) Innych, jakich .....
14. Czy zamierza Pan/i w najbliższej przyszłości podjąć edukację lub proces szkolenia?
- a) Tak
  - b) Nie (*przejdź do pytania 16*).
15. Jakiego rodzaju aktywność zamierza Pan/i podjąć?
- a) Zamierzam podjąć naukę w gimnazjum
  - b) Zamierzam zapisać się do szkoły wieczorowej/zaocznej dla dorosłych (liceum)
  - c) Zamierzam odbyć przyuczenie do zawodu
  - d) Zamierzam odbyć staże zawodowe
  - e) Zamierzam podjąć naukę w wyższej uczelni
  - f) Zamierzam podjąć studia podyplomowe
  - g) Zamierzam odbyć specjalistyczne szkolenia
  - h) Inne, jakie .....
16. Z jakich przyczyn nie zamierza Pan/i podejmować aktywności edukacyjnej?
(*Można zaznaczyć kilka odpowiedzi*).
- a) Satysfakcjonuje mnie wykształcenie, które obecnie posiadam
  - b) Brakuje mi pieniędzy
  - c) Do niczego ona mi się nie przyda, to strata czasu
  - d) Wśród moich znajomych nikt się nie uczy
  - e) Nie mam motywacji
  - f) Brakuje mi czasu, muszę opiekować się rodziną
  - g) Z powodu orzeczonej niepełnosprawności

h) Z powodu przyczyn zdrowotnych (psychicznych i fizycznych) bez orzeczonej niepełnosprawności

i) Inne, jakie .....

17. Czego Pan/i potrzebuje, aby uzupełnić edukację lub/i rozwinąć kompetencje?

a) Szerszej oferty szkoleń specjalistycznych

b) Pieniądzy, aby móc zainwestować w naukę

c) Praktyk/staży zawodowych organizowanych przez pracodawców, abym mógł/a nabyć doświadczenie

d) Pomocy psychologicznej

e) Doradztwa zawodowego

f) Pomocy socjalnej dla mojej rodziny, abym mógł/a poświęcić czas na naukę

g) Inne, jakie: .....

18. Jakie działania ma Pan/i zamiar przedsięwziąć w celu zmiany obecnej sytuacji zawodowej?

(Proszę odczytać respondentowi treść wszystkich stwierdzeń i zaznaczyć odpowiedzi).

Treść stwierdzenia	Zdecydowanie NIE	Raczej NIE	Nie mam zdania	Raczej TAK	Zdecydowanie TAK
Uzupełnienie wykształcenia poprzez szkolenia, kursy					
Uzupełnienie wykształcenia poprzez studia					
Zdobycie matury					
Przekwalifikowanie, uzyskanie nowego zawodu					
Kursy językowe					
Kursy komputerowe					
Zamierzam szukać pracy w innym mieście					
Zamierzam szukać pracy w innym kraju					
Zamierzam rozpocząć własną działalność gospodarczą					

Cześć 5.

Postawy i predyspozycje względem przedsiębiorczości

19. Jak ocenia Pan/i swoje szanse na rynku pracy?

Treść stwierdzenia	Zdecydowanie NIE	Raczej NIE	Nie mam zdania	Raczej TAK	Zdecydowanie TAK
Znajdę pracę bez dodatkowego wsparcia/dokształcania					
Znajdę pracę po odpowiednich szkoleniach, kursach itp.					
Jeśli nie znajdę pracy, to założę własną firmę					
Nie wierzę, że uda mi się znaleźć pracę					
Wolę być przedsiębiorcą, a nie pracownikiem w sektorze państwowym					
Wolę być przedsiębiorcą, a nie pracownikiem w prywatnej firmie					

20. Czynniki, które zachęcają Pana/ią do przedsiębiorczości

Treść stwierdzenia	Zdecydowanie NIE	Raczej NIE	Nie mam zdania	Raczej TAK	Zdecydowanie TAK
Bezpieczeństwo – stabilizacja pracy					
Zarobki pozwalające żyć na dobrym poziomie					
Bycie dla siebie szefem					
Szansa odniesienia sukcesu na rynku					
Wykorzystanie umiejętności nabytych w trakcie edukacji					
Cieszenie się z możliwości podejmowania ryzykownych decyzji					
Możliwość zainwestowania własnych oszczędności					
Przedsiębiorcza postawa rodziny					
Podniesienie swojego prestiżu i statusu					
Postępowanie zgodnie z zasadami kogoś, kogo podziwiam					

21. Czynniki, które zniechęcają Pana/ią do przedsiębiorczości

Treść stwierdzenia	Zdecydowanie NIE	Raczej NIE	Nie mam zdania	Raczej TAK	Zdecydowanie TAK
Brak własnych oszczędności					
Trudności w uzyskaniu kredytu					
Brak informacji o tym, jak rozpocząć działalność gospodarczą					
Brak umiejętności biznesowych (księgowych, marketingowych)					
Brak doświadczenia biznesowego					
Brak informacji na temat rządowych źródeł finansowania					
Strach przed porażką					
Brak wsparcia ze strony rodziny lub znajomych					
Brak edukacji z zakresu przedsiębiorczości					
Trudno znaleźć odpowiednich partnerów					

Cześć 6.
Stosunek do rozwoju turystyki

22. Proszę odnieść się do poniższych stwierdzeń.

Treść stwierdzenia	Zdecydowanie NIE	Raczej NIE	Nie mam zdania	Raczej TAK	Zdecydowanie TAK
Czy Pana/i gmina jest atrakcyjna turystycznie?					
Czy ktoś z Pana/i rodziny lub znajomych zarabia, świadcząc usługi dla turystów?					
Czy rozważał/a Pan/i możliwość rozpoczęcia działalności gospodarczej związanej z obsługą turystów?					
Czy wie Pan/i, na czym polegają gry terenowe?					

Wykształcenie:

- a) wyższe
- b) średnie
- c) zasadnicze zawodowe
- d) podstawowe

Płeć:

- a) kobieta
- b) mężczyzna

Miejsce zamieszkania: .....

Powiat .....

Gmina .....

Bibliografia

- Arnold Ch., Baker T. (2012) *Transitions from school to work: Applying psychology to 'NEET'*, „Educational and Child Psychology”, 29 (3), pp. 67–80.
- Arulampalam W. (2001) *Is Unemployment Really Scarring? Effects of Unemployment Experiences on Wages*, “The Economic Journal”, 111 (475), pp. 585–606.
- Bański J., Czapiewski K., Szymańska M., Mazur M. (2014) *Opracowanie koncepcji systemowego wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach projektu pn. Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich – diagnoza, kierunki, rekomendacje dla polityki rozwoju obszarów wiejskich. Raport badawczy*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, IGiPZ PAN, Fundacja FDPA.
- Baran M., Kłós M. (2014) *Pokolenie Y – prawdy i mity w kontekście zarządzania pokoleniami*, „Marketing i Rynek”, 5, s. 923–929.
- Bariery instytucjonalne rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich* (2011) Forum Inicjatyw Rozwojowych, Warszawa.
- Bednarski M., Sienkiewicz Ł. (2006) *Polish small and medium enterprises*, IPISS, Warszawa, s. 12.
- Błaszkiwicz P. (2015) *Elementy polityki rynku w Polsce i Wielkiej Brytanii*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, (94), s. 233–244.
- Błąd M. (2013) *Wielozawodowość w rodzinach rolniczych w Polsce. Stan i tendencje zmian w latach 2005–2010*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, 2 (335), s. 71–84.
- Boryń M. (2014) *Zjawisko NEET's a partycypacja obywatelska młodzieży*, [w:] M. Boryń, B. Duraj, S. Mrozowska (red.) *Polityka młodzieżowa Unii Europejskiej*, Adam Marszałek, Toruń, s. 67–82.
- Burgess S., Propper C., Rees H., Shearer A. (2003) *The class of 1981: The effect of early career unemployment on subsequent unemployment experience*, “Labour Economics”, 10 (3), pp. 291–309.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny 2010* (2012) GUS, Warszawa.
- Coles B., Godfrey C., Keung A., Parrot S., Bradshaw J. (2010) *Estimating the life-time cost of NEET: 16–18 year olds not in Education, Employment or Training*, University of York, York.

- Drozdowicz-Bieć M. (2014) *Młodzi wykształceni, ale bezrobotni. Fakty i mity*, ANALIZA FOR, nr 09, Fundacja Forum Obywatelskiego Rozwoju – FOR, Warszawa.
- Eurofound (2012) *NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- European Values Study* (2008) <http://www.europeanvaluesstudy.eu/> [20.08.2016].
- Furlong A. (2007) *The zone of precarity and discourses of vulnerability: NEET in the UK*, "Journal of Social Sciences and Humanities", 381, pp. 101–121.
- Gregg P. (2001) *The impact of youth unemployment on adult unemployment in the NCDS*, "Economic Journal", 111, pp. 626–653.
- Gregg P., Tominey E. (2004) *The wage scar from youth unemployment*, Department of Economics, University of Bristol, Bristol.
- Grzegorzewska-Mishka E. (2010) *Współczesne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w Polsce*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- Heaton J. (2005) *Developing Entrepreneurs: An Examination of Systematic Approaches to Entrepreneurial Development for Rural Areas*, Illinois Institute for Rural Affairs, Rural Research Report, Western Illinois University, Macomb.
- <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdsc480>
- Informacja o sytuacji na rynku pracy w województwie kujawsko-pomorskim w roku 2015 i 2016* (2016) Wojewódzki Urząd Pracy w Toruniu, Toruń.
- Jelonek M., Kasperek K., Magierowski M. (2015) *Młodzi na rynku pracy – pracownicy, przedsiębiorcy, bezrobotni. Edukacja a rynek pracy*, t. IV, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
- Kaczorowski P. (2012) *Samozatrudnienie jako forma rozwoju przedsiębiorczości w województwie łódzkim – ocena dotychczasowego stanu, bariery i perspektywy*, [w:] E. Kwiatkowski (red.) *Popytowe i podażowe aspekty rozwoju kapitału ludzkiego w regionie łódzkim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 236.
- Klonowska-Matynia M., Palinkiewicz J. (2013) *Przedsiębiorczość w teorii ekonomicznej*, Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej, (17), s. 29–40.
- Kłodziński M. (2015) *Kształtowanie się rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej na tle ogólnokrajowych i europejskich tendencji*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, t. XVII, z. 3, Warszawa – Poznań – Kołobrzeg, s. 175–179.

- Kołodziejczyk D. (2004) *Pozarolnicza działalność gospodarcza w indywidualnych gospodarstwach rolnych w skali gmin*, [w:] E. Pałka (red.) *Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich* (23–33), *Studia Obszarów Wiejskich*, 5, IG, Warszawa.
- Kraśnicka T. (2000) *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości – podejście wielowymiarowe*, [w:] K. Jaremczuk (red.) *Przedsiębiorstwo w procesie transformacji*, Wydawnictwo PWSZ, Przemysł.
- Krzyżanowska K. (2012) *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Kuciński K. (2010) *Regionalna perspektywa przedsiębiorczości*, [w:] K. Kuciński (red.) *Przedsiębiorczość a rozwój regionalny w Polsce* (15–29), Difin, Warszawa.
- Leśniewski M. (2010) Czynniki kształtowania przedsiębiorczości w gminach. Wyniki badań, „Przegląd Organizacji”, 7–8, s. 26–29.
- Lichtarski J., Karaś M. (2003) *Pojmowanie przedsiębiorczości i warunkujące ją czynniki*, [w:] K. Jaremczuk (red.) *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości – szanse i zagrożenia*, Wydawnictwo PWSZ, Tarnobrzeg.
- Lundtorp S. (2003) *Free Riders in Tourism*, Working paper no. 18, Centre for Regional and Tourism Research, Denmark.
- Łapiński J., Nieć M., Rzeźnik G., Węclawska D. (2015) *Przedsiębiorczość i perspektywy rozwojowe sektora MSP w Polsce*, [w:] A. Tarnawa, P. Zadura-Lichota (red.) *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2013–2014*, PARP, Warszawa.
- Majkut R. (2014) *Przedsiębiorczość w świetle uwarunkowań interdyscyplinarnych*, wyd. CeDeWu, Warszawa 2014
- Makarski S. (2000) *Człowiek a przedsiębiorczość w gospodarce rynkowej*, [w:] K. Jaremczuk (red.) *Przedsiębiorstwo w procesie transformacji*, Wydawnictwo WSAiZ, Przemysł.
- Mirończuk J. (2014) *NEET – zjawisko i problem społeczno-ekonomiczny w Unii Europejskiej*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 3 (1), s. 237–254.
- Maślanka K. (2006) *Rozwój przedsiębiorczości w ocenie wskaźnika TEA*, *Przedsiębiorczość – Edukacja*, vol. 2, s. 76–90.
- Młodzi bezrobotni na rynku pracy w województwie kujawsko-pomorskim* (2012) Wojewódzki Urząd Pracy w Toruniu, Toruń.
- Młodzi w województwie kujawsko-pomorskim w 2014 r. Rynek pracy w IV kwartale 2014 r.*, (2014) Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz.

- Murzyn-Kupisz M. (2015) *Nauki społeczno-ekonomiczne a teoria wartości dóbr kultury. Stan badań i problemy*, [w:] B. Szmygin (red.) *Systemy wartościowania dziedzictwa. Stan badań i problemy*, Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS, Warszawa, s. 149–163.
- NEETs Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe* (2012) European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Nicolau J.L., Mas F.J. (2015) *Detecting free riders in collective brands through a hierarchical choice process*, "Journal of Travel Research", 54 (3), pp. 288–301.
- Pałka E. (2010) *Kierunki rozwoju pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich w Polsce*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”, Polska Akademia Nauk, 1, s. 163–174.
- Pawlata K., Bruzda A., Jończyk J., Kaczmarzyk J., Karolak M., (2013) [w:] M. Karolak (red.) *Wyzwanie, szansa, czy konieczność? Społeczne i ekonomiczne aspekty samozatrudnienia w województwie łódzkim*, Wojewódzki Urząd Pracy, Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy w Łodzi, Łódź.
- Piecuch T. (2010) *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*, C.H. Beck, Warszawa.
- Piróg D., (2016), *Wybrane determinanty przedsiębiorczości indywidualnej – zarys stanu badań*, *Przedsiębiorczość – Edukacja*, vol. 12, s. 300–314.
- Psyk-Piotrowska E., Sudra E. (2014) *Przedsiębiorczość osób młodych na wsi – stymulatory i bariery*, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, 2 (32), pp. 133–140.
- Rogala K. (2011) *Uwarunkowania przedsiębiorczości w obszarze mikroprzedsiębiorstw na przykładzie miasta Leszno* (rozprawa doktorska), Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań.
- Roszkowska-Mądra B., Parfeniuk A., Studnicki M. (2014) *Poglądy młodzieży akademickiej studiów ekonomicznych o przedsiębiorczości i determinantach jej rozwoju*, *Optimum. Studia Ekonomiczne*, 6 (72), s. 217–235.
- Schmillen A., Umkehrer M. (2013) *The scars of youth: effects of early-career unemployment on future unemployment experience*, Institute for Employment Research, Nuremberg, Germany.
- Serafin-Juszczak B. (2014) *NEET – nowa kategoria młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica* 49, Łódź.
- Sikorska-Wolak I., Zawadka J. (2011) *Postawy społeczności lokalnej wobec rozwoju turystyki wiejskiej*, *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica*, 288 (64), s. 93–102.

- von Stackelberg K., Hahne U. (1998) *Teorie rozwoju regionalnego*, [w:] S. Golińska (red.) *Rozwój ekonomiczny regionów. Rynek pracy. Procesy migracyjne. Polska, Czechy, Węgry*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Sudoł S. (2008) *Przedsiębiorczość – jej pojmowanie i czynniki ją kształtujące*, „Problemy Zarządzania”, 2, s. 9–26.
- Sypniewska B.A. (2016) *Cechy i postawy przedsiębiorcze szansą własnej działalności gospodarczej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 422, s. 210–221.
- Szcześniak M., Rondón G. (2011) *Pokolenie „ani-ani”: o młodzieży, która się nie uczy, nie pracuje i nie dba o samokształcenie*, „Psychologia Społeczna”, 63 (18), s. 241–251.
- Szreder M. (2010) *Metody i techniki sondażowych badań opinii*, PWE, Warszawa, s. 59–60.
- Szopiński W. (2004) *Działalność pozarolnicza wyrazem przedsiębiorczości na wsi*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, 2 (1), s. 311–316.
- Tokarz A., Lewandowska A. (2005) *Badania rynku turystycznego: materiały do studiowania*, Wyd. Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, s. 58–70.
- Wiatrak A.P. (2003) *Pojęcie przedsiębiorczości, jej cele i rodzaje*, [w:] A.P. Wiatrak, K. Jaremczuk (red.) *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości – szanse i zagrożenia*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg, s. 26–38.
- Węclawska D., Tarnawa A., Nieć M., Zbierowski P. (2015) *Raport z badania Global Entrepreneurship Monitor – Polska 2014*, PARP, Warszawa.
- Wsparcie młodych osób na mazowieckim rynku pracy* (2014) Mazowieckie Obserwatorium Rynku Pracy, Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie, Warszawa.
- Youth Index* (2015) Princes's Trust, UK, p. 21.
- Young people neither in employment nor in education and training by sex, age and labour status – NEET rates*, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>
- Zbierowski P. (2015) *Różnice regionalne w przedsiębiorczości*, [w:] D. Węclawska, D. Tarnawa, A. Nieć, M. Zbierowski (red.) *Raport z badania Global Entrepreneurship Monitor – Polska 2014*, PARP, Warszawa.
- Zioło M., Badach E. (2013) *Pozarolnicza działalność gospodarcza w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej*. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 15 (5), s. 394–400.

